

ARAKS

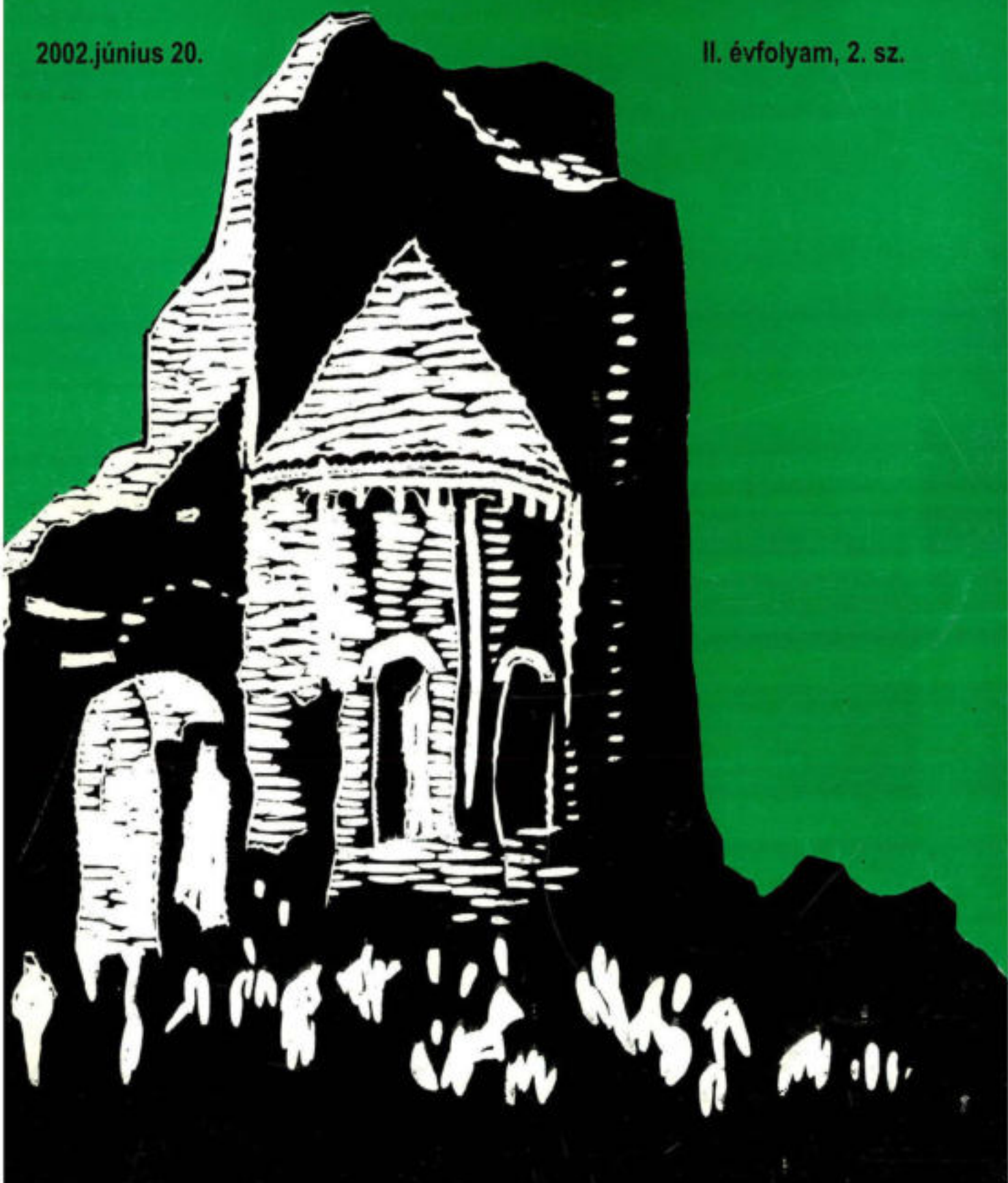

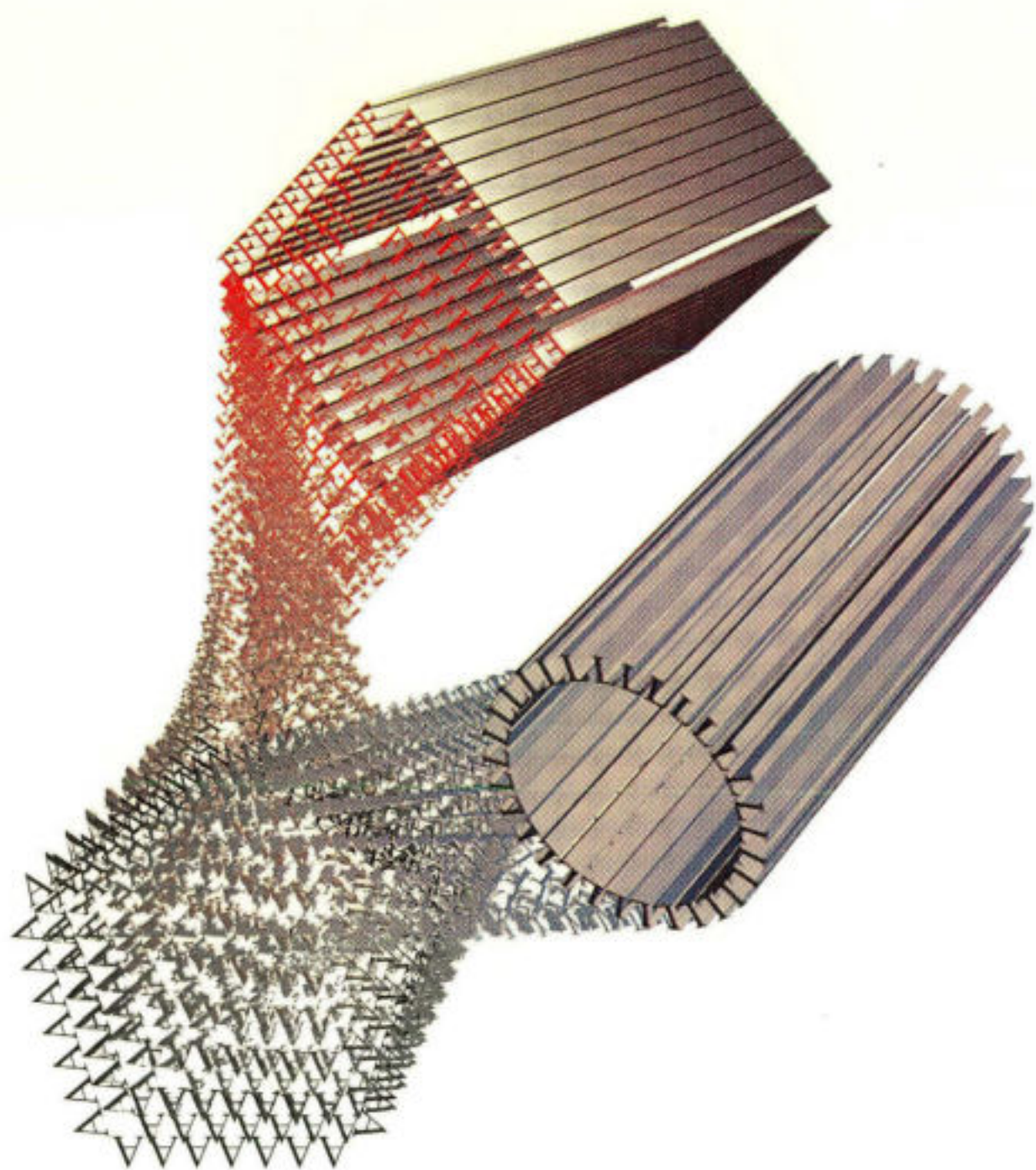
ISSN 1451-1762

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2002.június 20.

II. évfolyam, 2. sz.

Tóth

ARAKS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2002. június 20.

II. évfolyam, 2. sz.

TARTALOM

Mirnics Károly: Az Aracs első sikere	5
Gubás Jenő: Hivatás és vállalat (Vallomások az értelmiség feladatairól)	11
B. Foky István: Lángoló víz (Színpadi reflexiók két részben)	26
Tomán László: A legújabb kisebbségi magyaróra	38
Szloboda János: A legutolsó lehetőség (Egy „elfektetett” oktatásügyi programról)	41
Burány Nándor: A vezérezredes utolsó levele I. rész (kisregény)	47
Mészáros Zoltán: A mozaikkép egyik alapelve	55
Mirnics Károly: A családeellenes szerb állampolitika mint a magyar kisebbség elleni nemzetiségi politika része a Vajdaságban	58
Bata János: Napló	71
Vajda Gábor: Vallomás a pályámról II. rész	76
Szűcs Ferenc: Adalék a magyar nemzetstratégia kidolgozásához (tézisek)	85
Juhos–Kiss János: Aranyszarvas – gyógyturizmus (A valóság és álom határán vágózunk)	87
Tomán László: Napról napra	89

Az Aracs első sikere^{*}

Tisztelt Szeli István tanár úr!

Az Aracs folyóirat abban különbözik a mai napig baloldali Hid-től, hogy nincsenek sem főideológusai, sem kasideológusai. Az Aracs nemzetmegtartó elkötelezettségű, polgári világnézetű folyóirat, s ezért nincs szüksége: valamilyen új, általam kiagyalt ideológiára. Én a közéletiség mellett elkötelezett szociológus vagyok.

A szépirodalom mindennapi életem része. A szépirodalomban lévő állapotokat nem akarom „forradalmasítani”. Az írói tehetséget – ugyanúgy, mint a művészet bármilyen más területén jelentkező tehetséget – isteni adománynak tartom. Az emberiség szerencséje – az én szerencsém is –, hogy vannak közöttünk olyan tehetségűek, akik érzéseinket és gondolatainkat nálunk szebben és nagyobb kifejező erővel tudják érzékeltetni. Az írókkal és költőkkel soha nem volt és nem is lesz vitám. Egyéniségük kialakulása folyamán az írók törvényszerűen olyanokká válnak, amilyen elvárásuk velük szemben az olvasók – és mások. Néha teremtenek ők is új igényeket.

Azokkal van vitám, akik az irodalmat befolyásoló követelményeiket megfogalmazzák. Nem valamilyen „mindenkori” általános irodalompolitikával viaskodom, amelyben az alkotó és az irodalmi alkotást befogadó normális körülmények között közvetítő nélküli kapcsolatba lép egymással, s utólag tanulmányozhatjuk ezt a sokszínű kapcsolatot. Elsősorban az elmúlt 55 év politikailag irányított irodalompolitikájával pörösködöm, amely szörnyetegi lényében, ráadásul más nép politikai szolgálatába szegődött. Művelői: törvényszerűen és kikerülhetetlenül az irodalomkritikusok és irodalomtörténészek, akik, akár elhiszik ezt önmagukról, akár nem, akár tudatában vannak, akár nem, csak látszatra segítői, inkább hazug pártolói az alkotónak és a befogadójának, amikor az irodalom autonóm természetétől idegen állampolitikai érdekeknek és törekvéseknek igyekeznek megfelelni. Pörölöm az irodalomkritikusok és irodalomtörténészek hiányos korismeretét, következet-

len, zűrzavaros filozófiai kiindulási elveit és tételeit, csaló politikai törekvéseit, ígéreteit és kiszolgálói megvesztegethetőségét.

Az Aracs folyóirat sikereként könyvelni el, hogy „áskálódó”, „rágalmazó” bírálatainak hatására az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszéke először rendezett az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc alkalmából olyan ünnepi műsort, amely méltó a jövőbeni magyartanárokhöz, amikor majd ők is oktatni és nevelni fognak, s végre lesz példaképük, hogyan kell megünnepelni a magyarok nemzeti ünnepét. Lesz mire emlékezniük: a „mi is így csináltuk az egyetemen, a tanulóinkat is erre tanítjuk az iskolában” tanári jellemük szerves részévé válik.

Dr. Bori Imre délvidéki magyar olvasókönyvének megjelenését is ebben az értelemben örömmel fogadom, s nem látok benne, mint mások, pálfordulást, hanem előrehaladást.

A párbeszéd lehetősége közöttünk nagyon leszűkült és alacsony szintre süllyedt, amikor az egyik félnek a párbeszédhez való hozzáállása inkább elzárkózó és elutasító, mint együttműködő. A vitapartner ahelyett, hogy érvekkel és tényekkel védekezne, elzárkózik tőlük, mert olyanokkal kell vitáznia, akik állítólag vitára nem is méltóak. Lekicsinylően viszonyulni akadémiai magaslatokból azok iránt, akik, sajnos, nincsenek az akadémiai tagságnak és titulusnak még csak a közelében sem, annyit jelent, mint önmagunkkal folytatni képzelt dialógust vagy monológot mondani. Az „én nem vitatkozom olyanokkal, akik magaslatomhoz nem méltóak, én nem engedem meg, hogy az irodalom ezoterikus természetét profanizálják, mert ha ezt teszem, korpába keveredek és megesznek a disznók” – nem szerencsés hozzáállás. Mi az Aracs folyóirat körül nem üzünk gúnyt az irodalomból és művészetből. Valamennyien szakmailag felelősségteljes és felkészült tollforgató emberek vagyunk. Nem akarunk veszekedni és senkit sem utálunk személy szerint. Csupán egy kor hiányosságaira és fonákosságaira akarunk rámutatni, amely, mint az ma már jól látható, zsákutcába vezette

az irodalom alkotóit és befogadóit is. Téves eszmék vonzásába került szinte minden író, mert azok, akik az irodalompolitikát alakították, becsapták őket követelményeikkel, felmagasztaló bírálaikkal és díjaikkal - néha egyszerű utasításaikkal és utalásaikkal, olykor a példabeszédükkel. Az olvasó évtizedekig vesztes volt, mert csak elvétele ismert rá valamely valós problémájára az alkotásokban. Nem volt mivel szembesülnie az irodalomban, s ezért nem szembesülhetett önmagával sem a valóságban. Hangulatilag, érzelmiileg és tudatilag rövidült meg. Sehogy sem érzi magát jól mély-énjében, s az irodalomtól sem kapott segítséget.

Nem tagadjuk, szerintünk is jobb lenne, ha akadémiai tagok között látnánk párbeszédet ezekről a kérdésekről. Köztük azonban idáig csak mélyen kongo hallgatást tapasztalunk. Hisszük, hogy 15-20 év múlva a Magyar Tudományos Akadémiában és a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémián is új szelek fognak fújni. Hacsak részben fog felfrissülni tagságuk, az irodalomtudomány máris sokat kap ezzel. Az irodalom és művészet ismét problémaérzékennyé válhat, új meglátásra és fölfedezésekre lesz képes. Amíg ez nem történik meg, addig kell róla írni, vitatkozni. Nem osztogatjuk egymásnak az olvasó büntetése nélkül kétszer-háromszor is ugyanazokat a dicséreteket, elismeréseket és kitüntetések. Nem személyes sértődöttségünkről van szó, hanem eszmei harcról, azok indították el, akik vállalták a közéleti szerepet és keresik a kiutat abból a kelepceből, amelybe az olvasók, de most már az alkotók is jutottak. A lelki szegénység és kiürültség verme húz valamennyiüket lefelé. A közvetlen pártutasításokhoz igazodó szocrealista-zsdanovista irodalomtudomány elutasításával még nem szűnt meg a jugoszlávság eszmei hagyatékán tenyésző kód.

Dr. Szelei István akadémikus műveltségét, tudományos adottságait és felkészültségét, emberi mivoltát mélyen tiszteltem és becsülöm, még akkor is, ha ő nagyon lekicsinylően és lenézően viszonyul hozzám. Nekem nem ezekkel az adottságokkal van vitám, hanem a pozicionált értelmiségi vezető betöltött szerepkörével és az értelmiségi vezérszereppel. Elsősorban azzal, hogy nem az alkotó jutott évtizedeken keresztül tekintélyhez, megbecsüléshez és elismeréshez, hanem a politika által irányított intézményvezetők és azok, akik az írókon és költőkön, mint a fagyöngy, tenyésznek. Nyilvánvaló, hogy az elvesztett eszmék nem riasztják az intézmények valamikori vezetőit, s a valamikori szerzett zsákmányt az új körülmények között is féltve őrzik. A régi pozícióból új pozíciót csinálnak önmaguknak. Ér-

telmiségünk vezéregyéniségei (az úgynevezett magyar intézmények irányítói) nem teljesítették tudatosító szerepkörüket és a velük szemben támasztott elvárásokat. Ennek ellenére továbbra is hasznos küldetésűeknek tüntetik fel önmagukat. Nem vallják be sem önmaguknak, sem másoknak, hogy a fényüket a párttól kapták, és amikor ez a párt eltűnt, az ő idejük is lejárt. El akarják hitetni a jelennel és a jövővel, hogy ők örök és hibátlan fényforrások.

Én mint szociológus a történelem ügyésze vagyok. Bármilyen kegyetlennek és megvesztegethetetlennek akarok látszani önmagam előtt, nem vagyok a történelem ítélőszéke. Segíteni akarok neki, de hogy elfogadjá-e vagy elveti vádjaimat, csak utólag fog beigazolódni.

Én hosszú társadalmi folyamatokban gondolkodom, s így vizsgálom a vezéregyéniségek szerepét is a közéletben. A társadalmi folyamatok alakulásával mérem az értelmiség alkotóképességét, eszméinek súlyát, hozzájárulását az ember jobbításához, cselekedeteinek eredményességét, szándékát, a maradandó értékeit. El lehet ezt tőlem vitatni, de akkor mástól fogja megkövetelni ezt a szókimondást a szakmai becsület. Legyek azonban látszólag bármennyire is kérlelhetetlen, tőlem bárki bünbocsánatot kap és fog kapni a jövőben is - csak kérje. Minden egyes esetben jegyezni fogom a kérelmét - csak kérje eszmei cselekedetével és példamutató emberi magatartásával (ide értve a megbánást is). Különösen bünbocsánatot fog kapni az, aki vezekel, aki már érzi hogy tévedett, s ezentúl - túlelmedve önmagán - mindenki előtt beismeri, hogy a múltban téveszmék hálóját fonta, vagy ő maga is annak a rabságában cselekedett - akár anyagi haszonlesésből vagy más érvényesülési vágytól indítva. Mondjam a régi kommunista nyelven? Aki képes az önbírálatra, az erkölcsileg megtisztul és méltó lesz a tiszteletre. Az ember lelkisége, szellemisége és eszmeisége nem egyszer s mindenkorra adott. Az emberi élet velejárója, hogy sorsfordulóin változik a szemlélet. A végtelen vagy véges megismerés és felismerés útján végig kell menni. E nélkül az ember lelkisége nem érik meg, nem érik be. Az ilyen változások elfogadása sohasem egyenlíthető ki a köpönyegforgatással. A rossz felismerése után nem erkölcstelenség az új, a haladó, a jobb szolgálatába állni. Az erkölcstelenség másban van: abban, hogyha valaki a rossz felé vitt valamit és valakit a múltban, s az újnak és haladónak is vezéregyénisége (nemcsak követője) akar lenni. Azért erkölcstelenség, mert ezzel a tetteivel másnak (gyakran a koráb-

ban mellőzöttek) az eszmei felismerését, erőfeszítéseit, szenvedéseit, más élete részét sajátítja ki magának. Más életének kisajátításával, más eredményeivel akar ékeskedni.

Én idáig nem tapasztaltam, hogy az úgynevezett magyar intézmények volt vezetői, elsősorban a Magyar Tanszék vezéregyéniségei közül bárki is megbánást tanúsított volna. Bünbocsánatot kért volna, önkritikát gyakorolt volna. Továbbra is mellőzik azokat, akik velük eszmeileg nem értenek egyet. Saját soraikból is kiköszöltik azokat, akik a másként gondolkodókkal nyilvánosan bárhol is szóba mernek állni. Éberek ma is, mint amilyenek voltak a múltban.

Én nem bántok mindenkit és mindenkor. Nagyon sok kommunista vezetőről a múltban rossz véleményem volt. Emberekként rosszak és a közéleti tevékenységükben kártékonyak voltak. Mostanában néhányat e régi vezetők közül becsületes emberi tartásuk, tiszta eszmeiségük, magába szálló visszavonultságuk miatt mégis elkezdtem tisztelni. Az ilyen magatartáshoz lelki erő kell. A Magyar Szó valamikori főszerkesztőjét, Varga Lászlót nem bírálom, pedig annak idején, amikor leváltották, egy láda meg nem jelentetett kézirat maradt utána. A maga idejében hithű kommunista volt, de az maradt a mai napig is. Nagy érdeme, hogy őszintén bírálta a milosevići rendszert. Csatlakozott egy magyar civil szervezethez. Hasznosan segíti munkáját, de múltjára való tekintettel, többé nem törekszik vezetői pozícióra. Nem játssza meg a ravaszkodó szürke eminenciást, aki háttérből irányít. Minek őt bántani? A valamikori kalocsai jezsuita gimnáziumi növendékből lett hithű kommunista és politikai karrierre vágyódó fiatalember, aki később a magyarok közül Sóti Pállal együtt a legmagasabb pártpozícióig „verekedte fel” magát, Major Nándor, előző életszakaszában össze-vissza hazudozott másoknak és önmagának. Ma az igazat és csak az igazat írja. Jelenünk igazi és nagyszerű krónikása - famulusa. Ma már a karrier és a kitűnni vágyás nem érdekli, annál inkább az, hogy minél többet lásson meg abból, ami e korban lejátszódik. Lehet, hogy jó író lett volna, de ő a karrier után futott. Ma vezekelő íródéák az önmagával való meghasonlottságában. Bozóki Antal a Tartományi Pártbizottság Nemzetiségi Albizottságának szervező titkára volt. Túlfutott politikai ambíciókkal. A Božović-féle rezsim feltűnésének a kezdetén miniszteri tárcát kapott és fogadott el. A tartományi közigazgatás átszervezését bízták rá. A gonosz szerbek háborújának előkészítéséhez kellett a tartomány összes erőforrásait összpontosítani Belgrádban. Mivel-

hogy ennek útjában álltak a tartományi hatáskörök, meg kellett szüntetni őket és meg kellett szabadulni az autonómistáktól. A legpiszkosabb munkát egy magyarra bízták. Az elbocsátottak ne őket szidják, hanem egy magyart. Miniszterkedése alatt rövid úton kirúgott engem is a munkahelyemről. Amikor rájött, hogy milyen piszkos munkával bízták meg, akarata és naivitása ellenére (hiszen tevékenységével készítette elő a helyet Milošević vajdasági helytartóinak) azonnal felmondott. Az ilyen ember a Forumban sem kellett az újságíróknak. Igazgató nem lehetett belőle. Ekkor a számára legnehezebb, legkilátástalanabb helyzetben, amikor mindenki megvetette emberi lényében, ügyvédi irodát nyitott. Ilyen rossz erkölcsi bizonyítvánnyal merte vállalni a golgotát. A magyar ügy igazi támogatójává vált a maga módján, de szakmai önbecsülésére is vigyáz. Bosnyák Istvánt és engem 22 éves korunktól kezdve (amikor megismerkedtünk egymással) összekötött egy lelki rokonság: a totalitarizmus iránti személyes utálat. Ezt mindegyikünk másként és máshol látta és hangsúlyozta. Mindketten habzó szájjal védjük a magunk igazát. Bosnyák István előző szellemi munkásságában tapasztalható volt valamiféle kizárólagos, a priori európaer-re való hivatkozás, amit én képtelen voltam elfogadni. Számomra nem létezett sohasem nemzetek fölötti és nemzeti jellegtől független európaiság. Azt hiszem, hogy ma már Bosnyák István is ezt így látja, de én is sok mindent úgy látok ma, ahogy azt ő már korábban. Bosnyák István, ha nem tévedés nélkül is, de sokat tett a Magyar Tanszéken és a Forumon belül a jól bebetonozott szellemi előjogok felszámolásáért és a szellemi monopólium szétveréséért. Nagyok az érdemei a többpólusú magyar értelmiség kialakításában. De tisztelhetem-e Bordás Győzöt, aki azt hiszi önmagáról, hogy mindörökké joga van a magyar értelmiség intézményes képviselőjére? Meg van győződve arról, hogy a magyarság őt választotta meg értelmiségi képviselőjének. – Homo nullius in terra. De tisztelhetem-e az öröké izgága Gerold Lászlót, aki rögtön hóbörög, ha az értelmiség közéleti szerepét és felelősségét vetik föl előtte.

Mindezeknek az életében semmit sem jelentett a múltjukhoz való becsületes viszonyulás. Eszméik életrekeltéséért ma már nem tehetnek semmit. Ezek az idő múlásával fakulnak. Mégis élvonalbeli, ismét előjogokat élvező polgárként akarnak bevonulni a civil társadalomba. Ennek minden lehetőségét továbbra is maguknak követelik. De lehet-e a civil társadalmat szolgálalkúsággal vezérként megélni?

Őnök a Magyar Tanszéken azzal védekeznek ellenem, hogy ötszáz magyartanárt kiképeztek a magyar közösségnek (Bányai János). Sohasem gondoltam, hogy az ötszáz magyartanár közül mind az ötszáz rebellis szellemű kellett volna legyen: melldöngető magyar, aki piros-fehér-zöld lobogóba burkolózik és úton-útfélen nemzeti kokárdával díszelve magyar nótát rikácsol. Az azonban biztosan állítható, hogy az 500 magyartanár közül alig akad néhány, aki valaha is valamilyen közéleti cselekedetben részt vett volna, aki valamilyen magyar közösséget építő, szolgáló, szervező munkában megbízást elvállalt volna. Szabadkán, ahol élek, a magyartanárok nagy többsége – tisztelet a néhány kivételnek – nem vállal közéleti szerepet vagy szervezőmunkát: az ilyen ajánlatot elutasítja. Az Önök által kiképzett-kinevelt magyartanárok nemcsak a politikai, tudományos, ismeretterjesztő rendezvények és előadások szervezését nem vállalják, de ilyen előadásokon és rendezvényeken nem is vesznek részt. S ha ez idáig a körülményekből következően még érthető, ami ezután jön, az döbbenetes. A magyartanárok irodalmi előadásokon és rendezvényeken nem jelennek meg és nem elsősorban ők szerveznek ilyeneket. Így van ez Zentán is, az ön szülővárosában. Ritkán járnak el a rendezvényekre, nem vállalnak semmilyen közéleti teendőt, mert önök így és ilyenek nevelték a magyartanárokat. Önök nem adtak közéleti bátorságot, emberi tartást és hivatástudatot – a szűkebb szakmai tudáson túli – magyartanári hivatástudatot nekik. Ha mégis akad elvétve, aki ilyen tekintetben is helytáll, ezt az önök nevelése és kiképzése ellenére teszi. Szerencsére mások is hatottak rájuk.

Őnökre mint kiképző tanárookra (értelmiségi elit-re) nem a közéleti bátorság volt a jellemző, hanem a hallgatás méltósága vagy cinkossága. Valamilyen közéleti cselekedetben lehetett-e számítani az önök segítségére, támogatására? Valamilyen közösségépítő cselekedetben segédkeztek-e? Nem segítettek még az utóbbi tizenöt évben sem, amikor ehhez nem kellett sok bátorság.

Nemzetiségi közösségünket nyolcvan éve tapossák és megalázzák. Önök ezt a tényt könyvekben, tanulmányaikban és előadásaikban a tanulók előtt módszeresen elhallgatták és tökéletesen agyonhallgatták. Mintha ez meg sem történt volna velünk. Pedig ha valaki valamit is (legalább keveset) tehetett volna a közössége érdekében, azok éppen önök voltak. Az önök hangjának lett volna súlya a szerb közvéleményben és a párt előtt is. Önök ezt megtehették volna minden bán-

tódás nélkül. Önöknek nem történt volna bántódása. Önöket védte a nemzetközi tekintélyük és megkapták a nemzetközi közvélemény támogatását is. Az önök polgári kényelme egyáltalán nem szenvedett volna kárt.

Soha semmilyen bántódás önöket nem fenyegette és nem érthette volna.

Jó kezdetnek nézünk elébe. Az Aracs folyóirat szókimondó bírálatának eredményeként végre úgy ünnepezték meg a Magyar Tanszéken az 1848/49-es magyar szabadságharcot, ahogy az méltó egy Magyar Tanszékhez. Igaz, ez tizenöt évi késéssel történik és nem negyvenéves példamutatással. Hátra van még az 1956-os magyar forradalomra és szabadságharcra való megemlékezés bevezetése. Hátra van még, hogy Bányai János tanszékvezető tanár ne akarjon csak európeereket nevelni, hanem a Bartók és Kodály szellemében (netán a Szabó Dezső-i gondolat jegyében, hogy „minden magyar felelős minden magyarért”) nevelt magyartanárokat képezze ki európeereknek.

Ami pedig a tanár úr fölfedezését illeti, hogy amíg Ön jelentéstételre ment a tartományi pártbizottságba, addig én azért jártam be a magyar művelődési intézmények munkatársaihoz, így a Hungarológiai Intézetbe is, mert minden bizonnyal besúgó voltam –, a következőket tudom mondani. Én minisztériumi tanácsos voltam. Mint az ismeretes sokak előtt, hat-hét évi engedetlen párttagság után teljesen letértem a párt eszmei vonaláról. S ezek után kizártak. Ennek ellenére a munkahelyemen meghagytak. A régi rendszer anyagi javait és előjogait továbbra is élveztem. Kétszer is kaptam lakást, a vezetők nyaralóiban nyaralhattam. Többször megkíséréltem elmenni más munkahelyre a közigazgatásból (igazolni tudom). Nem engedték meg. Nemcsak azért, mert szorgalmas és állítólag jó szakember voltam, hanem mert több eszük volt, mint a Božović-féléknek.

Tudja-e a tanár úr azt, hogy én a helyi közösségben lévő Vöröskereszt végrehajtó bizottságának sem lehettem a tagja? Ahova mentem, vagy már előtte vagy utána, megérkezett a titkosított dosszié is.

Tudja-e a tanár úr, hogy a gyerekeimmel lépten-nyomon éreztették, hogy az apjuk pártbüntetett? Amikor az egyik tanár a magyar gyerekeket a rendőrség működésével ismertette meg, az én három kötetes dossziémat rakták eléjük és mutogatták a tanárnak, akivel közeli barátságban voltam.

Tudja-e a tanár úr, hogy a fiamat azért nem választották meg egyetemi tanársegédnek, mert az apját kizárták a kommunista pártból? Képzeli el, tanár úr,

ezt közölték vele a tanárai! Mind-mind orvosok! És ilyet tettek vele! Ezután mit tehetett? Egy kis kofferrel, benne Szentágothai Funkcionális Anatómiájával és az ómamától kapott bőrből kötött kétszáz éves Bibliával nekivágott az ismeretlen és kegyetlen nagyvilágnak. Sem az emberiség, sem senki ember fia nem kezd a nulláról! Ő a nulláról kezdte. Úgy érzem, mert az apjától nem kapott semmit, nem is szerethet úgy, ahogy egy apát kellene szeretni. Cselekedeteimmel megrövidítettem a fiamat emberi lehetőségeiben. Tíz év után is félek elmenni hozzá látogatóba, a világ másik részébe. Nem érdemlem meg, hogy lássam.

Nem minden tekintetben érzem magam a régi rendszer mártírjának. Anyagilag semmiféleképpen. Én csak a magyar csúcsértelmiségi mártírja vagyok, mert attól a naptól kezdve, hogy kizártak a kommunista pártból, többé úgyszólván senki sem akart velem még emberhez méltóan sem beszélni. Egy értelmiségi nulla lettem. De hiszen a kizárásnak éppen ez is volt a célja...

Tudja-e a tanár úr, hogy amikor csak szükségesnek tartották, az íróasztalamat a munkaidő után átkutatták, a telefonbeszélgetéseimet odahaza lehallgatták, a mozgásomat és kapcsolataimat naponta ellenőrizték. Én 1980-1991 között a főnök szobájában kellett hogy üljek és dolgozzak. Infantilissá tettek. Nekem nincs elfekvő kéziratom a fiókban. Nem írtam és nem is gondolhattam írásra. A gyerekeimmel játszottam, ez volt az örömöm. Veszélyes lettem minden magyar értelmiségi számára, a párt pedig megvédte őket tőlem.

Én nem súghattam be senkit, mert velem alig akart vagy mert bárki is szóba állni, de rólam minden biztonnyal sokan jelentést tettek. Mindezért egészen a mai napig az én barátaim: földművesek, fémmunkások, kisiparosok és lelkészek voltak. Olyan emberek, akiknek nem volt mit féltetni a régi rendszerben ettől a barátságtól.

Pedig nekem egyáltalán nem áll jól a mártír szerep, nagyon ragaszkodom az életörömhöz...

Tudja-e a tanár úr, hogy milyen volt a mi politikai elitünk? Röviden elmondom. Nagy Ferencsel, amikor kutyákat ment etetni a Halászszigetre, nagyon gyakran találkoztam. Ilyenkor rendkívül szívélyesen elbeszélgettem velem. Nemegyszer egy óra hosszát is.

Bent a munkahelyünkön vagy a városban, ha találkoztunk, nem akart megismerni.

Farkas Nándor csak akkor kezdett barátkozni velem, amikor már nyugdíjazták, pedig jól ismertük egymást. Régi kommunista családok... Többször meglátogattam odahaza. A felesége tudta, hogy a szüleim

életüket is kockáztatva a második világháború alatt zsidókat rejtegettek, zsidó vagyontokat őriztek meg maradtalanul. Kedvelt, méltányolt.

Bent a Tartományi Képviselőház és a Tartományi Végrehajtó Tanács épületében bennünket, magyarokat két kézen meg lehetett volna számolni (néha egy kéz is elég lett volna). Farkas Nándor ennek ellenére nem akart ismerni addig, amíg együtt dolgoztunk, de akkor sem, amikor a Forum igazgatója volt, s én nála a kiadótanács egyik bizottságának a tagja lettem. Ezek az „elvtársak” a legjobbak voltak.

Ne is beszéljek a többi akkori politikai vezetőnkől... Jellemrajzukhoz még igen sok ecsetvonás meghúzása szükséges. Valamennyien azt hitték, azt gondolták, hogy csaknem felnőttek a szerbekhez.

A magyar csúcsértelmiség még náluk is rosszabb volt, az értelmiség vezéregyenységei, Önök kellett volna, hogy védjenek bennünket tanításukkal és bátorításukkal. Két évig Belgrádban a Társadalomtudományok Intézetének szociológiai osztályán dolgoztam. Nekünk, doktoranduszoknak megengedték, hogy a szomszédos UDBA-klubban étkezzünk. Ott ismertem meg igazán ezt a jellemet: „Mi mindenkiről mindent mindig tudunk. Miránk csak felnézni szabad, különben ránk sem szabad nézni” fennhéjázó, önhitt, pökhendi viselkedésüktől egy életre megcsömöröltem, megutáltam minden hatalmat és hatalmaskodót... Ezt a mindig mindent tudó embert tette magáévá és alkalmazta értelmiségi elitünk. Úgy gondolkodott írásaiban, előadásaiban és úgy nyilvánult meg magatartásában, hogy „mi mindig tudjuk, hogyan kell helyezkedni”, hogyan kell felfelé nézni, megalázkodni és lefelé fontoskodni, egyet-egyet rúgni a megalázottba. Önök mindig tudták, hogy a párt mit akar önöktől. Én az ilyen magatartást mindig elutasítottam. És most jön a legnagyobb abszurdum. Bármennyire is tiltakoznak ellene, önök, akik pártfegyelemhez szoktak, megalázkodtak, eszmei párbeszédre képtelenek voltak, mégis a legszabadelvűbbek lettek a magyar írói és közírói társadalomban. Legalább is önök ezt hitték és ezt terjesztették önmagukról. Valójában az történt, hogy önöket a Jugoszláv Kommunista Párt „tette” szabadelvűvé. A Jugoszláv Kommunista Párt önöket úgy tüntette fel, mintha önök lennének azok, akik a magyarországi írók és költők alkotásait megjelentetik. Valójában önök a párt engedélye, kezdeményezése és biztatása nélkül semmit sem mertek megjelentetni. Önök mindenben kikérték a párt véleményét és mindenkor csak azt tették, amit önöktől a pártfegyelem megkövetelt. Amit önök tettek, az pártfeladat

volt és semmi sem történt az önök kezdeményezésére. Ezerszer hallottam a szerbektől: ti nem vagytok olyan magyarok, mint azok ott, Magyarországon, ti nem szabad, hogy olyan magyarok legyetek, mint azok ott, Magyarországon. E mögött mindig ott volt az örökké gyanakvó és veszélyt sejtő szerb. Az oszd meg és uralkodj elv alapján működött az egész irodalompolitika 1945-1990 között. Csak szapuljátok azokat ott, Magyarországon! Veszekedjétek, gyűlöljétek egymást, nézzétek le azokat „odaát”! Ne csak mint írók, mint magyarok is

marjatok egymásba! Gúnyos, cinikus, csúnya játékot űztek önökkel és velünk is. Jól érezték benne magukat és mi sem éreztük magunkat rosszul.

Tanár úr, a Magyar Tudományos Akadémia osztogathat olyan elismeréseket nekünk, amilyeneket csak akar. Mi, magyarok a Vajdaságban jól ismerjük egymást. Jól tudjuk, ki mit és miért írt meg és tett meg. Mi egy kis kínai falu legrövidebb utcájának a páros vagy páratlan oldalán elférünk. Tévedhetetlenül ismerjük egymást.

* Reagálás a *Híd* 2002. februári számában Szeli István *Párhuzamos glosszák* címmel megjelent írására.

Hivatás és vállalat

Vallomások az értelmiség feladatairól

Amikor a kilencvenes évek elején szükségesnek láttam és indítványoztam egy „délvidéki Szárszót”, azaz az itteni magyar értelmiség tanácskozásának a megszervezését, még hittem abban, hogy lehetséges megfogalmazni és a résztvevők által elfogadni egy olyan elvi és cselekvési minimumot, amely e beolvasztással gyötört és veszélyeztetett nemzettörődék megmaradását segíti és a pusztulását megakadályozza, vagy legalábbis késlelteti. Szükségesnek véltem meghatározni azokat az irányelveket és azokat az alapvető követeléseket, amelyeknek a kiharcolása e közösség életfeltételét jelentik. Nem gondoltam, mert nem is gondolhattam azt, hogy ez az összejövétel eloszlát minden vitát és kialakít egy olyan konszenzust, amellyel mindenki majd egyetért, hisz az értelmiségnek épp a mindenkitől független, egyéni gondolkodás, valamint az örökös kételkedés a jellemzője. Nem gondolhattam, mert ismerve Németh László gondolatát, miszerint illuzionizmus azt hinni „hogy az értelmiségi társadalom minden bajt megold. Nem, nem old meg semmit, csak a feltételeket teremti meg, hogy megoldhassuk.” „Az értelmiségi ember jellemzői kvalitásait tekintve semmiben sem különbözik másoktól, mindössze abban, hogy tudása révén nagyobb rálátása van a világban zajló folyamatokra, s ezáltal felelőssége is nagyobb. Ő (lenne)... Az ember tragédiájából megismert örök Ádám, aki minden történelmi bukások után, sőt azok ellenére is jobbra és fölfelé vágyik.” (Ifj. Fasang Árpád) Épp ezért volt jogom hinni és remélni, hogy kialakítható egy olyan stratégia, amely megfogalmazza mindazokat az elveket és követeléseket, amelyek a kisebbségi lét alapfeltételei, és kijelöli azt az irányvonalat, vagy legalább ajánlatot tesz arra, hogy a délvidéki magyarság politikai élete, gazdasági és kulturális fejlődése mely irányba haladjon. Minek után már a politikai pártoké a feladat, hogy ezt ki is harcolják.

Sajnos tévedtem! Az 1994-ben létrejött „Tóthfalusi kerékasztal” meghívottainak cselekvési készsége, felelősségtudata és értelmiségi elhivatottsága ugyanis annyira különböző volt, hogy az a legminimálisabb konszenzus lehetőségét is kizárta. A résztve-

vők többségét a szerb hatalom által kinevezett intézményi vezetők, pozícióba hozott és a hatalmukat óvó egyének képezték, akik személyes érdekekből vagy elvi meggyőződésből destruálták a tanácskozást. A nemzetért aggódó és cselekvésre hajlandó értelmiségiek képtelenek voltak úgy befolyásolni az értekezés menetét, hogy az akár a legcsekélyebb eredményt elérje. A tudatos, vég nélküli, olykor ironikus, sőt sértegető mellébeszélések elrabolták a tanácskozásra szánt időt. Voltak olyanok, akik például hosszasan értekeztek a dialógus fontosságáról és élvezetéről, ahelyett, hogy érdemi javaslatokat tettek volna és megvalósításukat vállalták is volna. Ács Károlynak építő, irányadó, önbíráló felszólalását kigúnyolták, szóvirágosnak, értsd nem őszinte szólálmalmaznak nevezték. (Erre vonatkoztatható ifj. Fasang Árpád megjegyzése: „világos szavakat is le lehet járni, nem csak embereket.”) Nem értették, mert nem is akarták érteni, hogy mit jelent, de főleg miért van szükség „magyar lelkületű tanítókra”, a szerb martalócok által elfoglalt és lerombolt Vukovárt felszabadított területnek titulálták, hasonló módon nyilatkoztak minden építő, a magyarságért tenni akaró szándékról, így teljesen érthető, hogy a tanácskozás nem hozott semmilyen eredményt. Ez alkalommal is igaznak bizonyultak Sütő Andrásnak szavai, miszerint „... kelet-európai politikai körökben némelykor a legvilágosabb szavaknak sincs értelmük, csak érdekek szerinti értelmezésük...” Sajnos többé-kevésbé hasonló „eredménnyel” fejeződtek be az ezt követő értelmiségi tanácskozások is. Ennek ellenére, azért be kell ismerni, hogy a tanácskozás mégis egy szellemi mérőöldkövet jelent a délvidéki magyarság életében, mert színvallásra kényszerítette a jelenlevőket, és ismertté vált, hogy a magyarság érdekeiért kik hajlandók vállalni feladatokat, s kik az államérdekek kiszolgálói. Nagy kudarcnak éreztem az egész ez irányú ténykedésemet, bár tudatában voltam, hogy az elképzelésem és a szándékom jó, hasznos. Ekkor akadt a kezembe ifj. Fasang Árpád interjúgyűjteménye: Az (magyar) értelmiség hivatása címen, (Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 1997.) majd röviddel ezután a másik két vastag kötet:

Hivatás és hitvallás. (Mundus M. E. K. Budapest, 1998.) Az előzőben a magyarországi humán értelmiség megnyilatkozása, míg az utóbbiban a reálértelmiség, orvosok, mérnökök, természettudósok írásai olvashatók. Mind a három kötet szerzőiről a magyaron kívül angol, francia és német nyelvű életrajzi ismertető is megjelent. A könyvekhez előszót több mint száz oldalon írt. Fasang Árpád írt, részletesen elemezve az értelmiség feladatát, és ő állította össze azokat a kérdéseket is, amelyekre a felkérteknek válaszolniuk kellett. A kérdések a következők voltak:

1. Miért tekintem magam értelmiséginek?

2. Értelmiségi mivoltom hogyan és miként nyilvánul meg?

3. Mint értelmiségi milyen elvárásoknak, feladatoknak igyekszem megfelelni?

4. Az írott és íratlan szabályok alapján vannak-e – s ha igen, akkor milyen természetű - kötelezettségei az értelmiségnek a társadalom más (nem értelmiségi) tagjaival szemben? A válaszadásnak majd kétszázán tettem eleget, és ezzel olyan szellemi kincsesládát hoztam létre, amely lehetőséget nyújt az ország vezetőinek, a politikusoknak, de magának a nemzetnek is, hogy megszabja magának azt a fejlődési irányvonalat, amelyet a ráció szabta keretek között követni érdemes. A helyszűke, de főleg a témától való eltérés veszélye nem teszi lehetővé a könyv részletes ismertetését, de néhány gondolatot, amelyek **ránk is** vonatkoznak, talán mégis érdemes idézni:

„A szocialista eszméken nevelkedett magyar értelmiség nagy belső válságát az képezi, hogy bár formailag szakított ... a diktatúra módszereivel, de lelkében nem tudott azonosulni a parlamentáris demokrácia ... eszméivel.”

„Ha a bizalmatlanság olyan fokú, hogy a közös politikai zászló alatt evezők jobban tartanak saját csapattársaiktól, mint politikai ellenfeleiktől, az az együttes cselekvést is megbénítja és szükségképpen deformálja. Mindez biztos jele annak, hogy a társadalomban a morális széteséssel együtt járó zavarok lépnek fel.” (Ifj. Fasang Á.)

„... az a szellemi, társadalmi kisebbség, amely gazdasági hatalma folytán többségként viselkedhet, ki-méletlen izlésterrort diktál.” (Balogh Ádám)

„Bizonyos az, hogy értelmiségünk alkotói potenciálban, erkölcsi, világnézeti tartásban, hivatástudatban, tenni akarásban és teljesítményben elmarad a két világ-háború közötti magyar értelmiségtől.” (Balogh Ádám)

„A természettudósoknak, mérnököknek humán értelmiségire valló feladata a szakmai anyanyelv művelése ...” (Bácsy Ernő)

„Az ország ... szellemi és erkölcsi talpra állása ... nem képzelhető el a magára talált értelmiség alkotó munkája nélkül.” (Pethő Tibor)

„Az értelmiség feladata a tudomány művelése, az alkotás, a társadalom által követésre méltónak talált morális és intellektuális magatartási minta kialakítása, a társadalom érdekében hasznosítható gondolatok és elképzelések megfogalmazása, míg a politikai elité ezeknek a gondolatoknak és elképzeléseknek a ... megvalósítása. (...) az értelmiség gerince megpuhult ... közösségteremtő képessége megfakult ... kulturális igénye csökkent ... ijesztően megosztott. A megosztottság még nem lenne baj, ha csupán sokszínűséget jelentene. A baj azonban abban jelentkezik, hogy a ... közöttük húzódó törésvonalak megmerevedtek és átjárhatatlanná váltak. ... az értelmiség vitakultúrája félelmetesen eldurvult.” (Isépy Tamás)

E bölcs gondolatsort természetesen lehetne még folytatni, de fontosabbnak tartom inkább ismertetni a délvidéki magyar értelmiség egy kis csoportjának az ezzel kapcsolatos véleményét. Megismerve ugyanis az Ifj. Fasang által szerkesztett interjúgyűjteményt, hasznosnak véltem hazai környezetben is felmérni, hogy miként vélekedik mindezekről a problémákról (ha már az értelmiségi találkozók nem hoztak eredményt) az itteni magyar értelmiség. Ifj. Fasang Árpád négy kérdéséhez, a mi sajátos helyzetünket figyelembe véve, újabb négyet csatoltam, s küldtem szét ötven olyan értelmiséginek, íróknak, tévérendezőnek, tanárnak, kritikusnak, szerkesztőnek, stb., akikről föltételezni lehetett, hogy hajlandók az együttműködésre. Nincs szándékomban értékelni a válaszokat, inkább ezt az olvasóra bízom. Csupán néhány tény és megjegyzést szeretnék közölni, amelynek ismerete nélkül nem lehetne a nyilatkozatokról valós véleményt formálni. Talán meglepő, hogy voltak néhányan, (falusi tanító pl.) akik válaszukban elnézést kértek, de megvallásuk szerint nem tudtak, főleg a kérdések első csoportjára válaszolni, vagy nem tartották magukat (az egyetemi diploma birtokában sem) értelmiséginek. Akadtak olyanok, akik távirati stílusban, egy-két mondatban válaszoltak a kérdésekre. Ezeket, mivel nem tartom értékadónak, nem kívánom közlésre adni. (A helyszűke s a lehetőségek is erre kényszerítenek.) Viszont a többség értékes gon-

dolgot sorakoztatott fel, megcáfolva azokat a felelősség alól kibúvó kifogásokat, amelyekkel a pozícionáltak magyarázkodnak, miszerint az értelmiség egyedüli feladata, hogy szakmáját becsületesen elvégezze. Nem kétséges, hogy ez elsődleges követelmény, de nem elegendő, mert különben csak a szakbarbár kifejezést érdemlik meg. Az értelmiségieknek ennél jóval többet kell vállalniuk, de erről valljanak inkább a megkérdoztetek. Annyit még el kell mondani, hogy 1999 júliusában küldtem szét a felkéréseket, s az ötven megkérdoztetnek kevesebb, mint a fele válaszolt. Most, hogy az Aracs folyóiratban lehetőség nyílt a közlésre, remélhetem, hogy esetleg többen csatlakoznak a témakör kifejtéséhez, mint ahogy azt Vajda Gábor most tette, a többiek válasza korábbi, tehát szolgáljanak az itt következő kérdések egyúttal a felelősségteljesen gondolkodók számára felkérésnek egy közös ügy szolgálatára, hiszen a téma mindig aktuális. Amennyiben lesznek közlésre érdemes újabb válaszok, akkor folytatjuk a megkezdett témát. A válaszokban csupán a kérdések sorszáma jelezzük. Következzék a felkérés:

Kedves Címzett!

Mivel a jugoszláviai magyar értelmiségi találkozók egyike sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ezért gondolom úgy, hogy a munkát, valószínűleg más módon és formában, de folytatni kellene, már azért is, hogy az eddig kifejtett energia ne vesszen kárba. Bár az eddigi tanácskozások feltárták a problémákat, számba vették a feladatok többségét, megfogalmazták a legszükségesebb értelmiségi tevékenységek irányvonalát, de nem voltak képesek mindezek érdekében cselekvésre bírni a jugoszláviai magyar értelmiséget és elindítani egy olyan átfogó mozgalmat, amely az itt élő magyarság kulturális és gazdasági jövőjét biztosíthatná. Nem voltak képesek kidolgozni azt a mindenki által elfogadható minimumot, amelynek keretében egy eredményes tevékenység és szervezési, szervezeti rendszer létrejöhetett volna. „Nem az úgynevezett nagy népi összehozulásra van szükség, hanem korrekt közéleti játékszabályok megállapítására és alkalmazására.” (ifj. Fasang Árpád)

Ezek után fölmerül a kérdés, hogy mely értelmiségekkel lehet bármit is tenni a jugoszláviai magyar kisebbségért? A hatalom kiszolgálóival és a megalkuvókkal biztosan nem. Ezért csak azokkal kívánom egyelőre felvenni a kapcsolatot, akik eddig is a magyarság ügyét szolgálták. Én ugyanis határozottan vallom, hogy az értelmiségnek az itteni magyarsággal, de az összmagyarsággal szemben is kötelességei vannak, még

akkor is, ha ezt a régi kommunistákból liberalistákká átvedlett értelmiségek másként ítélik meg. Értelmiségünk legnagyobb hibája, hogy nem rendelkezik egy egészséges nemzettudattal, ennek hiánya az otthoni nevelés, az oktatás, a népnevelés, a jugoszláviai magyar sajtó tudathasadásos állapota és a nacionalista hatalom léleknyomorító uralma miatt van és pusztít bennünk. A magyarságtudat hiánya minden értelmiségi csoportnál jelen van, és ezt úgy is tekinthetjük mint az értelmiségünk egyfajta árulását, ami számtalan közegben és formában jelenik meg, például a nem-értelmiségi rétegek kultúrájának a leértékelésében. Megfelelő bizonyíték erre a jugoszláviai magyar rádióadások zenei műsorpolitikája, a zenés üdvözlések zenei változtatása. De nem jobb a helyzet a képzőművészetünk területén sem, mert a jugoszláviai magyar képzőművészet semmilyen szállal vagy gyökérrel nem kapcsolódik az egyetemes magyar kultúrához. Persze ide sorolhatjuk az anyanyelvünkhöz való viszonyulásunkat, az irodalmunkat, a színművészetünket és az egész magatartásunkat, amiből legfőképp a nemzettudatunk hiányzik.

A felsoroltak és a mellékelt írás ismeretében, amely az értelmiségünk mulasztásaira kívánja felhívni a figyelmet, illetve ezzel kapcsolatban egy vitát indítani el, tisztelettel arra kérem, ha törekvésemet támogatásra érdemesnek tartja és a kezdeményezésemet célszerűnek ítéli meg, hogy a feltett kérdésekre válaszolni szíveskedjen.

1. Miért tekintem magam értelmiséginek?
2. Értelmiségi mivoltom hogyan és miként nyilvánul meg?
3. Mint értelmiségi milyen elvárásoknak, feladatoknak igyekszem megfelelni?
4. Az írott és íratlan szabályok alapján vannak-e, – s ha igen, akkor milyen természetű – kötelezettségei az értelmiségnek a társadalom más (nem értelmiségi) tagjaival szemben? *
5. Látja-e értelmét egy 40 - 50 tagú eszmecsere egy meghatározott témáról.
6. Részt venne-e egy ilyen értelmiségi mozgalomban?
7. Az Aracs T. Sz., a VMMSZ, a Magyarságkutató Tudományos Társaság vagy más szervezet szervezésében képzelel el ezt a tevékenységet?
8. Javasol-e esetleg valamilyen más formát vagy módot az értelmiségek aktivizálására?

(* Az első négy kérdést ifj. Fasang Árpád: Az (magyar) értelmiség hivatása című háromkötetes interjúgyűjteményéből vettem át.)

A választ tisztelettel szeptember 1-jéig várom. Addig is szeretettel üdvözlö:

Dr. Gubás Jenő

Szemerédi Magdolna

1.) Ez a kérdés igen összetett. Mert nap mint nap saját környezetemben tapasztalom: nem elég az egyetemi végzettség ahhoz, hogy valaki igazán értelmiséginek számítson. Nem elég, ha valaki megszerzi az oklevelet, foglalkozásszerűen él is az ott szerzett tudásmennyiséggel, de mint magánember szellemi és erkölcsi téren egyaránt igénytelen. Nálunk, sajnos, ez a jellemző. A tanult ember teljes mértékben beilleszkedik környezetébe – leginkább csak a külsőségekkel, az anyagi javak megteremtésével törődik. S ezzel egyidejűleg már nem lehet jó példa, nem az a húzóerő, aminek lennie kellene. Vagyis: a zenetanár otthon nem hallgat komolyzenét, nem jár koncertre; a magyartanár nem olvas, jó könyveket egyáltalán nem, legfeljebb divatos fércműveket, stb. Ilyen a nagy többség. Nem csoda, ha az általános szellemi igénytelenség a jellemző. Sőt: a divatos magatartás! Megszólják, lenézik azt, aki a közösségért is tenni szeretne valamit, önzetlenül.

Az én szemléletemben mások a mércék, mások az értékek.

2.) Személyre szóló a kérdés, tehát el kell mondanom: óriási szerencsének tartom, hogy iskoláim, tanulmányaim révén megszereztem azt a képességet, hogy állandóan új ismeretek után kutassak, nyitva tartsam a szemem a világra, kiszűrjem magamnak a szellemi értékeket, örömeiket. Ez az értelmiségi nagy lehetősége – ha élni tud vele és nem veszik el a mindennapi élet néha kilátástalan gyötrelmeiben, s van ereje, hogy környezetére is pozitívan hasson.

Másik nagy szerencsém, hogy újságíróként valóban lehetőségem volt folyamatos tapasztalat-, ismeret-, és tudásgyarapításra. A dolgok bizonyos „rálátására” nyílt alkalmam.

3.) Az értelmiségnek mindig, minden korban az volt a dolga, hogy bíráljon, figyelmeztessen, jobbitó szándékkal rámutasson a hibákra, támogatja a pozitív törekvéseket – ezzel vitte előbbre a történelem kerekét. Mindenki a maga környezetében alapvetően, lehetőségeihez mérten. Az közös érdekekből való behódolás, megaluvás nem szül jó lelkiismeretet – tehát végső soron „nem fizetődik ki” a tanult ember számára.

Akkor inkább legyen a mindennapi harc, küzdelem, ami értelmessé, tartalmassá teszi az ember életét. A kisebbségi létnek ez egy olyan természetes adománya, ami miatt nem panaszkodni kéne, hanem élni vele, mert megacélozza az erőt.

Amíg az Újvidéki TV újságíró – szerkesztője voltam (1994-ig), azt a célt tűztem ki magam elé, hogy felkutatom, filmszalagra rögzítem a vajdasági magyarság betemetett, szellemi kincseit. Kutatók, szakemberek segítségével nyomába eredtünk az egykori európai rangú festőinknek, akik kimaradtak a jugoszláv művészettörténetből, de sajnos a magyarországiból is. Aztán filmre vetjük városaink, majd falvaink építészetét. A tárgyi és szellemi néprajzunkat. Végül, de nem utolsósorban, feladatommak tartottam, hogy kameránkkal a legkisebb magyar faluba is elmenjünk, ahol él az amatőrizmus /színjátszás, szavalás, néptánc, népdal/, ezzel is bátorítva őket további munkára.

Jelenleg Kanizsán, mint nyugdíjas/ elvállaltam a képviselői munka sokszor igen hálátlan feladatát. Emellett, ahol szükség van rám, beállok a sorba – így aztán tagja vagyok a helyi magyar művelődési egyesület néhány szakosztályának: könyvbarátok köre, szociográfiai műhely, népdalkórus, népi himzés. Ennyire van igény és lehetőség – de örömet szerez is tartalmassá teszi az életem. Ha keveset és, de teszek valamit. Erre törekszem.

4.) Az ún. értelmiségi elit magatartása mindig és mindenütt példát mutat. Vagy jót, vagy rosszat.

A vajdasági magyarság intézményeinek élére /Magyar Tanszék, Forum Lap- és Könyvkiadó, folyóiratok, Rádió, TV/ olyan személyeket helyeztek és helyeznek már fél évszázada, akik deklaráltak csak „véletlenül” magyarok, akik az anyaország fogalmát elutasították /ma már érdekből nem!/, a helyi színeket és azok szószólóit megvetik. Ez a modernkedő, cinikus póz jelenti itt az „elithez” tartozás jogát, a csoporton belülséget, a pozíciót. Tehát szóról szóra helyes a diagnózis, amit Illyés Gyula kimondott: a vajdasági magyar értelmiség nem vállal sorsközösséget népével. (Most itt a tisztas kivételekről érthetően nem számolhatunk be.)

Ezt a metélt elsősorban iskoláink terjesztik generációról generációra. Az általános és közép-

iskolák oly módon, hogy oda az állam a maga szolgálait nevezi ki igazgatónak. Az egyetlen felsőfokú magyar nyelvű tanárképzőnek, a Magyar Tanszéknek a katedrafőnökei azt sugallták és sugallják: megvetendő, nem értelmiségihez méltó felvállalni a vajdasági magyarság gondját-baját, be kell zárkózni a szellem erős várába. /Néhány oktató nem ezt vallja, de ők mindig kisebbségben voltak./

Véleményem szerint ez az alapvető oka annak, hogy a tanárokat szinte lehetetlen bevonni bármiféle társadalmi munkába. De tovább mennek: színházba sem járnak, még csak meg sem jelennek a kulturális rendezvényeken. /Tisztelet a kevés kivételnek./ Ami azt jelenti, hogy a közösséget semmivel sem vállaló „elit” magatartásának valójában a teljes szellemi sivárság és igénytelenység a következménye. A művelt, gondolkodó emberek helyét így könnyűszerrel a pozícióhajász, karrierista, önös érdekeiért gátlástalanul küzdő egyedek foglalják el a közéletben, ahol viszont még tenni is lehetne valamit a közös ügyért.

A képlet egyszerű: iskoláink gyökértelen, nemzetben gondolkodni nem képes nemzedékeket nevelnek. Az eredmény látható: elveszett, meghasonlott, küzdeni nem képes értelmiség. Mibe kapaszkodjon az, aki kitépte a saját gyökereit? Miből merítsen szellemi és erkölcsi erőt?

Így alakul ki a cinikus, enervált értelmiségi réteg. Ők is szerencsétlenek, meg az a nép is, amelynek a fiai.

Beteg szellemi életünk másik kórokozója az irodalmunk. Mármost az az irodalom, amelyet a '60-as évektől az állam támogatott. Ma ezt tagadják, de tény, hogy minden vajdasági magyar kultúrintézményt, folyóiratot, stb. az ő kezükbe adott, mert megfelelt a deklarált nemzetietlenségük, az ún. modern formák ígérete, tartalom nélkül. /Sajnos a szoc. realizmus alatt nyögő Magyarország is őket kapta fel, újszerűségük miatt!/
Az irodalomnak van (lehet) megtartó ereje. Az igaz irodalom egyénnek, népnek olyan szellemi értéket nyújt, ami erőt ad, amiért érdemes gerinces embernek lenni.

Ehhez a vitához úgy szólok hozzá, mint aki világirodalomból és művészettörténetből diplomált a zágrábi Bölcsészettudományi Karon. Tehát tudom, hogy a világirodalom a népek legsajátosabb, a sajátoságaikat legkitűnőbbben kivetítő

íróiból áll össze. Sorolhatnám, de felesleges. Tévúton jár az, aki a belső monológját vetíti ki, „szöveget” ír, mert igazán semmit sem közöl. És a semmire vajon ki kíváncsi? A modell, amely szerint az élet csupán abból áll, hogy fizikailag léte-zünk – nem csak az egyes embert, de egy népet is arra ítél, hogy erőtlenné váljon, s végső soron elveszen.

Sok-sok tapasztalattal tarsolyomban egy dologról megbizonyosodtam: az embert csakis a tudásszomj, a szellemi élet teszi gazdaggá, emeli ki a posványból. Ezért mondom: nagyon rosszat tesz az a szülő a gyermekével, aki ettől a lehetőségtől megfosztja. Sajnos, ez is jellemző a vajdasági magyarságra.

5. Meg kell teremteni annak a lehetőségét, hogy állandó és rendszeres eszmecsere folyjon. Még akkor is, ha nem hoz látványos vagy kézzelfogható eredményeket. Pl. havonta egyszer!

6.) Igen.

7.) Akár együttesen is, vagy ahogy lehetséges.

8) A valódi értékek felszínen tartása, támogatása, elismerése. Emellett helyi értelmiségi klubokat kellene lért hozni, ahol az aktuális vagy időtálló kérdéseket meg lehetne vitatni, eszmét lehetne cserélni folyamatosan, formások nélkül. Hiszen már beszélgetni sem tudunk!

Varga Zoltán

1.) Némileg módosítanám a kérdést. Mivel a magam esetében még az „Értelmiséginek tartom-e magam?” kérdés is indokolt lehet. Azon elterjedt előítélet tükrében legalábbis, amely szerint értelmiségi csakis egyetemet vagy legalább főiskolát végzett, azaz diplomás lehet, vagy ami ennél rosszabb, minden ilyen végzettségű személyt eleve értelmiséginek tekint. Vagyis az ilyenféle kategorizálásba nem illek bele, hiszen szűkebb-tágabb környezetemben ismert, hogy ehhez szükséges „papirokat” nem tudok felmutatni. De talán jobb, ha nem teszek úgy, mintha félreérteném a kérdést, mivel nyilvánvaló, hogy a körlevél kérdései arra

az ún. értelmiségi szerepre vonatkoznak, amely napjainkban mindinkább megkérdőjeleződni, ha ugyan nem fenyegetően eltűnni látszik. Arra az „írástudói” szerepre, amelynek tudvalevőleg lehetnek áruői is. Attól tartok, nem csupán Julien Benda egykoron nevezetes műve szerint, melynek szerzője később, immár szenilis tekintéllyé dermedve, maga is áruőként hat - legalábbis Faludy György Pokolbéli vig napjaim c. könyvének tálalásában. Vagyis, ha értelmiségi mivoltomat az „írástudóival” kell igazolnom, hát istenem, néhány könyvet mégiscsak írtam. Ahogyan írt mondjuk, Makszim Gorkij és Veres Péter is, függetlenül attól, hogy rájuk hivatkozni részéről szerénytelenségnek is látszhat. De talán igazolhat a kérdéseket tartalmazó körlevél szerzője is, azzal, hogy nekem is jónak látta feltenni őket.

2.) Nem szeretnék ismételt „mesterségemre” hivatkozni, ezért talán valami „odafigyelést” emlegetnék. „Kifelé”, környezetünkre irányuló éppúgy, mint „befelé” megnyilvánulót, önmagammal szembenit, önmagamtól számonkérőt, legalábbis szándékom szerint.

3.) Számomra kissé mintha bonyolult lenne a kérdés. Legalábbis bonyolultabb annál, mint azt megfogalmazója gondolta. Akár a „feladat”, s még inkább az „elvárás” némi ellenérzést kiváltó volta miatt is. Mert hogy ki „adja fel” a feladatot, kik miféle „elvárásainak” is igyekezzen az értelmiségi eleget tenni. Mások vagy önmaga által kitűzöttnek-e, kívülről sugalltnak, netán ráerőszakoltnak avagy belülről fakadónak-e, ha úgy tesszük. Nem feltétlenül kárhoztatva mindent, ami kívülről jön, feltéve, hogy belül megfelelő fogadtatásra talál, mivel szerencsés esetben a kettő akár egybe is képes olvadni. Vagyis a kettőt nem is mindig könnyű megkülönböztetni egymástól.

De talán maradjunk továbbra is a kívülről érkezett mellett. Arra gondolva, hogy miféle külvilágról, milyen „elvárási fórumról” van is szó, melyikéről azon számtalan közösségi kategóriának, melyeknek napjaink embere általában, de az értelmiségi talán fokozottabb mértékben is részét képezi. Ilyen vagy olyan társadalomról-e, népről-e (értsük ezt akár szociális, akár etnikai értelemben), nemzetről, netán nemzetrésről, mint a magunk irigylésre méltónak aligha mondható esetében, „házáról”-e, amelyet bizonyos külső elvárás-

sok szerint feltétlenül szeretnünk kellene, ám amit csak bizonyos feltételek mellett lehet szeretni. Esetleg egy bizonyos „kishazáról”, amelyet az „egésznél” inkább a magunkénak tudunk érezni, szülőföldünkről és így tovább, a patriotizmus fogalmát egészen a lokálpatriotizmusig szűkítve. Szándékosan hagyom utolsónak a „hatalmat”, azt tehát, ami a fentebb felsorolt kategóriák bármelyikét bármikor kész magának kisajátítani és a nevében „elváró”-ként fellépni. Jószerével önműködően „sötét”-ként is megmutatkozva - itt, a Balkánon, Közép- és Kelet-Európában, mélységes, de jól ismert történelmi okok következtében. Ugyanezen okokból fakadóan önmagával szemben immunissá, ill. allergikussá téve az értelmiségit. Legyen bár szó az „igazi” értelmiségiről, vagy csupán arról, aki rá szeretne hasonlítani, s már csak ezért sem vállalja nyíltan a hatalom kiszolgálását, akkor sem, ha azt titokban szívesen tenné, teszi, s tette is az elmúlt évtizedekben, de valahogy a felszín alatt. Ha a mi vajdasági magyar irodalmunkat vesszük alapul, viszonylag kevés egyértelműen „rezsimhű” szerzőt és művet találunk, de azért a hatalom „kellő mértékben” ki volt szolgálva. Nem annyira egyesek fennhangon zengett dicsérete, mint inkább a „hallgatás összhangja” segítségével, bizonyos dolgok kimondásának elmaradása következtében. Más kérdés persze, hogy a „kimondó” művek a maguk idejében megjelentek volna-e, kétségtelen azonban hogy ilyen mű maig sem nagyon került elő az íróasztalfiókokból. Nemcsak nálunk, de úgy tudom, az anyaországban sem, s legkevésbé az ismert, „nagy”-nak mondott szerzők tolla alól. Ez azonban többé-kevésbé mintha tágabb értelemben vett égtájunk más nyelvterületeire is vonatkozna. Ahol viszont kivételről beszélhetünk, hát ott többnyire nem a szabadságot és a demokráciát számonkérő, hanem a nagynemzeti nacionalizmus pozíciói felől „rezsimhűtlen” művekkel volt baj - annyira, hogy miattuk, a megfelelő bünbakarány igénye miatt a mindenképpen szorító kisebbségi problémáknak sem lehetett hangot adni. Ami aztán sokakban ennek belső igényét is elsorvasztotta.

De hát a magyarázat tudvalevőleg nem mentség. Ezért tetszik úgy, hogy nincs különösebb okunk büszkének lenni.

4.) Azt hiszem, a válasz már az előbbi kérdésre adott feleletből kicsendül: természetesen

vannak! Sőt az értelmiségi szerep lényegét mégiscsak ezek képezik. Ama bizonyos változatát is tehát, amely az elmúlt néhány évszázad során elsősorban Európa történelmében vonult végig, ám ezáltal a világtörténelem egészének alakulását is döntően meghatározta. Annak a folyamatnak a mozgatóerejeként, melyet emberi haladásnak szokás nevezni, s amelynek félresiklása miatt sokan magát ezt a szerepet is idejétműltnek tekintik. Éppen amiért homályt oszlatón az Ész, a Ráció érvényesülését segítette elő. Éppen napjainkban vált nyilvánvalóvá, hogy illúzió volt ezt egyetemes gyógyírnek tekinteni. Ennek felismerése teszi láthatóvá azt a választóvonalat is, ami értelmiségi és nem értelmiségi között húzódik. Legalábbis, ha az értelmiségit fokozottan racionális gondolkodású emberként fogjuk fel, az inkább mítikusán gondolkodó nem értelmiségivel szemben. Nem mintha nem léteznének irracionálisán gondolkodó értelmiségiek is, vagy éppen mítoszalkotók. Ámde a perdöntő mintha mégis az lenne itt, hogy az értelmiségi, akár igaza van, akár téved, személyesen, hitelesen éli, tapasztalja, szenved meg tulajdon gondolatait, míg a nem értelmiségi másokét hiszi vagy veti el, aszerint, hogy mennyire tetszenek neki, felelnek meg érdekeinek, ízlésének vagy reményeinek. Pro vagy contra, de mindenképpen érzelmi alapon viszonyul hozzájuk, választ közöttük. Meg persze tekintélyalapon is, hiszen ha elfogadja őket, „követőjük” lesz - rendszerint valamilyen értelmiségi személy vagy csoport követője is egyben, ill. olyanná, aki vagy amely nem feltétlenül az értelmiséget, de mindenképpen az értelmet testesíti meg a szemében. Azt az intellektuális és tudásbeli többletet, amivel ő nem rendelkezik, és aminek hiányát, azzal, hogy követővé vált, el is fogadja. Ez a tekintélyalapon való követés persze azt is jelenti, hogy a nem értelmiségi akkor is illúziók áldozata lesz, ha reményei „véletlenül” (s többnyire átmenetileg) mégis beteljesülnek. Nem mintha a „tekintély csapdája” nem fenyegetné magát az értelmiségit is, követői révén legfőképpen az, hogy maga lesz tekintéllyé, „vezérré”, s ezáltal értelmiségi mivoltát veszíti el, kiesik szerepéből, politikussá degradálódik. Léven az igazi, „klasszikus” értelmiségi szerep alapvetően tekintélyellenes, s így sokkal közelebb áll a tagadás-hoz, a kételyhez, mint a tisztelethez és a hithez, több joggal mondható hát „rombolónak”, mint

„építőnek”, többnyire gyorsabban és sikeresebben bontva le a régit, mint hozva létre az újat, sőt mintha az egész „haladásfolyamatra” is ez lenne a jellemző, a korábbi, olyan-amilyen, de „adott” társadalom ideológiai kötőanyagának kilúgozása, összetartó erejének megszüntetése. Nézőponttól függően vágva neki a kapaszkodónak, vagy indulva el a lejtőn, elméletileg az Utópia, gyakorlatilag a forradalom felé haladva. Először a francia, majd az orosz felé, először a centrumban, majd a periférián torkollva rémuralomba, itt a guillotine-t, ott a Gulágot eredményezve. Ami az utóbbit, az az a bolsevizmust illeti, egy mindenképpen értelmiségi eredetű roppant elméleti konstrukciókomplexum hasznavehetetlenségének bebizonyosodását, a marxi-lenini pudíng ehetetlenségét végeredményben. Nem mintha a gázkamrák említetlenül maradhatnának, csakhát a fasiszmus címszó alatt elkönyvelt szindróma, bár megvannak a maga akart-akaratlan értelmiségi előkészítői, védelmezői és kiszolgálói, eleve a mítikus gondolkodás sokszor obskúrus és irracionális anyagából merít, abból, ami ellen a felvilágosodás harcot indít, s így közvetettebben tekinthető csak értelmiségi bűnnek. Arra is figyelmeztetve, hogy ez a készlet tömeges használatra eleve alkalmasabb, ill. hogy a racionális csupán akkor lesz a nem értelmiségi számára befogadhatóvá, ha hozzá igazodva leegyszerűsödik, maga is mítosszá válik. És még jó, ha nem szándékosan ilyenné átgúrt, ha csupán használat közben válik önmaga ellentétévé.

Úgyhogy a „hagyományos” értelmiségi szerep mégiscsak e ponton lesz kérdésessé. Az Utópia végleges ellehetetlenülésénél, a bolsevizmusba zuhanásnál. Ami a „haladásfogalom” lejárádását is jelenti egyben, s az Észbe, a Rációba vetett bizalom megcsappanását. A hitetlenségbe vetett hitét, ha úgy tetszik, ide értve magát a „hitetlent” is, mert hát az értelmiségi alkatú személyiségnek (léven az értelmiségi lét alkat, s nyilván gének kérdése is), úgy mint magának a Rációnak is, mégiscsak több köze van a kételkedéshez, semmint a hithez. Még ha fel is merülhet itt, hogy az értelmiséginek ez a bizonyos „felvilágosító” és egyben tekintélyromboló, bálványdöntő szerepe mindössze négy-öt évszázadra visszanyúlóan tekinthető jellemzőnek. Vagy hogy én épp ezért gondolok itt inkább a vallásos hit lebontóira, mint

építőire - ha nem úgy állna a helyzet, hogy minden vallásalapító vagy reformátor, minden olyan egyházatya, akinek szava-tolla nyomán később máglyák védte dogmák születtek, voltaképpen racionális rákérdezéssel kezdte, valami mást, korábban érvényeset és szentet kétségbe vonva. Első lépését tehát a tagadás felé téve meg, vagy éppen rettegve a kételytől, a tagadás kísértésétől. Ahogyan Aquinói Szent Tamás gyűjti egybe bizonyítékait Isten létezésének, azt igyekezve észérvekkel körülbástyázni, amiben, akkor már több mint egy évezrede „egyszerűen” csak hinnie kellett volna; Rációval védekezve a Ráció ellenében, s amennyiben erre következtetni Umberto Eco nyomán hajlamosak lehetünk, az önnönmagával szembeni védekezésbe alkalmasint beleroppantva. Abba, amire neki volt elsősorban szüksége.

Talán mégis van valami igazság abban, hogy a „vegytisztá értelmiségit” (aki melleleg nem létezik) inkább az ateista jelenti, semmint az istenhívő. Ami némileg akár riasztónak is tűnhet. Éppen mert nem annyira az a kérdés itt, mennyire magának az értelmiséginek van szüksége Istenre és a hitbeli dolgokra általában, hanem hogy mennyire érvényes ez a megállapítás a nem értelmiségiekre vonatkoztatva. Mert hát ők vannak többen, ők alkotják a „népet”, a „társadalmat” stb., azt a bizonyos egészet, amelyen a hitvesztés „elvonási tünetei” megmutatkoznak. Mindenekelőtt morális vonatkozásban, mivel az értelmiséginek ahhoz, hogy etikus lehessen, nincs feltétlenül szüksége az erkölcsi értékek nem evilági eredetének mítoszára, racionálisan, „belegondolva” is lehet tisztességes, míg ugyanez a nem értelmiségi esetében sokkal inkább kérdéses lehet. Nem feltétlenül a túlvilági büntetés elrettentő hatására gondolok itt különben, hanem mert a normák beidegződése, az értékek rögzülése kezdetben mindenkinél irracionálisán, tekintélyalapon történik, éppen csak az értelmiségi ebből úgy „növi ki magát”, hogy kialakítja a maga autonóm értékrendjét, a nem értelmiségi viszont úgy, hogy azt teszi, amit „a többiek” tesznek. „Társaira” figyelve, akik között lehet ugyan értelmiségi is, példaként inkább félreérthető, mint érthető a számára. Valójában azonban az értelmiségi hatása sokkal áttételesebb, személytelenebb, voltaképpen az egész hatását jelenti az egészre. Amiért a „felvilágosítói szerepkör” rengeteg tévképzet, hiedelem, „előíté-

let” eltűnéséhez vezetett, a civilizáció fejlődése, az urbánus életforma és a fogyasztói társadalom kialakulása számos érték pusztulását is magával hozta, és hát ez a fajta leépülés okozatilag miért is ne volna visszavezethető az „értelmi szerző”-re, az értelmiségre. Hogy szándék szerint is-e, az itt most aligha fontos, talán még a pokolba vezető utakat kikövező jószándékról is fölösleges beszélni. Nem csupán az istenképzetre gondolok, hanem tágabb értelemben véve olyanféle értékekre, s azok pusztulására is, amelyeknek közösségfenntartó ereje akkor sem tagadható, ha a végpontig elmenő racionális elemzéssel szemben nem bizonyulnak ellenállónak. Nem, mivel nem igazán észérvek függvényei, inkább érzelmekhez kapcsolódnak, hithez kötődnek.

Úgyhogy éppen a hagyományosnak mondott, de valójában viszonylag újabb keletű, „kétegyközpontú” értelmiségi szerep kapcsán merülhetnek fel kételyeink most.

Felvetődik a kérdés, nem kellene-e az értelmiségi másik, inkább fenntartó és megőrző szerepének előtérbe kerülnie ma inkább, hiszen az értelmiséginek ilyen szerepe is volt mindig, s van napjainkban is. És amely szerep alkalmasint „globális”, összemberi szempontból is fontos lehet, ám még inkább ilyennek látszik „partikuláris” értelemben, legfőképpen a hovatartozás-tudattal, a magunk esetében mindenekelőtt a nemzeti-nemzetiségi identitással összefüggésben. Azzal, ami az értelmiségiben is érzelmileg feltételezett, hasonlóan a szerelemhez, amit erőltetni nem lehet, következésképpen a „racionális rákérdezésre” való készség is ettől függ tulajdonképpen. Vagyis aki, mondjuk, a „Feltétlenül magyarnak kell-e nekem lennem?” kérdést felteszi, annál az érzelmi szálak már nyilván nem túl szorosak, ám ettől a kérdésfeltevés még racionális, logikus, végső fokon pedig szíve joga is feltevőjének. Ám ha valaki, mindenekelőtt nyelvileg és kulturálisan, „magyarul értelmiségi”, az, még ha így is teszi fel a kérdést, nem igazán valószínű, hogy azt a választ is adja rá, amit az a válasz kimondása nélkül magában rejt. Éppen mert többet ismer abból, amiből több mindent szerethet is, és így magyar vol-tához is erősebben kötődik, összetettebb módon és értékorientáltabban is egyúttal. Miközben a nem értelmiségi ugyanezt a racionális kérdést hajlamos lehet a legközvetlenebb és leglaposabb érde-

kekkel összekapcsolni. Gyakran nem annyira saját, mint gyermekei érdekeivel, úgy véelve, hogy amit ő szeret, gyermekeinek inkább csak kárára válik. Amire az értelmiségi válasza már nem bizonyos, hogy racionális lesz, vagy hogy a nem értelmiségi is annak fogja találni. Amellett, hogy többé-kevésbé maga az értelmiségi is tisztában van azzal, hogy érvelése, amikor nem értelmiségi nemzettársát vagy nemzetiségi sorstársát identitása megőrzésére buzdítaná, megmaradásra és helyben maradásra venné rá, sokkal inkább mondható érzelmi, semmint értelmi természetűnek. Annak megfelelően, hogy ez a lényegében konzervatív érték- és identitásmegőrző szerep, szükségképpen hagyományörző, hagyományápoló, netán hagyomány-felelevenítő feladat is egyúttal, márpedig a hagyományokhoz való ragaszkodásnak a szokások tiszteletéhez, a megszokáshoz inkább köze van, mint azok bíráló szemügre vételeéhez, szükségképpen a mitikus gondolkodásmód fenntartására is irányul, ilyen jellegű törekvéseket is magában hordoz. Nem csak a „hagyományosan hagyományromboló” értelmiségi szereppel ellentétes tehát, de az értelmiségi alkattal, a kreatív ember hajlamaival sem egyeztethető össze könnyen. Amiért is nem biztos, hogy képes lehet ilyen feladatnak eleget tenni, hiszen könnyen azt a bizonyos mítoszrombolót és bálványdöntőt érezheti az „igazinak”, akkor is, ha gyakorlatilag, „ideológiai távlatok” híján útként nem bizonyul járhatónak - hiszen ettől még izgalmasabbnak tűnhet, „vagányosabbnak”, hiúságot kielégítőbben szerepjátszónak. Szemben azzal, hogy érezheti úgy is, hogy épp közössége fennmaradása érdekében kell bizonyos „önkéntes öncenzúrát” vállalnia, mit sem törődve azzal, vagy éppen megelégedve arról, hogy a nem kimondás már csak azért sem használ, mert az általa gondoltakat helyette mások úgyis kimondják. Nem mintha nem vehetné tisztességesebbnek, ha ő a maga részéről „veszélyesnek” érzett gondolatait inkább magának tartja meg, legyen a kimondás a „mások bűne” inkább, lelkiük rajta, viseljék csak ők a felelősséget. Ami a maga nemében tűnhet akár az önfegyelem szép példájának is, az önmegtagadás hősiess vállalatának. Olyanféle „lelki gyakorlatnak”, ami idővel „belül” is átbillenti a mérleget a mitikus, netán a „misztikus” gondolkodásba. Hogy valóban ilyennek érezzük-e, vagy inkább

merő öncsonkításnak, ismét csak szempont kérdése.

Ahogy ilyen annak megítélése is, hogy napjainkban, ezredfordulónkhoz érkezve, miképpen is kell az értelmiségi szerepét, feladatát újragondolni. Esetleg még itt alkatának mondott adottságait is másfelől megközelíteni, másképp meghatározni.

5.) Szívesen mondanám, hogy látom, ámbár egy ilyen összejövétel mindig azzal a veszéllyel jár, hogy az összejöttek mintegy összeadva bölcsességüket, magukat fokozottabban érzik értelmiséginek, azaz magukat igen jól, eszmékben gazdagodva, épp csak ez azoknak, akiknek érdekében összejöttek, mit sem használ. Ezért helyezem a „meghatározott témára” én is a hangsúlyt. Ám hogy ez mi is lehetne?... Nos, ötletszerűen vetném fel csupán, hogy szó lehetne pl. a „lokális” és a „globális”, a „nemzeti” („nemzeti kisebbségi”) egyensúlyáról, pontosabban arról, hogy mi is az, ami egy szűkebb közösségi kategória értékeiből átmentendő és átmenthető a nagyobbba, tekintve hogy a globalizálódás feltartóztathatatlan folyamat, amiből kimaradni nem lehet, miközben mi, kis nemzetek, kis nemzetek töredékeinek fiai, minél több sajátos vonást szeretnénk megőrizni magunkból, ezzel összefüggésben szó eshetne akár a „gettósodásról, állítólagos erre irányuló szándékunkról, arról, amivel – ki tudja hanyadszor már – újra vádolnak minket. Olyanok, akik teljes sikerrel gettósítottak egy egész országot.

Nem mintha ez a téma új lenne, vagy éppen a legaktuálisabb mindenek között. Ámde melyik volna az? Úgyhogy ezért vagyok némileg szkeptikus annak kapcsán, hogy a jelenlegi körülmények közt használhat-e egyáltalán valamit különböző témák ilyen „elméleti” megtárgyalása.

Hiszen ma inkább a „cselekvés óráit” éljük, helyesebben kellene élnünk. Vagyis igazán időszűrűnek az mondható, ami már tisztázottnak számít, aminek kapcsán legalább sejlik valamilyen megoldás. Valami, ami „illetőségi körünkben” már kikerült, s többé semmivel sem járul jobban ránk, mint másokra.

6.) Ha úgy érezném, hogy hasznunkra válik, szíves örömet. Csak éppen a „mozgalom” szót nem érzem igazán szerencsésnek. Mert mintha tele lennénk mozgalmakkal, ide érte pártjainkat is,

sőt olyan elvetélt kezdeményezésekkel, amelyek sehogyan sem akarnak mozgalmá is válni.

7.) Bármelyik szervezet megfelel az említettek közül, ha képes szervezni és van mit szervezni. Ahogyan „más”, itt nem említett szervezet is megfelelhet, ha „más”-on nem újat értünk. „Szervező szervezetekkel” bőségesen el vagyunk látva.

8.) Nem nagyon látom célját. Bár az is lehet, hogy csupán én vagyok híján bármiféle ötletnek. Eltekintve attól, hogy megítélésem szerint értelmiségünk aktivizálása érdekében történt már néhány kísérlet. Aki tehát szükségét érezte valamilyen aktivizálódásnak, épp elég lehetősége volt már megtenni. Feltéve, hogy nem volt olyan érzése, hogy légüres térben aktivizálódik, ami nem mondható éppen szivderítőnek...

LÁZÁR ANNA

Kedves Gubás Jenő!

A körlevél első három pontjában feltett kérdések megválaszolása nagy fejtörést okozott, mert egy szórókönyvteljesítésen élő, és mindennapi gondokkal küzdő tanár itt már olyan szinten van, hogy az Értelmező szótárban próbál választ találni az értelmiségi szó magyarázatára.

Olyan elvárásoknak és feladatoknak tudok csak megfelelni, amelyek a magyar ajkú kisdíjakot /a nagyobbakat is/ becsületre, szeretetre, emberségre akarják nevelni. Itt, ahova évek során csak néha jut el egy jó könyv, mert számomra az olvasás életem, nagyon nehéz értelmiségi emberről beszélni.

Azt hiszem, hogy értelmiségnevelő szempontból lenne értelme egy eszmecserének. Én is szívesen részt vennék benne, hogy bővebben kifejthessem szívár, sanyarú „értelmiségemet”.

Maradok tisztelettel:
Lázár Anna,
általános iskolai tanár

DR. HORVÁTH MÁTYÁS

Gombos /Bogojevo/, 1931. február 8.

Iskolai végzettség:

algimnázium /Újvidék, Zombor/ 1948.

tanítóképző /Szabadka/ 1952.

tanárképző főiskola, magyar-szerb szak 1961.

egyetem, magyar szak 1963.

specializáció: anyanyelvi nevelés nyelvtörténet

ELTE, Budapest, 1965-66.

a neveléstudomány doktora, Szeged, JATE,

1971. a filológia doktora, Újvidék, 1978.

Pályakép: 1953-1961: tanító

1961-62: ált. isk. tanár

1962-1974: tanügyi tanácsos

1974-1994: egyetemi rendes tanár

Bibliográfia: 30 megjelent tankönyv, kézikönyv, szakkönyv; több mint 300 újságcikk, tanulmány magyar, szerb, angol, török nyelven /ebben az évben is eddig 14 publikáció/

1.) Az ankét elvárásaitól függetlenül feltűntettem a személyemmel kapcsolatos legfontosabb adatokat annak érzékeltetésére, hogy műveltségem, majd fél évszázados tevékenységem a nevelési szféra minden szakaszában /az óvodától az egyetemig/ folyt és folyik. Az értelmiségi létet azonban nem csupán az alpműveltség tartozékának tekintem, hanem abból természetes módon adódóan az állandó önművelés, kutatómunka és alkotó tevékenység megvalósulásában látom.

2.) Alaptevékenységemből, az anyanyelvi nevelésből származtatom azt a törekvésemet, hogy minden nevelési fokozaton a délvidéki gyermekek és ifjúság ezreit, tizezreit igyekeztem és igyekszem erősíteni nemzeti és nyelvi öntudatában. Ezért foglalkoztam és foglalkozom zömmel tankönyvírással! Jelenlegi tanterveink szerint is 3 olvasókönyvemet használják az általános iskolákban /2., 4. és 5. osztály/, s a polgárháború előtt Horvátországban 2 olvasókönyvem volt használatban /2. és 4. oszt./.

Nem titkolt célom, hogy a magyar irodalom tartós értékeinek népszerűsítésével az anyanyelv megtartásához és fejlesztéséhez járuljak hozzá minél szélesebb társadalmi körben.

32 éves tanácsosi és egyetemi tanári munkámban is a fenti cél vezérelt: szakmailag művelt pedagógusok révén hatékonyabban ellenállhatunk az asszimilációs törekvéseknek. Nézetem szerint a nemzeti minoritástudat azokban az egyéneknél alakul ki, akik

előtt ismeretlenek nemzeti értékeink és történelmünk. A jól képzett, öntudatos magyar pedagógus viszont sokat tehet azért, hogy a kisebbségi érzés ne alakuljon ki a fiatalságban.

3.) Mind lakóhelyemen, Királyhalmán, mind városomban, Szabadkán igyekeztem és igyekszem jelen lenni a közéletben. Ugyanis azt tartom, hogy mivel műveltebb vagyok környezetemnél, többet kell adnom magyarságomért.

4.) Előző válaszból következik egész magatartásom: magyar értemiségiként nem határozhatom el magam sem szűkebb környezetem parasztságának, sem a város munkás- és középosztályának problémáitól. Mély meggyőződés, hogy a kisebbségi sorban függetlenül az értelmiségi foglalkozástól – és a helyes magatartás. Senki sem élhet saját maga alkotta elefántcsonttornyában!

5.) Csak ennek látom értelmét! Hiányolom, hogy meghatározott kérdésekről nem folytatunk dialógust. Ezek a vitafórumok azonban teljesen demokratikus légkörnek kellene uralkodnia. Ennek hiánya jelenleg a délvidéki magyar pártok közötti marakodásban csúcsosodik ki. De a vezető párt, a VMSZ sem igyekszik szakembereket meghallgatni /egy-egy/ lényegbevágó kérdéssel kapcsolatban, csak fórummunkát folytat, és nehezen viseli a más véleményt vallók nézeteit. Pl. az ősszel meghirdetett tantervreformmal kapcsolatban miért nem szerveztek ilyen eszmecseréket? Ki képviselje iskolai oktatásunk új tartalmait, ha képviselőink között nincs egy pedagógus sem? Éppen ezért helytálló lenne külön-külön megvitatni az anyanyelv, a zene, képzőművészet, történelem, földrajz új tantervi elemeit, és javaslatokat beterjeszteni. Vagy éppen a szabadkai magyar pedagógusképző kar kérdését is ilyen fórum elé vinném. Ehelyett azonban azt kell tapasztalnom, hogy a civil szervezetek önkormányzati szervei sem működnek, nemhogy dialógust folytatnának. Kollektív vezetés helyett hivatalnokok dolgoznak ezekben a szervezetekben!

6.) Igen, minden olyan értelmiségi megmozdulásban, amely nem pártosságon alapszik, vagy nem az anyaország adott szervezetének mesterként határon túli ágazata.

7.) Sok civil szervezetünk van, egy azonban bizonyos: bármelyik tesz lépéseket, hogy értelmiségi találkozókat szervezzen, elleniábasa ortámadásnak venné, és mindent megtenne, hogy elszabotálja. Talán az

új Ideiglenes Nemzeti Tanács lehetne a szervező. Így beindíthatná tevékenységét, kialakult álláspontokhoz jutna olyan vitális kérdésekben, amelyekről érdemben csak a törvényhozó testületek dönthetnek.

8.) Nem.

A felsorolt szervezetek mind vállalhatnák a szervező, kezdeményező szerepet, ha szeretnének kilépni betokosodott, tehetetlen állapotukból. Szerintem jelenleg nem a szervezési forma hiányzik, hanem a nyitottság az idült vagy aktuális társadalmi problémák észlelésére/ és a kezdeményező készség. Ennek a tehetetlenségnek a következménye lett egy fásult, rezignált magatartás. Minden pozitív kezdeményezés felrúná ezt a réteget, és érdeklődése, szakismerete arányában képes lenne részt venni a nézetek egyeztetésében és a problémák gyakorlati megoldásában. Különös gondot fordítanék az ifjabb generációk biztatására, bevonására a vitákba, mert bármely összejövetele az ősz fejek dominálnak!

FODOR ISTVÁN

Tisztelt Gubás úr!

A feltett kérdéseken még sohasem gondolkodtam, de most igen gyakran foglalkoztattak, nem hagytak nyugodni, igazán mégsem tudom megválaszolni őket. Az Ön iránti tiszteletből, mégis papírra vetem a következő gondolatokat.

Mélyen vallásos családi neveltetésben részesültem. Húsz éves koromtól két évtizeden át tagja voltam a sokféle nevet viselő kommunista pártnak (egyáltalán nem dicsekvésként írom ide), de nem is tagadom, mint ahogyan azt sokan teszik manapság. Néhány évig tartó iskolaigazgatói ténykedésemet valószínűleg kevésbé ismeri, a zentai Történelmi Levéltárban eltöltött 16 évem és a mellette vállalt közéleti szereplésem már közzismertebb. Semmit sem csinálnék másképpen, mint ahogyan azt eddig tettem.

Az Ön által megfogalmazott és a vajdasági magyarság javát célzó általános elvekkel egyetértek, de a megvalósítást szolgáló „technikák” esetenként gondolkodóba ejtet-

tek. Az értelmiség egy „jászolba” való tere-
lését, (esetleg szebben) egy cél érdekében
való homogenizálása békésen lehetetlen,
erőszakkal meg értelmetlen, esetenként ká-
ros. Kevesebbet kellene foglalkozni a kom-
munistákkal, liberálisokkal, többet inkább a
kibontakozás feltételeinek megteremtésével
azok számára, akik őszintén akarják a ma-
gyarság itt- és megmaradását. Az alapcé-
lokból nem lehet engedni, de a „megtérő”, se-
gíteni szándékozó báránykákat sem kell rö-
vid úton kiakolbólítani.

*Ha az Ön értékrendje szerint nem egé-
szen makulátlan múltam ellenére is úgy gon-
dolja, hogy hozzá tudok járulni közös céljaink
eléréséhez, akkor szívesen állok rendelkezé-
sére bármelyik egyesület keretében, a szak-
mailag hozzám is közelálló projektumok
megvalósításában.*

Tisztelettel: Fodor István

SZLOBODA JÁNOS

1.) Hogy valaki magát értelmiséginek tekinthes-
se, ahhoz három alapfeltételnek kell megfelelnie:
legyen bizonyos szintű képzettsége, általános művel-
tsége és a közügyek iránti érdeklődése. A három köve-
telmény közül a második a legfontosabb, mert a mű-
veltség iskolázottság híján önképzéssel is megszerez-
hető (autodidakták), a közügyek iránti érdektelenség
pedig felfogható arisztokratikus elefántcsonttoronyba
való húzódásként is, ami mellett is lehet valaki kulturá-
lis szükségletekkel rendelkező, igényes egyéniség. Általános műveltség nélkül viszont csak felsőiskolai ké-
pesítésű szakbarbárról vagy műveletlen politikusról be-
szélhetünk. (Sajátságos dolog, hogy míg a műszaki ér-
telmiségtől általában elvárják a humánműveltséget, a
humánértelmiség a reáltudományok (természettudo-
mányok) ismeretével gyakran nem rendelkezik. Véle-
ményem szerint, ha egy orvosnak, mérnöknek illik is-
mernie pl. a mitológia, a bölcsészet, a művészetek fo-
galmait, akkor egy irodalmártól, jogásztól, művésztől is
elvárható, hogy konyitson valamit a genetikához, az
etológiához, a kibernetikához, az elektronikához stb.)
Amennyire bárki is szerénységtelenség és önhiúság nélkül

megítélheti önmagát, úgy vélem, hogy a fentebb felsor-
olt három követelmény mindegyikének többé-kevésbé
eleget teszek.

2.) Azt hiszem, Teller Ede mondta egy rádióinter-
jú alkalmával: "A zseni az az ember, aki mindenről tud
valamit, és egy valamiről tud mindent." Noha magamról
egyiket sem állíthatom, de mindenesetre arra törek-
szem, hogy a (szűkös) lehetőségekhez képest minél in-
kább megközelítsem ezt az ideált – bár annak tudatá-
ban, hogy elérni sohasem fogom. Ez a permanens ön-
képzés és önművelés tehát értelmiségi voltom passzív,
befogadó oldala, a másik, aktív oldal pedig az a törek-
vés, hogy összegyűjtött tudásomat, ismereteimet má-
soknak – írásban vagy szóban-átadjam. Ennek sajnos
vannak szubjektív és objektív akadályai: elsősorban a
publikálás lehetőségének korlátozott volta, ami egy-
részt gazdasági okokra (pénzhiány), másrészt a könyv-
és lapkiadók politikai pártoktól való függésére vezethet-
ő vissza. Ennek ellenére igyekszem módot találni arra,
hogy szerény képességeimet legalább az említett szű-
kös lehetőségek határain belül kamatoztassam.

3. Igyekszem hasznára lenni környezetemnek
azáltal, hogy nyugdíjas létemre a szakterületem (ma-
gyar nyelv és irodalom) körébe vágó bármilyen igény-
nek megpróbálok eleget tenni helyesírási tanácsadás-
tól előadások tartásán át kéziratok, kiadványok nyelvi
gondozásáig, szerkesztéséig. Nálam hivatottabbak hi-
ányában még a helytörténeti kutatómunkába is kényte-
len vagyok helyyel-közzel „belekontárkodni”, mivel véle-
ményem szerint a nemzeti identitástudat (önazonos-
ságismeret) lényeges eleme a szülőhely iránti szeretet,
a hozzá való kötődés, s ezért a közelmúltban megjelent
helyi kismonográfiákat (néhányuk Zentán, a helybeli
Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Körének ki-
adásában igen, hasznosaknak tartom).

4. Petőfinél szebben és jobban ezt azóta sem fo-
galmazta meg senki: „Előre hát mind, aki költő / A nép-
pel tűzön-vízen át!” Persze, a hamis prófétákról írt sorai
is érvényesek a csak a saját karrierjük építgetésével
foglalatostkodó mai értelmiségiekre.

5. Én értelmét látom annak is, ha valahol „négy-
öt magyar összehajol”, mert egy ilyen beszélgetés is
termékenyítően hathat; ennek során is születhetnek jó
ötletek, melyeket valaki majd érdemesnek talál a meg-
valósításra. Azt se kell bánnunk, ha ebből az „ötletgaz-
dának” nem lesz előnye, mert a „felhasználó” önmagá-

nak kovácsol belőle tőkét: a fő az, hogy a magyarság (határon innen és/ vagy túl) hasznát lássa.

6. Egyértelműen, ha arra meghívást kapok.

7. Egy pártbefolyástól független szervezet szervezésében, ennek híján azonban a felsoroltak közül bármelyik megfelel (leginkább az MTT).

8. Egy olyan politikai és társadalomtudományi folyóirat kiadását, amelyben mindenki szabadon elmondhatná a véleményét az időszerű kérdésekről anélkül, hogy azt egyes pártvezetők befolyásolni tudnák.

BALLA LAJOS-LACI

1.) Nem tekintem magam értelmiséginek, mégpedig több okból kifolyólag. Nagy valószínűséggel nem tudok azonosulni a fogalom a közvélemény által általánosan elfogadott értelmezésével. Önmagamot úgy határoznám meg: gondolkodni képes ember, akinek a végzettsége alapján oktatással illetve neveléssel kellene foglalkoznia, de mivel az adott objektív és szubjektív körülmények ezt meggátolták, így rákényszerült arra, hogy a szellemi munka más területeivel kösse le magát.

2.) Az első kérdésre adott feleletem alapján erre nem is kellene válaszolnom. Helyette inkább arra szeretnék rávilágítani, hogy az általam kifejtett tevékenységet milyen indíttatásból végzem. Mivel jelenleg főállásban politikusként kellene tevékenykednem, azonban különböző társadalmi, rendszerbeli, sőt közösségi – és itt a vajdasági magyar nemzeti közösségre gondolok – okok miatt ezt nem tehetem, ezért publicisztikával, kiadványszerkesztéssel stb., ún. szellemi munkával foglalkozom; azaz akár úgy is fogalmazhatok: tengeklegek. Bármilyen hozzáfogok, abban egy általam és bennem megfogalmazott erkölcsi értékrend – nevezzük ezt néhai barátom, Keszég Károly szavai szerint erkölcsi tartásnak – szerint tevékenykedem, abból kiindulva, hogy egyedül a személyes példa képez értéket bármilyen, az egyén és közösség számára létfontosságú kérdésben.

3.) Az előző kérdésre adott válasz alapján látható, hogy a kérdésfeltevővel ellentétben más-

ként viszonyulok a liberalizmushoz. Nem tudom elfogadni a fekete-fehér, igen-nem kizárólagosságot, szerintem léteznek árnyalatok is, tehát csúnyán fogalmazva: „a harmadik út meglétére esküszöm”, azaz a nemzeti liberalizmus híve vagyok. Mivel tagadom az eleve elrendeltetettséget, a küldetéstudatot (karizmát), így abból indulok ki, hogy minden egyénnek megadott minden kérdésben a választás szabadsága. A nemzethez, a kultúrához való tartozás esetében ez a szabadság a szülői választással korlátozott. Az egyénnek, ha a választása alapján közösséghez tartozónak vallja magát, akkor az adott közösség elvárásainak, a közösség által megfogalmazott feladatoknak személyes példa mutatóval kellene megfelelnie. Abban az esetben, ha a közösség képtelen megfogalmazni elvárásait, céljait, illetve feladatait, akkor az egyén számára irányadó kell hogy legyen az egyszerű, a mindennapi emberek akár ösztönöszerű reagálása a közösség számára mérföldkövet jelentő fontos kérdésekben.

4.) Mivel nem vallom magam értelmiséginek, így csak arra tudok választ adni, hogy én mint szellemi munkával foglalkozó hogyan állok a kérdéshez. Azáltal, hogy a vajdasági magyar nemzeti közösség tagjának tartom magamat, kötelezettségemnek tekintem a közösség önazonosságát és a sajátomét meghatározó tevékenységek gyakorlását, megőrzését, sőt fejlesztését is.

5.) Igen, minden olyan eszmecserének, amely egy adott közösség jelenének, illetve jövőjének meghatározására hivatott, van értelme. Mindez azonban csak akkor lesz eredményes, ha nem egyszeri, hanem folyamatos; továbbá, ha nem kirakatszerepre kárhoztatott. Akkor tartom az ilyen vagy hasonló megbeszéléseket eredményeseknek, illetve jelentőseknek, ha azon a résztvevők szabad akaratukból vannak jelen, a megbeszélést, a közösen – konszenzussal – elfogadott egyetértési minimumot pedig saját további ténykedésük meghatározójaként fogadják el.

6.) Abban az esetben, ha az értelmiség mozgalomként fogalmazza meg önmagát, nem. Az eszmecserében résztvevők ha szellemi műhelyként tekintenének a beinduló tanácskozássorozatra, akkor igen.

7.) Mivel szerintem ennek egy folyamatnak kellene lennie, így nincs jelentősége, hogy ki indítsa el az eszmecsere-sorozatot. Az első ilyen összejövétel alapján a vajdasági magyar nemzeti közösség azon tagjai, akik hajlandók ebben az irányban tevékenykedni, önálló szervezatként – ha szükséges, akkor bejegyzett, ha úgy itélik meg, hogy ez tárgytalan, akkor akár „illegális asztaltársaságként” – kellene, hogy megfogalmazzák magukat, ezáltal elkerülendő az elmúlt években már tapasztalt „rátelepedés”, fékezés, bábáskodás stb. gyakorlatát.

8.) Igen, mégpedig, a jelenlegi csúcstechnológia alkalmazását egyes kérdések megtárgyalásában. Az internet, az e-mail használata immár nélkülözhetetlen a gyors és hatékony kapcsolattartásban, emellett ezek segítségével szavathatjuk a teljes nyitottságot a világban élő a Vajdaságból és máshonnan elszármazott hasonló gondolkodású nemzettársainkkal szemben. Mindez ugyanis kiegészítené az előző pontban leírt eszmecsere-sorozatot, mivel mindazok, akik nem tudnak jelen lenni, de hajlandók mégis részt venni e nemes munkában, drótposta segítségével tudnák biztosítani a szellemi életünkben való permanens jelenlétet.

VAJDA GÁBOR

1.) Szerintem azért vagyok értelmiségi, mert felelősnek érzem magam azért a kultúráért, amelybe beleszülettem. Jól tudom, hogy mindenkit elsősorban önmaga és családja anyagi és társadalmi érvényesülése érdekel. Bevallom: ez az én esetemben is így van. Minthogy azonban megrögzött értelmiségi vagyok, magától értetődő számomra saját egyéni és társadalmi érvényesülésemnek és mások boldogulásának elválaszthatatlansága. A gyerekeim és unokáim ugyanis csupán olyan emberek között érezhetik jól magukat, akik szintén elégedettek a körülményeikkel, önmegvalósítási lehetőségeikkel. Ez tehát azt jelenti, hogy amikor mi ma önkéntes közszolgálatunk, egyéni érdekeinken túlmutató idealizmusunk alapján valljuk magunkat, értelmiségieknek, akkor pusztán az önzésnek a lehető legértelmesebb, legnemesebb formáját választottuk.

2.) Értelmiségi mivoltom legnyomatékosabban a cikkeimben és tanulmányaimban nyilvánul meg, de a mindennapi kapcsolataimban is igyekszem kifejezni. Közép–Kelet–Európában, de főleg a mi határoktól riasztóan körülzárt régiótörédekünkben csupán föltételelesen beszélhetünk az értelmiség létéről. Sok egyetemet végzett, művelődési pályán sikeresen futó intellektuál nem tekinthető hiteles értelmiséginek, mert a felvilágosulatlan tömegeket manipuláló politikusoktól tartva, az állását és a tekintélyét féltve, képtelen végiggondolni, hogy az adott körülmények között – az intellektusát és a cselekvőkészségét maximálisan kihasználva – mit tehetne meg másokért s ezzel együtt a jobbik önmagáért, távlatilag: az utódaiért.

Éppen ezért sajnálatos módon itt a Délvidéken az értelmiségi fogalma – a nehéz körülmények elleni önvédelem gyarló formájaként – a kultúrsznobizmussal, az affektáló cinizmussal, a klikktagsági fölsőbbrendűséggel azonos. Mintha az embereknek a nemzeti (s ezáltal: a nemzetközi) kultúra felé való teljes kinyílása nem egészséges önvédelem, hanem elavult romantika, konjunkturális populizmus lenne.

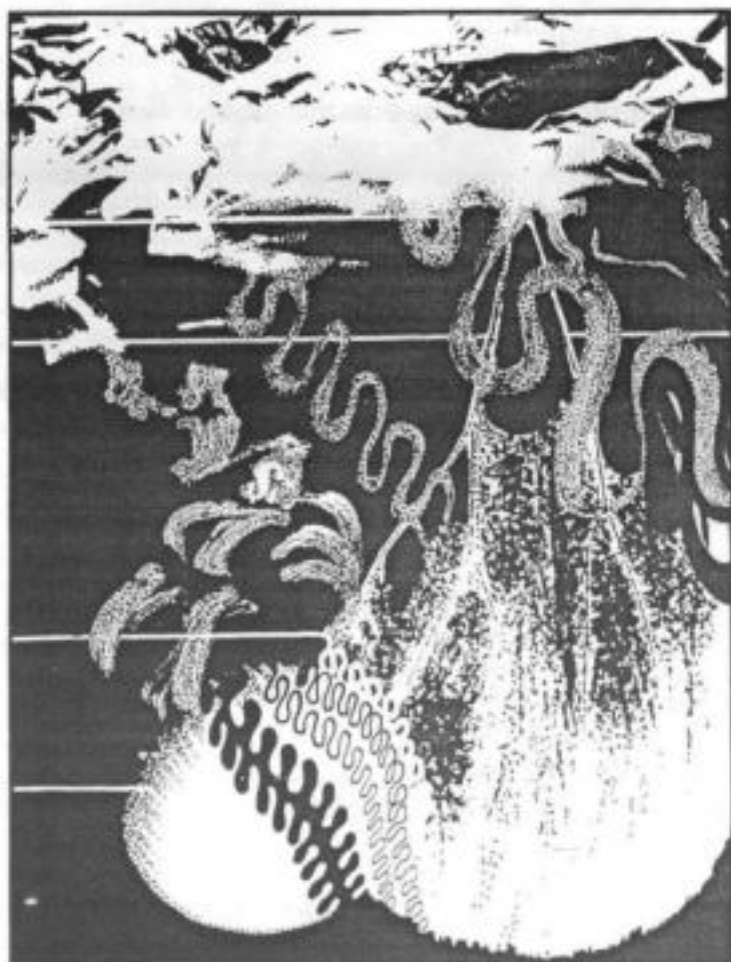
3.) Az álértelmiségiek nagy többségével szemben a belülről, tehát a saját lelkiismeretük által vezényelt emberek kis csoportjához tartozom. Néhány rendkívül tisztességes ember segítségével olyan folyóiratot szerkeszttek, amely egyedülálló a Délvidék elmúlt 80 évében. Amit érzek és gondolok a közügyeinket illetően, azt az ő érzéseikkel és gondolataikkal igyekszem összhangba hozni. Lévé, hogy ők (velem együtt) az itt élő (elsősorban magyar) embereknek eddig érdemben alig érintett erkölcsi – szellemi és anyagi érdekei szerint határoznák meg gondolkodói stratégiájukat.

4.) Írott szabályok szerint nincsenek és nem is lehetnek kötelezettségeink a nép vagy akár a nemzet irányában. A jó értelemben vett értelmiségi (akinek még egyetemi végzettséggel vagy akár alapos humán tudományi képzettséggel sem kell föltétlenül rendelkeznie) a saját belátása szerint vállalja a jobbik enjét. Értelmiségi magatartásra vonatkozó szabályokat aligha lenne értelme bárkinek is megalkotnia, mert ezzel – talán nem is ritkán – korlátozhatnánk az individualitást, holott nekünk éppen ennek a teljességére van szükségünk ahhoz, hogy emberi mivoltunkat a maga mélységében vállalva szolgálhassunk másoknak, ezáltal önmagunknak is.

5.) Csoportos eszmecserének egyelőre semmi értelmét sem látom. A mi értelmiségünk ugyanis még éretlen ahhoz, hogy akár a politikusainkkal dacolva megvalósítani igyekezzen azt, amit határozatként egyértelműen elfogadott. A pusztán a mai önmagunk megismerését szolgáló eszmecserére viszont, miként az eddigiek többségére is, a politikusok érdekei vetnének árnyékot. Ha másképpen nem, akkor a médiumaink egyoldalú, sőt olykor torzító tájékoztatása által. A csoportos „új csúcserőtelmeségi” eszmecsere annak a néhány embernek az érdekét szolgálná, akik már sok éve betegek a szereplésvágynak. Azokra a jófiúkra gondolok, akik csupán azért beszélnek jól, sőt példamutatón a nyilvánosság előtt, hogy ekképpen amit a jobb kezükkel adtak, azt a mindennapi cselekvésükben a ballal visszavegyék, az emberek többségének tudatlanságára vagy a cinkos szemethunyására számítva. Lelepleznünk, nem pedig szerepeltetnünk kell a megjelenési

viszketegségben szenvedő, rövid távon hasznos, távlatilag viszont kártékony embereket. Lelepleznünk, hogy minél előbb meggyógyulhassanak és önmaguknak is igazi (!) hasznára lehessenek.

6-7-8.) A Jugoszláviában élő magyar értelmiség szellemi és erkölcsi felszabadításának egyelőre azt a formáját tartom célszerűnek, amelyet a mi folyóiratunk vállalt. Ha ez a folyamat gyümölcsöző lenne, s egyre többen tennének tanúbizonyságot érettségükről, fölnőtt voltukról, tehát arról, hogy felelősen végig merik gondolni sorsukat, helyzetüket és lehetőségeiket, sőt tetteik által kockázatot vállalva a cselekvőkészségükről is megbizonyosodhatnánk, akkor akár a mi folyóiratunk is megszervezhet egy olyan tanácskozást, amelynek eredménye (az eddigiekkel ellentétben) nem egy jelekkel kitöltött nagy papírhalom lenne.

Lángoló víz

Színpad reflexiók két részben

SZEREPLŐ SZEMÉLYEK:

ÖREG – nyugdíjas műszövő

UGYAN – öccse, erdész

MADONNA – az erdész fiatalabb lánya

JOGÁSZ – az erdész idősebb lánya

MÁRIA – az erdész felesége

TANÁR – az erdész fia

IVICA – gyógytornász

FICEK – első katona

ZSEBES – második katona

(Az Öreg hetvenöt, az erdéspár hatvanöt éves.
Madonna huszonöt, a Tanár harminc, a Jogász 35 éves.
A gyógytornász és Zsebes élettartománya 35-40 év között, Ficek harmincon innen.)

SZÍNPADKÉP

Egy erdőszház nappalja.

A berendezés központi részét egy régi, rozoga szövőszék (és egy hatalmas, eléggé darabosan megmunkált ebédőasztal képezi; az események körülöttük kóvályognak, mivel a szövőszéken készülő freskószerű damasztkompozíció embereink összetartozásának tükrözi, az asztal pedig bírósági ítélő bútordarabjává alakul a játék folyamán.

Ennek ellenpólusát képezi a tanár által billentyűzött hatalmas Adler-írógép, amely állandó perlekedésben áll a szövőgéppel és egy üres, pléhből készült vízesvödörön áll, zakatolása ezért visszhangos, a hozzá való ülőke pedig egy gyerekszánkó. A színpadkép ordít a rongypokrócok és cserepes muskátlik halmazától. Az összképet még giccsesebbé teszi a stukatúros mennyezetről alácsüngő szarvas- és őzágancs egyveleg.

Már függönybontás előtt beindul a szövő- és írógép perlekedése, két dühös ember csatája és viaskodása a gépekkel feszült hangulatot áraszt a nézők felé, s olyan érzést kelt bennük, hogy ki-ki a maga fedezékéből tűz alatt tartja a másikat.

Az Öreg sportos melegítőben, hátán a BSE kiírással; a Tanár – mivel bal lábfeje gipszben s úgy néz ki, mint aki egy fehér focikülsőbe dugta lábát –, csupán frottír házikabátban. Az Öreg hirtelen kimerevül, mint pergésében leállított filmtekercs kockaképe. Ez a Tanárt idegesíteni látszik.

TANÁR Elszakadt netán?!
ÖREG /nem moccan/ Micsoda?
TANÁR A film!
ÖREG Ítéletidő...

TANÁR Nocsak!
ÖREG Mondom: ítéletidő!
TANÁR Kérdezem: hogyan?!
ÖREG Benne az ítélet...

- TANÁR** */legyint/* Ítélet az élet! Naés?!
- ÖREG** A napokban befejezem...
- TANÁR** */gúnnyal/* Az egyetlen? A csupán nekünk adatottat?
- ÖREG** */vélt porszemeket hessintget a vásznonról/*
A címe: Ítéletidő!
- TANÁR** */heccelődő hangon/* Kész Ágnes asszonyi mű, büszke lehetsz rá... Csak mosod, maszatozol a sok vérfoltot ezen a vásznon, vagy ötvenszer bontottad s újra kezdted, évente repetíció, de legalább egyetlenegyszer.
- ÖREG** Szőjük, csak szőjük... */hirtelen ocsúdik előbbi hangulatából, erősen gesztikulál./* No nem, kikérem magamnak!... Mindent jól megrágtam és csak aztán léptem!
- TANÁR** Hány változatát csináltad eddig? Számoltad?
- ÖREG** Egyik sem volt az igazi...
- TANÁR** Az idei végleges?
- ÖREG** */töprengve nézegeti/* Mintha igen... és neve is van már...
- TANÁR** */nem gépel, gondolkodik/* Ha netán mögé tekintünk, akkor világosabb a kép, hogy az igazi mondanivaló valahol a végtelenben van, mert tudni kell hozzá a történetet, az esemény életrajzát...
- ÖREG** */döbbenet/* Az életrajzát mondod? Nem, azt soha, oda csak én láthatok, én voltam jelen... és mögéje senki ne kaparásson tíz körömmel, ahhoz a foncsorhoz idegeneknek semmi köze, csak engem bántana, s tudom, hogy belehalnék!...

Csend. A fakutyában más testhelyzetet próbál felvenni a Tanár, mint aki elülte ülepét, majd cséphadarós mozdulatokat tesz, mintha legyenek támadták volna meg.

- ÖREG** Lazítasz?... Érthető, hiszen teljesen leromlott az állóképességed!... Majd mi feljavítunk, biztos lehetsz benne...
- TANÁR** */hevesen, fölugrik, majd fájdalommal visszacsüccsen/* Ez nem mehet... hazugság lenne...
- ÖREG** */épésen/* Kidőlt a családja?
- TANÁR** Családunk története csupa hazugságból áll, öreg!
- ÖREG** Nyugodtan fölirhatod a történelem kontójára ezt a tételt is, senki sem szólhat meg érte, legkevesbé a pórnép, az alázatos! Ha majd a helyi lapban olvassák, esetleg ki-ki a maga szája íze szerint átmagyarázza és minden a helyére kerül... */Szünet/* Jobb lett volna neked kispapnak, ahogy anyád akarta an-

nak idején; most könnyedén teologizálnál, írhatnád a szent életűek történeteit, vagy a legújabb biblián dolgozhatnál netán...

- TANÁR** */idegesen/* Ne kontárkodj a szakmámba, te csak hagyj magunkra a történelemmel, rendben?!
- ÖREG** */csendesen/* Nem tehetem, mert megéltem, benne voltam a fergetegben, a forgószélben; aki ép-kézláb emlékezett még az akkori eseményekre, annak nem lehet mindegy, hogy mit firkálsz össze a családukról az utókornak, és éppen te, gyerek, akinek az időszámítása későbbi keletű!
- TANÁR** Már megint az időszámításom kezdetével van bajod? Én történelem szakos tanár vagyok, akinek a kisujjában az emberiség története, én ne tudatnám papírra vetni szépséges családuknak történetét? */Csend./* De hogyan lehet olyan sületlen hazugságot leírni, ami nagyapám harctéri levelében áll, hogy szívesen ülné inkább szülőföldi vizen halálára várakozva?... Ahol volt, ott könnyebben lebratyizhatott volna a kaszással, ha már az volt minden szíve vágya, nemde?!
- ÖREG** Apánk csak arról írt, ami minden vízmelléki ember hagyatéka, szándéka... Ülni a vizen és a halálra várakozni életfeladat!
- TANÁR** Egy frászt! Csonka filozófia a tiétek, megvághatatlan, egyenesen kiköpnivaló, na! */Kimarokolja a gépből a papírt és összetépvé az Öreg felé dobja./* Minek is foglalkozom veletek...
- ÖREG** Te tudhatod, gyerek...
- TANÁR** */dühösen fölugrik, ide-oda biceg, mint a ketrécebe zárt rőt vad/* Halálvárás... Ülni a csónakban és vámi, hogy gutaütötte a vízbe esetek, ugye?... Aztán a természet szent vize szép lassan elúsztat benneteket az örökkévalóságba, miközben naphalal csipkedik rólatok az oszlásnak indult test húscsatait... */Kényszeredetten hahotázik./* Ez nem a mi ideológiánk, jóemberek!
- ÖREG** Csak lassan, módjával, öcskös! Idővel minden helyére kerül, benned és körülöttem is, csak várjad ki a nóta végét!... Nagyon igaz, hogy mi fenét foglalkozol velünk; egy jó nő helyre motozná az eszed és hasznunk is lenne belőle, mert az utódok tudhatják szokásainkat az élet folytonosságában gyakorolni...
- TANÁR** */visszaül, rágyújt, idegesen fújja a füstöt/* Nem foglalkozom a nőkkel, a világ minden baja tőlük származik...
- ÖREG** Mintha éppen őket hallanám velünk kapcsolatban...

TANÁR */lepésen/* A gyöpszérlől vegyek magamhoz valakit? Talán egy libapásztoránykát a háborús szemétdombról? Olyannak bújjak karjaiba, aki doktorátusa ellenére is parlagi? /Ismét felugrik és ideoda húzza a gipszpólyát./ De hiszen... hiszen erekcióm sincs, Öreg!... Merevedés nélkül nulla az egész...

ÖREG Mulandó tünet, minden háborút járt ifjúember megkóstolja annak keservét... Kérdezzed barátait, ők is mondhatói bizonynyal...

TANÁR Látni se akarok közülük senkit... /Visszaül, töpreng./ És kénelek, hogy az ördög emlegetését halasszad jobb időkre, mert könnyen megjelenik, aztán hosszú bajlódással jár a szűrét kitenni!

ÖREG */csendes komolysággal/* Az a bajod, hogy keveset szenvedtél...

TANÁR Micsoda? Kerek egy év alatt kocsideréknyi fájdalom ért, és amikor ilyen semmirevalón megjelentem, kedvedre élvezkedhettél, hogy lám-lám, megmondtam én ezt előre neked, öcskös!.. A képedről olvastam napokig, hogy mennyire élvezed a történelmi folytonosság folytatását, te áldott Öreg, te!

ÖREG Csak semmi túlzás, Ádám!

Kívül lövés dörren. Aztán egymásutánban több lövés hallatszik. A kutyák felugatnak.

ÖREG */arcizma se rándul/* Valaki megint szórakozik...

TANÁR */sápadt idegességgel/* Nincs menekvés... ez itt beért engem!

ÖREG De sápadt lettél egyszerre!... Ki ért itt be téged?

TANÁR Mindjárt látni fogod, öreg! Mondtam, hogy az ördög nem alszik; addig-addig emlegetted, hogy megjelent és nagy baj, hogy el sem bújhatok előle...*/Idegesen rágyújt, új papírt vet a gépbe./*

FICEK */ajtó után be/* Gyere, Donna!... */Kézenfogva húzza befelé Ádám hógát./* Gyere, mutass be a bujdosónak, a számkivetettnek, a szenvedőnek és megalázottnak.

MADONNA Ebből a játékból kihagyhatnátok, gyerekek!

ÖREG */fölugrik, kifelé iszkol/* Én mindenesetre kimaradok belőle!

FICEK */a válláról lógó harmonikát az egyik agancsra akasztja, a hangszer felnyikordul/* Te, Öreg mindig mindenből rendesen kimaradtál, mondhatnám, hogy egyenesen megszöktél az ak-

namezőkről, úgyhát most sem hiányozhatsz a hephajból!"

MADONNA */az asztal alól kalitkát vesz fel, nézegeti/* Mondtam már valamelyikteknek, hogy ritkaságot fogtat?

FICEK */indulatait túrtörtetve ül asztalhoz/* Nem mondtad, szívi! De hogy a bátyád fülig elmerült a munkában, az hétszentség! */Meredt tekintettel a Tanárt látszik bűvölni./*

MADONNA Nekünk ornitológusoknak a pásztor-madár olyan ritkaság, mint másnak a szerencse!

FICEK */önmagának/* Következik a körülírás!

MADONNA */a kalitkát lóbázva járja körül az asztalt/* A seregéllyel rokon, rózsaszín és fekete színű, időnként nálunk is fészkelő...

TANÁR */csattan/* Elég!... Kívül is fészkelődhetnél, Donna!

MADONNA */kimerevül/* Ó, uram!

FICEK Noná, a tanár úr idegei, ugyebár...

MADONNA */előbbi pózból/* Ez a ritka madár sáskajárás előhímöke leginkább!

FICEK */cigarettát csavar, a mellé ülő Madonna arcába fújja a füstöt/* Szóval istencsapás vár ránk, kedvesem?

TANÁR */monoton gépelve/* Benne ülünk nyakig...

MADONNA Mióta füstölsz szilágyi fölvergottat?

FICEK Kopácsi kacslevél ez, te ritkaság! */Csend. Az Adler is nyugalomban. Lapos üveget vesz elő, meghúzza, Madonnának nyújtja./*

MADONNA */mint aki menekül/* Majd éppen... a te kocsispálínkádból... */Kirohan./*

FICEK */sóhaj utána/* Harmadik generáció, uram bocsáss...

TANÁR */epésen/* Friss költés ingyenceknek!

FICEK */pityizál/* Sáskajárás hímöke...

TANÁR */csattan/* A közepibe, Ficek! Vagy nem azért jöttél?

FICEK De igen, azért jöttem! */A falhoz megy, leakasztja a harmonikát, visszaül/*

TANÁR Vártalak! */Idegesen rágyújt./*

FICEK Tudom... A lelkiismeret netán? Azt a szarást közben levehetné a lábadról, nincs rá szükség... */Játszani kezd a hangszeren./*

TANÁR Honnan tudod?

FICEK */harsogva/* Én mindent tudok... */Játszik és énekel./*

Sorsra, pajtás,
vigyázni nem lehet;
egyszer rossz és

máskor nagyon szeret...
Egyszer lent és máskor
fent a kerék...

TANÁR /a fülét befogja, ordít/ Elég!

FICEK De mikor elég, tudja a sors!

TANÁR Nem csak én lógtam meg, mások is betojtak, ember!

FICEK Nocsak! Ádám megszólala... lalala...

TANÁR Elvesztettem a fejem... abban a kavarodásban... senki sem tudta, hogy hányadán áll...

FICEK Tralala... lala...

TANÁR Te Ficek, te mindig is gyűlöltél engem!

FICEK /visszaakasztja a hangszert, kártyát vesz elő/ Játsszunk pár keverést?

TANÁR Már gyerekkorunkban örökké gáncsoskodtál, ott ártottál, ahol csak tudtál!... Mikor lelőktél az eperfáról és gerincferdüléssel hónapokig csupasz deszkán feküdtem.

FICEK A lényeg, hapsikám! Nem bírhatom a paprikajancsikát, tudhatod!... Csak egyenesen, ponttól pontig az egyenesen a célig, az emberi! Vagy nem ez a hitvallásod immár?!

TANÁR Most is azt tartom: csak ponttól pontig az egyenesen!

FICEK Igazából nem is az fáj, hogy meglógtál és faképnél hagyta a bajban, Ádám! A nagyobb baj az, hogy itt bujdoskolsz, mint valami csúszómászó, én nem ilyennek ismertelek!

TANÁR Az idők változása teszi dolgát...

FICEK /Övéből jókora kést húz elő, Ádám lábához dobja/ Vedd már le azt a maskarát a lábadról, te hülye! Csakis a sógorod csinálhatott ilyen csinos lábbelit neked az önigazolóhoz, de most már nincs rá szükség!

TANÁR /kényszeredetten veszi kézbe a kést, aztán a boka táján kezdi nyesegetni az alkalmi kamuflázst/ Talán jobb is így, hogy a többiek is tisztán lássák a helyzetet... Mert ha nem tudnád, én itt a családban hősként szerepelek, csatát járt valaki vagyok, aki ép bőrrel úszta meg a vérzivartart...

FICEK /komoran/ A lábujgyed azért Tenjánál maradt, pajtás!

TANÁR /szinte küzd a pólyával, mielőbb szabadulna tőle/ Hát nem érted? Nekem már Baranyában hányhatnék volt, mikor azokat a szerencsétleneket zaklattuk...

FICEK Te senkit sem zaklattál, pardon!

TANÁR Mert épét hánytam a latrinán, mert a belem okádtam ki mindentől, amit csináltatok a fajtánkkal, ember!... /Csend. Nyögve tépi le a pólyadarabokat./

FICEK Megdöbbenő a többes szám második személy!... Szóval, nem én, hanem ti, ugye?

TANÁR /megszabadul a pólyától, hirtelen a szövőgép alá lóditja/ Ne forgasd ki a szavaimat, Ficek! /Felugrik és az asztal mellől hajol az arcába./ Félttem... Ferikém... félttem... Remegtem, mint a nyárfalevél és most, hogy kimondtam, feloldozásért könyörgök, ha megteszed... /Leroskad a szövőszék ülőkéjére./

FICEK Istené a bocsánat, Ádám... /Feláll, szedelődzködik./ Itt bevégeztetett... /Csendben kimegy./

TANÁR /téblából a színpadon, nem találja helyét/ Ez lenne hát az igazság pillanata? Hiszen ez az oldal az erősebb jogán becstelenségeket művelt... mire föl hát a megvetés és nevetségessé tevés joga? Megáll az eszem, emberek! A kebelbarát kioktat, hogy rossz oldalon állok, hogy nem látom a fától az erdőt...

MADONNA /be, guggolva mered bátyja lábára/

TANÁR Mi van?... Csak kérdezz, állok rendelkezésedre, te harmadik generáció, te! /Leül, fejét tenyerébe hajtja./

MADONNA /a kalitkát csippenti fel/ Szó nem sok, a doktor úr annyit se mukkant!

TANÁR Okkal...

MADONNA Ti tudjátok... /Kifelé tartva, szinte az Öregbe ütközik./

ÖREG /a géphez ül, szinte magának/ Élvezkedjem? A kinjaidban? Hiszen ti kortársak megjátsszátok magatokat!

TANÁR /dühös, puskaporral/ A jobbik fenébe veled is! /Kiköp, többször a muskátlik felé./ Egészen kibillentetek a gondolataimból... Csak kirajzik egymásból a sok keserves emlék, talán egyenesen a te ítéletidődbe!

ÖREG Marakodtatok?... És a pólya? Volt és nincs? /Csend. Körüljárhatja tekintetét./ A hangszert se vitte?... /Hangot vált, mint előbb, mielőtt Ficek jött volna./ Volt időm tanulni az egész fonákját, ismered a történetem... /Ollóval műveli le a vászonról a fölősszálakat./

TANÁR Filozofálsz?... Nem, arra most a tanár úr való, nem pedig egy takács az ismeretlenségből, érted? /Felugrik, a szövőgéphez rohan és az Öreg arcába./ Való igaz, hogy hetet-havat összehordhatsz annak, aki nem ismer és nem tudhatja, hogy három teljes könyvtáron rágtad át magad és mindezt tetted bölcselkedésed minőségének javítására!

ÖREG /csendesen, nyugalommal/ Fiam, te Ficekre pörölsz most, ugye?... Gondolom, hogy önuralmat gyakorolnod a javadra lenne...

TANÁR Csak bölcseledj, Öreg!... önuralomról beszélsz? Azt hiszed, nem ordít a képedről egy óriási kérdőjel, ami a gipszpólyát illeti?... Hát igen... levették velem, ha tudni akarod... A körülmények ilyen háborús időkben...

ÖREG Mindennapos dolog, szokják az emberek, Ádám! Legalább is ezek, a mieink... S idővel netán, mikor leülednek az indulatok, hideg aggyal kell megemészteni a dolgokat...

TANÁR Ezt a hülyeséget se írom tovább! /Kiszakítja a gépből a papírt./ Mit nekem feljegyzések!

ÖREG /dolgozni kezd/ Csak szöjűk, szövegetjük...

TANÁR /átordítja a zajt/ Csináljad csak a leckét, te alázatember! Egyszerűen nincs tartásod, és kész!

(Távolí mennydörgő zaj!)

ÖREG /leáll/ Micsoda csoda? Ilyen időben szokatlan lenne...

TANÁR Az ágyúzás!

ÖREG Égi morajlás lesz az...

TANÁR Neked!... Nekem ágyúszó!

ÖREG /csökönyösen/ Nem... nem... Nem ágyúszó... hiszen mi nem állunk hadban senkivel...

TANÁR /gúnyos/ Melyik mi? A mi mi vagy azok mi?

ÖREG A közép mi!

TANÁR /fülel/ Aknavető!... Százhuszas! Onnan csak ilyen zajonghat... /Iritálna az öreg/ Csupa muzsika, összhang jobb érzésű embereknek... amilyen te vagy. Öreg! Az életre ihletett lelkűek szimfóniája ez...ha-ha-ha... /Fejét hátravetve, erőltetetten nevet, aztán nem kínódik tovább a vidámsággal, hosszan úgy marad./ Mi atyánk, isten...

ÖREG /magának, de hallani/ Ítéletidő... idő... ítélet-szöves...

TANÁR Ki vagy... a mennyekben...

ÖREG Kései ítélettel való bibelődés... követ hegynek görgető munka lenne...

Ugyan érkezik. Teljes erdési díszben van, puskával és oldaltáskával. Miután kellékeitől megszabadul, a magával hozott, tömötten dagadó hentesi gyékényszatyrot az asztallághoz állítja, leül és dohányos szelencét vesz elő, rágyújt, az ablak felé fújja a füstöt.

UGYAN Vagytok? Vagyogattok?

ÖREG Ketteskén, kényeskén...

TANÁR És ítéletidőben!

UGYAN /az Öreghez/ Megint csipkedi a gyereket?

ÖREG Emberül fogdossa!

UGYAN Deréig? Mint szokta?

ÖREG A feje tiszta...

UGYAN /legyint/ Szokott ábra, mulandó...

TANÁR /az Öreg hangján/ Nocsak!

ÖREG A faggyú?

UGYAN /felugrik, a szatyrot az asztalra teszi és kipakol/ Ugyan már!... Hát kinek nézel engem, testvér! Mert ha én egyszer adott helyen meghagyom, hogy erre az alkalomra nekem öt kilogramm faggyút hagyjanak, akkor az olyan biztos, akár a halál!

TANÁR /flegmán/ Holtbiztos, miként vagyunk is ezen a micsodán.../ Új papírt tesz a gépbe és írni kezd./

UGYAN Fiam, te körmölsz? Ennek örülök, Ádám! A családon dolgozol, ugye?

Kipakol az asztalra, legalább öt kilogramm faggyú és kanócgubanc kerül az asztallapra.

ÖREG Olyan érzésem van, hogy Ádám lépést váltott, mégpedig éppen ebben a pillanatban!

UGYAN Ugyan!... Hát nem a családfánk történetén dolgozol?

TANÁR /mogorván/ Nem! A le- és felmenő ági mi-voltunkból elég volt!

UGYAN Ugyan, ne beszélj! /Körüljárja Ádámot./ A gipszet is lerúgtad? Mi történt itt, amíg oda voltam?

ÖREG Valami nincs rendben vele...

UGYAN /a szövőgép mellé megy, nézegeti a damaszt/ Adtál már neki nevet?

ÖREG Ítéletidő!

UGYAN /visszaül, vakarja az üstökét/ Valami nincs rendben vele?

TANÁR /leáll az írással/ Ficek volt itt...

UGYAN Ugyan, ne mondd!... Honnan a csodából került elő?

TANÁR Ahonnan én is, apám!

UGYAN Ugyan!... Azért rúgtad le a gipsz-cipőt?

TANÁR Lerúgatta velem...

UGYAN Kicsoda?

TANÁR A Ficek!

UGYAN /az öreghez/ A kép és a te ítéletidőd nem szeretheti egymást igazából, öreg!

ÖREG Akár csak Ádám és Ficek...

UGYAN Nem illenek össze... Gondolkozz rendesebb címen, testvér!

TANÁR Megérkeztünk!... Ismét holtpontra a Luca-szék dilemmája!

ÖREG Azt csak bízd rám, rendben?! /Szöni kezd, közben hangosan dúdolja a Sorsra, pajtás... kezdetű dalt/

UGYAN Donnához jött az ipse, Ádám? */Veszi a fagygyúcsomót és felgyúri ingujját, majd dagasztani kezdi./*

TANÁR Pihenőn vannak... */Felnevet, és nagykesőn./* Megérdemelt pihenő a jól végzett munka után!

UGYAN Ugyan!... Inkább téged látogatott meg, nem? Hallhatta sebesülésed és jött!

TANÁR Így is lehet fogalmazni... itt mindenki azt gondolhat és mondhat, ami neki tetszik... szokott ábra...

ÖREG */leáll a géppel/* Hol gyújtjuk a vizet?

UGYAN Hogyhogy?

ÖREG A szokott helyen?

TANÁR Kell a szokott tűzijáték, bizony nagyon kell...

UGYAN Hát itt előttünk, a Vajas-fokot gyújtjuk!

TANÁR Minden lángolásból elege ezeknek a vizeknek!

UGYAN Ugyan, ne lángolj már örökké, Ádám!

TANÁR */hirtelen idegességgel/* Ne ugyanozz, te Ugyan! Mert ha egyszer nekem füstölöghetnékem van, akkor engedd hozzám a tüzet!

UGYAN */élesen, mint a penge/* Ugyan, ne papolj! Mindig mértékletességre okítottalak!

TANÁR Hallottátok? Micsoda választékos nyelvezet, emberek!

UGYAN A történelem tanulmányozása is ezt erősítette benned és most, amikor képességeid bizonyíthatod, akkor te kinyúlsz, te akkor paranoiás tünetekkel, gyarló emberke módjára...

ÖREG */beledörmög/* Magyarka módra...

UGYAN Itt van ez is bele magyarkázik, hogy az isten tenné a kopaszok közé!

ÖREG Bácskai magyarka szokása szerint, így jobban hangzik?

UGYAN Menj a búsba a hangzásaiddal, Öreg! */Kivár, levegőt szí erősebben, párszor./*

TANÁR */felordít, mint akit nyúznak/* Jó apám, ne húgij már! Mert olyan vagy, akár a bátyád, egy töröl metszetek titeket valahol Baranyában!... Mert a mi nagy Öregünk is inkább a vízbe dugja fejcskáját, csakhogy ne érje a zápor!

ÖREG */kimerően, szembe fordul Ugyannal/* Megint csak azt hajtogatta, hogy idén a vízgyújtás veszélybe sodor minket!

UGYAN Ugyan, ugyan!... És a holtak lelkiüdvé? Azaz mi lesz?... A szokásainkkal szakítani akarsz, mindenáron?

TANÁR */akár a gyerekeknek/* Kedveseim, már az

sincs rendjén, hogy ti a beidegződött keresztényi szokásokat is átírájátok és húsvétkor tartjátok a nagy virrasztást meg a halottakért való gyertyagyújtást!

ÖREG */hosszabb csend után/* Itt nálunk ilyenkor a vízbefultakért ég a vízen a láng, Ádám...

UGYAN Ugyan, öreg!... Csak szónokoljon, jól áll hozzá a hegyibeszéd, a szakmáját gyakorolgatja rajtunk netán...

TANÁR */felemelt ujjal/* Állástalan, háborút járt történelem szakos, aki ölt!

UGYAN Mert rálóttek!

TANÁR Ugyan mondd már az előbbiekhöz illő megfelelő szöveget tovább, te jól ismeröm!

ÖREG Csak ösöd... a te szóhasználatodból kölcsönözve...

TANÁR Engedélyezve!

ÖREG A helyedben nem piszkálnám apádat, van elég gondja szegénynek! A nagycsütörtöki úrvacsorát pedig mindig is tartottuk, és idén se maradhat el, különben hűtlenek leszünk a szépszülok szokásaihoz, ami nem lenne rendjén!

TANÁR Ó, párdon!... Halottainkért eddig minden évben felgyújtottátok a Vajast és mire volt jó az egész?... Bor és kenyér az asztalon... a legidősebb megmossa a többiek lábát, fagyúmécsesek úsznak kedvenc horgászvizeteken... aztán csak a marha nagy csend... és következik a kijózanodás napszaka, hogy mégis valahol Bácskácskánkban vagytok, ugyebár... Hát ennyi, magyarkák... Többre nem futja a leckéből, drága magyarkák? És a cselekvéssel mi lesz? Ugyan, ugyan, csak tradíciónak nevezett falazás az egész... Amit estve raktak... leomlott reggelre...

UGYAN */robban, kétségbeesett hangon/* Ádám!

Fogd a pofád, mert belemászok és többé nem jövök onnan elő!... Én nem tehetek a te háborúdról...

TANÁR Pardon, apámuram! Ez nem az én háborúm!

UGYAN Hogy az idegeid teljesen tönkrementek, hogy a nőket csak akkor látod meg, mikor a hátad közepét! Hogy... */Csend. Hirtelen kifulladás/* Csupán egy szerencsétlen erdőkerülő vagyok, aki nem lát a fák közé, hogy ott az erdő és az erdőben mi is megy végbe... abban a sűrű, átláthatatlan masszában ott vagy te is... fiam...

TANÁR */csökönyösen/* Azért idén kihagyhatnátok a vizet!... És egyáltalán, mit vétett a vízünk nektek, hogy minden évben meglovagoljátok emlékeitekkel?... A víz egy szent közeg, csak gondoljátok a

szenteltvíz magasztos küldetésére... és egyáltalán...

ÖREG A lángoló víz Isten jelenése, hogy ne csak nézhessünk, de lássunk is a sötétben, a vadonok vadonján, ha tévelygünk netán...

UGYAN /Ádámhoz/ A jogász? Mégcsak telefonon se?

TANÁR Eddig nem csörögtek, megtörténhet bármely pillanatban...

UGYAN Ugyan már! Mindig ráér, viselkedésével az idegeimen egyensúlyozik az a lány!

ÖREG Nem stimmel!... Hülyeség...

UGYAN Ugyan mi nem stimmel, öreg?!

ÖREG Kétgyermekes anyalánynak titulálva, no kész röhej, öcsém!

UGYAN Ugyan már! Hát nem figyeled? Minden alkalommal a frászt hozza rám, mert szinte kéreli magát mindenre és teszi ezt, hogy beguritsa, rövidítse az életem...

TANÁR Maradhatna a fenekén, ahol van! Az a bár alak még minden alkalommal megcsinálta a maga egyszemélyes cirkuszát velünk és ez idén se marad el, ha jönnek...

ÖREG Sári férje kissé darabos, de nem rossz ember!

TANÁR A fenébe az emberek darabosságával! Nem bírom a gesztusait, talán még azt sem, ahogy lélegzik... Ha idén is piszkál, behúzik neki, aztán jöjjön, aminek jönnie kell!

Az almáriumon csörög a rádiótelefon. Ki-ki a másik arckifejezését kutatja, a telefon csörög, végül Ugyan mozdul felvenni.

UGYAN Halló!... Igen, én! Neeem! Szóba se jöhet! Jól tudod, hogy csak bikavérről lehet szó!... Mari, ne vitatkozz, mert meglegyintelek, ha érkezel! És a kenyér kimondottan cipó forma legyen, semmi veknizés!... Csak úgy járhat széllel kapcsolatban, ahogy tavaly is, és annak előtte! Igen, kedves feleségem, ha úgy tetszik, akkor ez parancs! /Elzárja és leteszi a készüléket./

ÖREG Mari vacakol veled?

UGYAN Ugyan már! Ki érti az asszonyi észjárását? Még hogy lehet az rizling is, mondja!... Egyszerűen nem tűri a vörös színt és mindenfélét kitalál... Ha tor, legyen vörös és passz!

ÖREG Ámen!

Csend. Az Öreg hirtelen szólni kezd, Ádám billentyűzik az írógépen; Ugyan feszülten figyeli a két gép háborúját, majd a szatyorból papírtégelyeket szedeget elő. Az asztalon levő halászsínór gubancból ujnyi részeket vagdos késével és megkezd a mécsesek gyártását. Ádám hirtelen leáll, hátradől sóhajtván, kivár.

ÖREG Nocsak...

TANÁR Hogyhogy?!

ÖREG Csak kérdezz!

TANÁR Honnan tudod, hogy kérdezni akarok?

ÖREG Micsoda kérdés?... Istenem, ez az ember nem ismer engem! Ekkora fájdalmat okozni, hogy megtagadsz, Ádám...

TANÁR /komoran járkál, Ugye szemmel kíséri aggódva/ Annyit tudok, hogy te vitted utána a nagykabátot a malomhoz!

UGYAN Ugyan, Ádám... Ő vitte?... Én ugrottam anyánk szavára, ő húzódozott, hogy mozduljon és ha én nem...

ÖREG /most szabadul ki belőle az ördög, mint aki nek a tyúkszemére léptek/ Te?!... Hiszen sirtál... bőgtél a félsztől, hogy remeg a térded és lépni sem tudsz!... Anyánk a bátyánk kabátját akarta rád bízni, de te bátyánkat rühellted, mert egyszer bicikligumiragasztás közben farba rúgott, mivel a ragasztót ki nyomtad a tubusból!

UGYAN liigeen?... Hát igen!... Csak apám kabátját akartam elvinni, ez az igazság! És aztán? Mi van?

TANÁR De várjatok csak...

UGYAN Nem vártam én semmit, fiam! Ugrottam apám kabátjával és mire föleszmélt, én már a malomnál voltam, de úgy ám!

ÖREG No, így jutott nekem a bátyánk kabátja, Ádám!... A malomba persze nem engedtek minket, a kövesút mentén ácsorogtunk és a pillanatot vártuk, hogy észrevétlen besurranjunk netán...

UGYAN Ugyan! Annyi puskástól akartál surranni?

TANÁR Hogy kerültetek a vásártérre?

Csend. Az Öreg magábaroskadtan ül szövőszéke mellett. Ugyan valami mozdítanivaló után néz, fölugrik, megrándítja a harmonikát, a hangszer jajdulása után visszatántorodik, kimerevül.

ÖREG Emlékszel a harmonikaszóra, öcsém?

UGYAN Mintha ma hallanám... /az asztalt veri öklével/ Ki hozta ide ezt a kurva hangszert?!

TANÁR Ficek!

UGYAN Ebben a házban harmonika? Hát már ezzel is gyaláz minket az élet? Nem elég mély a fájdalom, zene kell hozzá, hogy még mélyebbre szántson, a hajszálgökörekig?

ÖREG A nő játszott rajta, Ádám!... A vásártérről hallottuk, azóta szegény látni se bírja, nemhogy hallani ezt a hangszert...

TANÁR /döbbszent/ Csonkultak lettetek... Fölfogod ésszel?

UGYAN Silányak lettünk... és ha neked lennék, ezt az egészet kihagynám a történetünkből...

ÖREG Nincs is történelmünk...

Mária jön lihegve. Karkosarát az asztalra teszi, benne két nagy cipő. A demizsont asztallábihoz helyezi, nagykendőjét a fogásra akasztja, leül, maga elé mered, mint a partra vetett süllő. Ádám más papírt tesz gépébe, mint aki meggondolta az ímivalót, az Öreg pedig feláll és csuklógyakorlatozik.

UGYAN /nagyon csendesen/ Vöröset vettél, Mari?

MÁRIA /az Öreghez/ Ül már a helyedre, Öreg!

ÖREG Mi bajod velem?

MÁRIA /indulatosan/ Ül már a fenekedre!

ÖREG /szenvtelen kifejezéssel visszaül/ Ülhetek, ha parancsolod!

MÁRIA Mert jobb ültödben hallani a hírt, Öreg!

UGYAN Ugyan, Mari! Történt valami? Ki vele, gyorsan!

MÁRIA Összefutottam Ivicával!

TANÁR Jön a veszedelem, megmondtam!

ÖREG /epésen/ Képzelem, hogy mennyire örvendtetek egymásnak...

UGYAN Mivel macerált a vejko?

MÁRIA Szó nélkül mindet eltértem volna tőle, de amit mondott, az olyan szerencsétlenség ránk nézve, hogy könnyek nélkül el sem tudom mondani... /A szemét törölgeti./

TANÁR /hirtelen felugrik, anyja elé megy/ Anyám, és a bitang jöttment egyszer úgy istenigazából kihúzza a lutrit, csak ne bírjon a származásával!

MÁRIA Nyughass, Ádám! Itt másról van szó, Ivica nem tehet semmiről és mégis...

UGYAN Ugyan nyögjed már a mondókád, mert olyat mondok, hogy... Beütött a világvége?

ÖREG Lassan, öcskös, csak lassan...

MÁRIA A kapitány a fürdőben kezelte magát!

(Nagyon hosszú, kínos csend és mozdulatlanság. A két idős ember kimerevül, Ádám értetlenül anyját figyel, végülis ő töri meg a csendet.)

TANÁR Mi van veletek? Megszüntetek? Merre kalandoztok? /Visszaül./ És egyáltalán: milyen kapitányról van szó?

ÖREG Lehetetlen... ez jól bejött...

UGYAN /ideges, fölugrik, sétál, dühös/ Isten engem ne segítsen innen soha sehova... ha ez a nősze-mély nem tudatosan települt ide, hogy zsigerelje a sebeket... hogy kinjainkban élvezkedjen... hogy felpattintsa a baj szelencéjét...

ÖREG /bölcse/ Mit gurulsz be miatta? Tőlünk a fürdőben ellehet nyugodtan, mégcsak a vigyorgását sem kell élveznünk, nemde?

UGYAN /remegő hangon, szinte fázósan/ Ugyan már, te semmit nem értesz! Ennek a nőnek a visketegsége égbekiáltó; éppen ide jön, ahol úgy jegyzik a lelkek, mint latrot?!

ÖREG /szinte nyugodtan/ Ugyan, ugyan... A harmonikás ma már egy magatehetetlen vénasszony!

TANÁR Szóval róla van szó, akinek a muzsikája még mindig a fületekben?

ÖREG /mintha kicserélték volna, élénk/ Erről több szó nem eshet, Ádám!... A láb nélküli lényről többé szót se ebben a házban, küszöbünket nem lehet megszenteltetni...

MÁRIA Pedig éppen a küszöbről van szó!

ÖREG Mari, te ittál?

MÁRIA Lehetséges, hogy be kell mocskolódnia annak is, ami itt szent volt ez idáig...

UGYAN /levegő után kapkod/ Mondd, hogy nem igaz... mondd...

MÁRIA Ivica parancsba kapta, hogy délután ide hozza! A nő látni akarja akkori bázisuk helyét és tiszteletét teszi családjuknál... Ennyi a hírem számotokra!

TANÁR Én erdőnek megyek anyám! Ó, madonna!

MÁRIA /most érezni lelkierését/ Mindenki a helyén marad, nem futunk szét, mint a barmok, ugyanis mi a miénken vagyunk és ennek tudata erőt ad bármit elviselni!

ÖREG Igen, állunk sorsunk elébe, emberek...

UGYAN /még mindig nagyon ideges/ Ugyan, még mit nem?! Hiszen itt mi parancsolunk!... Mari, menj vissza, és mondd Ivicának vagy mit tudom én, hogy kinek: elutazunk, nem érünk rá, ránk szakadt az ég!

ÖREG Nocsak, hát menekülünk, mint a pockok? Hát ki és mi elől, ha szabadna kérdezni, tisztelt gyülekezet? És ilyesmi elől csak úgy ukmukfukk el lehet tűnni? Ki a nagyvilágba? Nem és nem: nézünk a szemébe, ahogy apánk vagy bátyánk tette, mielőtt lekaszabolta volna őket gépfegyverével!

UGYAN Ugyan, ugyan már!... Ez maga a sátán, ez a nő törleszteni érkezik sérelmeiért, hát nem érzed?

ÖREG A megboldogultak eszejárásával gondolkodom, testvérem! És itt máma minden úgy történik, ahogy már évek óta történni szokott... */Ravasz vigyorral az arcán./* És legjobb védekezés még mindig a támadás!... Egy kis meglepetésben részesítjük majd önegységát, megfő a saját levében a kapitány!

MÁRIA Öreg, a botnak még ma is két vége van!

UGYAN A puskától ketten félnek, te oktondi!

ÖREG Ötven év múltán itt és most igazságot szolgáltatunk a falu mártirjainak, akiknek igazságtalanul életét vette! */A szövőszékhez megy és a damaszt-ra mutat./* A freskó is készen áll emlékeinkről, damasztban szövötte isten a tanúm, hogy megbocsájtani talán, de feledni nem lehet!

TANÁR */dermedten, szinte fogvacogva/* Nem értelek... Miről beszélsz, öreg?

MÁRIA A nő ösztöne parancsolja bennem, hogy ilyen nem történhet!

UGYAN Ugyan már! Itt nem lesz újabb kálvária, raz-zia, légiveszély!

ÖREG */makacsul, határozottan/* Itt még én tartom a kormányt, muzsikus! Ha jól tudom! Ez a ház nem lehet zsványok tanyája, ide bárki emberfia nyugodtan betérhet, kitarthatja szívét; és ha olyan valaki érkezik, akinek kezéhez ártatlanok vére tapad, akkor itt ma úrvacsorakor egy lojális bíróság ítélkezik eleve nek és holtak felett... Csupán ennyi az egész!

TANÁR Ilyen egyszerűen?

UGYAN Mi történt veled? Nem ismerni rád, bátyám! Kikezdesz az ördöggel magával, Öreg?!

MÁRIA Csigavér, meg kell beszélni a dolgokat! A megfutamodás nem volt szokásunk, most se élünk vele! Tiszta szívvel elébe állunk isten akarátának és ha van a pofánkon bőr, akkor valóban a szemébe nézünk a rettegett egykori fenevadnak, csak hogy gyógyuljunk ki már belőle, hogy te Öreg ne szódd már tovább talán ezredszer is látomásaid a damasztba... Ha csináljuk, akkor csupán emiatt, hogy gyógyulj ki végre a bajból!

UGYAN Az a nő egy nyolcvan körüli roncs lehet, emberek!... Egy szenilis, paranoid emberroncs!

akarunk mi elégtételt venni? Hova tettétek az eszettek, enyéim? Hát érteni se fogja, hogy mi történik körülötte, nemhogy fölrázhassuk lelkiismeretében használat előtt!

MÁRIA Hát semmit nem értesz, Ádám? Ha a család megbeszéli a dolgokat, talán örökre kigyógyul belőle... Tenni kell, akár az unokáinkért is!

TANÁR Ebből mozdulni kell, akár a fronton is...

ÖREG A te dolgod is!... Most hova?

TANÁR A latrinára, hogy érjen a szél! */Kimegy./*

ÖREG */utána kiált/* Csak semmi gyötrő gondolatok, öcskös! Itt ma tiszta lappal játszunk, gyermek!

UGYAN Öreg, te itt bíróságot akarsz játszani?

ÖREG Csak jelképesen, Ádám!... Egy csendes kihallgatás képében békésen megbeszéljük a dolgokat, aztán ki merre lát, mintha misem történt volna!

MÁRIA Nem éppen könnyű a kő, amit felgörgetsz, Öreg!

ÖREG Ha szeme közé nézel a rossznak, akkor alkalmad van a gyógyulásra és ez az egészben a lényeg!

MÁRIA */férfjének kezd segíteni munkájában/* Ám legyen, aminek lennie kell! Ha már idejön, nézzünk a szeme közé!

UGYAN Várjatok csak!... Hát ide be nem lép, amíg én ép vagyok, a hétszentségit ennek a kurva világnak! Nem engedem megszentelteleníteni a hajlékot, ahol a gyerekeink születtek és ahonnan apám meg a bátyám vágóhídra kerültek!

ÖREG */nagyon csendesen/* Be nem léphet? Hiszen nincs lába...

MÁRIA Ivica gondja lesz, majd begurítja!

UGYAN Ugyan ne idegesíts, a szentségit neki! Ha én mondom, akkor ide senki be nem gurulhat, megtiltom!

ÖREG Hiába tüzelsz, Ádám!... Sorsunk darabja ez az asszony... Aztán meg ő is csak ember...

UGYAN Ugyan ne járassad a szád, Öreg!... Ember?! Talán éppen ő lehet a földkerekség díszpéldánya, a bosszú arkangyala netán? Hát ember az ilyen? Már a fenevadakat is emberszámba veszitek? Fene nagy az izlésetek!... Mintha eszetek vesztettétek volna...

MÁRIA Számolj legalább ötig és aztán beszélj, Ádám!

UGYAN Nem számolok, mert dühös vagyok... mert ennek az asszonyi vadállatnak a betege

vagyok...mióta eszem tudom... mert elvette tőlem az apánkat... bátyánkat... mert...

ÖREG Megfulladsz, ember!... És vigyázz a szívedre, gondolj a gyerekeidre, unokáidra!

UGYAN */hirtelen csend után/* És... és milyen nyelven társalgunk vele? Mert hogy én ezen a portán államnyelvezzek a szerencsétlennel, az ki van zárva!

MÁRIA Most mondasz valamit!

ÖREG Akkor zárt tárgyalás lesz... Nem először történik, hogy a bűnös nincs jelen, távollétében tárgyalnak róla!

UGYAN És ugyan mit csinálsz addig vele? Mert az ilyen és ehhez hasonló piszok alak nagyon akarnok tud lenni, mindenütt ott szeret ülni, hiszen nélkülük nem forog a föld!

MÁRIA A vízparton marad és élvezi a természetet annak rendje-módja szerint... Megszívja tüdejét friss levegővel...

A jogász megérkezik. A nő viselkedésében, cselekedeteiben, gondolkozásmódjában tiszta apja. Kissé kapkodós és hirtelen természete nyugtalanságot idéz elő a többiekben.

JOGÁSZ Szia, mindenkinek!... Képzeliétek, az erdő alatt gumidefektem volt, aztán csak dagasztottam ezt a pocskék bekötőutat... */Szatyrát a szövőgép mellé állítja és a Tanár helyére ül, nézegeti a gép melletti szöveget./* Hé, hozzátok szólok, akik meztelen velem szomjúhoztok szomjotok oltani... Micso-da nehéz szöveg, úgy látszik, hogy öcskösünk formába lendült... és mit is akartam még gyorsan mondani? Nos, igen; lvicát tudjátok már, ugye?! Az a nőszemély mindenáron jönné, hát hoznia kell őt szegénykémnek, ez bizonyos!

MÁRIA Jönnie kell hozzánk, a lelkiismerete hozza, meg az élet akarja így, fiam!

JOGÁSZ Hogyhogy: jönnie kell? Ti rendeltétek ide?

UGYAN Mindig beugatsz valami marhaságot...

JOGÁSZ Akkor meg mi van? Mi hozza ide a Vajas mellé?

ÖREG Ötven évvel ezelőtt itt volt a katonai bázisuk, egy megfigyelőt is építettek az évszázados fákon... Látni szeretné az ember, honnan lőtték Kisköszegét!

JOGÁSZ Tüzér volt önagysága? Ez bizony izgalmas! */Pötyögteti a gépet./*

MÁRIA Ez a személy bizony nagyon jeles tüzér volt, lányom! Ennek a kezenyoma ott a temetőnkben!

JOGÁSZ Erről volt már szerencsém eleget hallani, kedveskéim!... Az Öreg meséiből...

ÖREG Firkálsz? Már megint kettőzöd a hangot, csakhogy heccelhess?

JOGÁSZ Mi példamutató nép vagyunk, nemde? Esetünkben elhagyhatnátok a húsvéti ceremóniát, valamilyen szebb tartalmat és étket szolgálhatnánk be a neves vendég tiszteletére! Mama, van a bárkában hal, főzzünk paprikást belőle meg süthetnénk is későbbre gondolva! Vagy apa elrándulhatna az erdőbe és lepuflanthatna egy őzikét, amiből aztán olyan pörköltet sikeríthetne, hogy vele még az én elvárásaimat is kielégítené!... A kenyeret és bort hagyhat másra...

ÖREG Már megint rövidítesz? A fene a generációd rossz szokását

JOGÁSZ Pardon! */Tagolva./* A kenyeret és a bort hagyhatnánk másra!... Így már helyes a végszó?!

UGYAN */gyűlölettől/* Mindjárt áldozati bárányt is mondhattál volna, egyetlenem!... Hamarkodsz, kicsikém; a tudatlanság beszél belőled, előre futsz az úton s egyáltalán nem figyelsz ránk, te nem ismeresz minket...

ÖREG Csak semmi marakodás, ne bontsátok fölének a régi átok sátrát, mert azt nem bírhatom...

JOGÁSZ Jól van, legyen a tiétek szerint... Ha meg magatokról beszéltek, akkor világosabban is fogalmazhatnátok, gondolom csupán a gyengébbek kedvéért, akik a családban esetleg keveset tudnak az igazi tényállásról.

MÁRIA Ádám már régóta tudja, amit erről tudnia kell, ha öcsédre céloztál!... Különben is, szakmailag kutatta a tényeket, már csak azért is tisztában van a dolgokkal...

ÖREG Édes fiam, ez a nő a baját keresi, azért jön ide... Mi miatta szokásainkon nem változtatunk, de... */Nagy csend után, hirtelen ötlettel./* De letárgyaljuk személyét ez alkalommal és ítélkezünk felette!

UGYAN Ugyan már! Ítélezett felette az idő!

MÁRIA Csupán az Isten ítélkezhet elevenek és...

ÖREG */tőle szokatlanul – csattan/* A holtak ítélkeznek itt! Az ártatlanok ítélőszékét alakítjuk itt és most, csupán egy alkalomra!

JOGÁSZ Ehhez se emberi, se erkölcsi jogotok, értitek? Annak megvan a maga jogi lépcsőzetes felépítése, hogy ilyen esetben...

ÖREG */hangja megint éles/* Halálosan komoly mindaz, amiről beszélék! Rendhagyó időket élünk,

rendhagyó helyzet állt elő velünk kapcsolatban és vállalnod kell a bíró szerepét!

JOGÁSZ Dehát... én csupán védőügyvédeskedtem, batya!

ÖREG Testületileg előléptetünk, leányom!

JOGÁSZ Hiszen ennyi idő után... hogy is mondjam... ez már elévült dolog és...

UGYAN Ugyan! Ez örök, itt nincs elévülés és nincs bocsánat és megbocsátás sincs!

ÖREG /*hosszá megy, tenyerei közé veszi a Jogász arcát / Te az emberünk vagy, a vérünk... Te leszel, aki vádol és az is, aki ítélkezik, leányom!... A gyerekeid miatt kell esetünkben cselekedned, és ez nem kevés!*

JOGÁSZ /*letörten/ Az Isten elvégezte már dolgát fellette... kiket idézünk tanúnak? Mert szemtanúk nélkül én nem vagyok hajlandó semmiféle bírósági játékokra... hiszen... hiszen ti csupán játszatok most, megjátsszátok magatokat, ugye?*

UGYAN Szó se róla! Mi magunk vagyunk a tanúk, de akár a falu egész lakossága ide állhat bátran mondani az akkor történeteket!

JOGÁSZ Pontosítsunk csak: szerény szerint kicsodák?!

ÖREG Az apád, az anyád és én... valamint szerény szerint ő maga is megszólalhat, felhozhat védelmére érveket netán...

UGYAN /*csökönyösen/ Itt és most csak mi beszélhetünk! Itt csak mi beszélhetjük ki magunkból a rosszat, az örökölt fájdalmat, az örök időkre szóló betegségünket, azt a bennünk munkáló férget, amely gyerekkorunk óta zsigerel minket!*

JOGÁSZ Ádám legyen a védő... ő történész... mert teljes bírósági garnitúra nélkül foghijas minden játék a történelemmel...

MÁRIA Bizony, az akkori is játék volt; a nagy ráérés szülte, zenével nyomatékosított emberi játék, leányom! Nevezheted te ezerszer is történelemnek, aki életet nem ad, nincs jogában senkiét venni, még ha történelmet írt is erre a vidékre!

TANÁR /*be, zavartnak látszik/ Szi... szia, Évi!... És a sógorunk?*

JOGÁSZ Majd később talál jönni... és talán nem is kellene, hogy ma ide jöjjön, hiszen... itt... /*Felugrik, a telefonhoz megy./*

ÖREG /*korát hazudtolva, útját állja / Csak nyugalom, Éva! Az élet folyása a maga medrét kedveli, nincs szükségünk semmiféle korrekcióra!*

JOGÁSZ /*kétségbeesetten menekülne a kelepceből /*

Még akkor sem, ha ti itt netán keresztrefeszítésre készülődtek?! /*Szabadulni próbál az Öreg öleléséből, de nem sikerül./*

UGYAN Ugyan már, te lány! Csupán megbeszéljük közös dolgainkat és ki-ki megy a dolga után... Pontot kell ma tennünk a mondat végére!

TANÁR /*nem ért semmit, bambán ül a fakutyára/ Szóval mégis csak hóhért akasztunk? Mindenáron?*

JOGÁSZ Te fogod védeni, ha nem tudnád!

TANÁR Kérdés, hogy felkészültem-e a feladatra... A történelmet megálmodni s tanítani vagy megélni, az két ellenkező szempont esetünkben!

MÁRIA A mécsesek készen állnak... Éva poharakat az asztalra! Ádám, te a cipót szedeg meg!

A színpad megelevenedik hirtelen.

Éva az almáriumról poharakat hoz és a demizsonból bort tölt. Ádám hatalmas konyhakéssel felszeli a cipót és egy asztalszalvétára púpozza a szeleteket. Az Öreg a damasztkompozíciót szedi le a szövöszékről és a nagy ebédlőasztalról elől lógatva le, könyveket helyez rá nehezeknek. A kép tartalma: egy harmonizáló nő hangszeréből golyók röpködnek ki kevés létszámú embercsoport felé, mögöttük lapály és erdő.

Mindenki leül. Csend hosszan.

ÖREG Ádám, kezdheted!

TANÁR /*a másik cipóra egy mécses helyez, meggyújtja/ Krisztus - a világ világossága, mindennek alfája és ómegája!*

MIND Félix Alléin ja!

TANÁR Krisztus - a kezdet és a vég, ő az idők ura!

MIND Félix Alleluja!

TANÁR /*keresztet vet a lángoló gyertyára/ A dicsőségesen feltámadott Krisztus világossága oszlassa szét szívünk és elménk homályát!*

MIND Félix Alleluja!

TANÁR /*magasba emeli a gyertyát/ Krisztus világossága!!!*

MIND Félix Alleluja! Dicsérjétek az Urat!

Törnek a kenyérből és esznek. Isznak a borból. Az Öreg két meggyújtott mécses és a könyvhalmokra teszi.

TANÁR /*énekelni kezd, a többiek bekapcsolódnak/ Feltámadt Krisztus e napon...*

MIND Alleluja...

A többiek is mécsest gyújtanak, lassan az összes mécses lángol, mikor az Őreg két széles deszkát hoz, arra rakják fel őket, aztán párokban: az Őreg és Éva, valamint Ugyan és Mária vigyázva viszik terhüket kifelé. Ádám végül egyedül marad a színen.

TANÁR És égjen a víz mindenek halottaiért, hogy ezen a napon feltámadhassanak a vízbefultak is, az eltűntek is, a legyilkoltak is... Add Uram mérhetetlen

kegyelmed rájuk, hogy a friss, tavaszi víz égtében új erőt adjon más életforrások fakadásához! Dicsőség az Úrnak, legyen áldott az ő szent neve... Ámen!...

Kiissza borát, aztán a damaszt elé megy, üveges tekintettel hosszan nézi, majd zokogni kezd.

-lassú függöny-

A legújabb kisebbségi magyaróra

Annak kapcsán, hogy 1918 novemberében egy bizonyíthatóan politikai csalással, majd a trianoni békeszerződéssel a Bácskát, a Bánságot, Baranyát és a többi területet elszakították attól az országtól, melyhez legalább ezer éve tartoztak - pontosan állapítja meg Francois Fűrét francia történész Egy illúzió múltja című könyvében: „Az 1914-es háború mindent megváltoztatott Európa életében: határokat, rendszereket, lelki beállítódásokat, sőt még az erkölcsöket is” –, az itt élő magyarság (az erdélyiről, felvidékiről most ne is essék szó) kisebbségi sorba süllyedt, noha számbelíleg nem is volt abszolút kisebbség. A Jugoszláv Királyság idején a (nemzeti) kisebbség kifejezés illette az itt élő magyarságot. A második világháború után a kommunista rendszer a maga érdekében minden nép egyenjogúságát hirdette, de csak részben valósította meg: amennyire jó hírneve miatt szüksége volt. Hiába változtatta a JSZSZK 1963. évi alkotmánya a kisebbség elnevezést nemzetiségre, s némelyek még a nem szláv népeket is államalkotókká kiáltották ki, a lényegen ez mit sem javított. Minden, ami történt, névleges volt. Amikor pedig meghozták a milosevici rendszer alkotmányait, ismét a kisebbség elnevezés vált hivatalossá. Az utóbbi években azonban – és épp a magyar kisebbség képviselői – egy újabb kifejezést próbálnak érvényesíteni.

Szeli István az 1993-ban megjelent A peremkultúra élettana című tanulmánykötetével jelzi ezt az új (negyedik) fázist, amikor mi már nem is kisebbség, hanem valamilyen peremnépség vagyunk, melyet peremkultúrával vert meg a sors. Végel László 2000-ben megjelent könyvének a Peremvidéki élet címet adja. Végel kisebbségélménye egyébként szomorú. „A kisebbségi ember mindig idegen és hontalan” – panaszkodik, különösen, ha mint „peremvidéki ember” (Végel kifejezése) „sehova sem tartozik teljesen, de sokfelé kötődik...” Könyve egyik fejezetének ez a címe: Volt egyszer egy Jugoszlávia. „Volt egyszer egy Jugoszlávia – mondja csalódottan. – Szükségszerűen elsüllyedt világ. Most erőszakkal akarják megmenteni, hát akkor

vesszen az, amit fegyverrel kell őrizni.(...) Hogy mekkorát tévedtünk, mennyit tévelyegtünk, miközben külön-külön hosszú monológokat adtunk elő egy reménytelen tervezetről – írja, szinte bűnbánóan –, amit Jugoszláviának nevezünk, ezt soha senki sem fogja megtudni, még a gögös utókor sem. (Sokan „tévedtek, tévelyegtek”, például aki a nyolcvanas évek elején így nyilatkozott: „A nemzetiségek kultúrájának... jugoszláv viszonylatban keressük életterét. Ennélfogva a nemzeti ségi kultúra nem egy határon kívüli más nemzeti kultúra előretolt állása, hanem a mi valóságunk sajátos jelensége”, meg: „a jugoszláv irodalom... nyelvek és kultúrák szintézise kell hogy legyen...” meg: „a jugoszláv népek integrációja ma már fogalomtá tisztult valóság...”, ami a kisebbségek (nemzetiségek) asszimilációjának nem is burkolt elismerése, de történelmi tévedés. Alig múlt el két év Végel könyvének megjelenése óta, újabb elmélet (vagy csak a már meglévő változata?) születik helyzetünkről.

Bányai János a Hid 2002. évi első számában a vajdasági magyarság kultúráját peremkultúrának kereszteli el (Szeli nyomán?), mivel a nemzeti kultúra szélén, végén helyezkedik el, ahol egy „idegen kultúra” kezdődik. „A kisebbségi kultúrák hiánya – mondja Bányai – a hiányzó párbeszéd akár a középpont teljes (nemzeti) kultúrájával, akár az idegen, a másik nyelv kultúrájával... A hiányzó dialógus az elhagyatottság, a magáramaradottság érzését kelti a kisebbségi kultúrában. Ezért kötődik rendszerint oly szorosan a helyihez, a lokálshoz, a vidékihez.” Mondja mindezt az a Bányai János, aki 1963-ban, tehát a Symposium hőskorában „a tóparti, kálváriás, eperfás (talán akácfás) akart mondani – T. L. megj.), tilinkós (utalás Huszár Sándorra?) verselgetés”-t emlegeti, tehát a provincializmus ellen ágál, márpedig a peremvidék tagadhatatlanul provincia is. A javából! És mondja ezt Bányai János, aki – úgy mellékesen – nem peremvidéki egyetemeken tanít (egy peremvidéki mellett). Aztán tovább fejtegeti peremvidék-elméletét. Szerinte a provinciális, tehát a vidéki „kritikai feldolgozásához” nem vezet sem „a kö-

zépponttól való szándékos függőség", sem az idegenbe való szintén szándékos integrálódás". Ebben százszázalékosan egyetértek vele, de amikor a kérdés megoldásához közeledik, a maga módján ködösít. Ezt vallja: "...a kisebbségi (vajon csak a kisebbségi?) kulturális identitás beszédmódja(!) a hasonlóság megértése, nem a könnyebben belátható különbözése. A kisebbségi mint peremkultúra hátrányos helyzete tölti fel tartalommal ezt a különös paradoxont." Mivel a kisebbségi intézmények vagy a középpont (ez az anyaország lenne?), vagy az „idegen kultúra mintájára épültek ki”, nem a „peremkultúra szükségleteit fejezik ki”. Azaz – folytatja – „teljes azonosságra és azonosulásra kényszerítik(!) a lényege szerint csupán hasonlót”. Ezzel megszüntetik a peremkultúrának azt a vonását, hogy „sajátossága... a hasonlóban rejtőzik”. És most jön a zavarosság csúcsa: ez a „rejtőzködő” a peremkultúra lényege, de ezt nem lehet kimondani. Hanem: „nem a hiánylistákról olvasható le a kisebbségi mint peremkultúra hátrányos helyzete, hanem a csupán hasonlóban feltárható rejtőzről”. Tehát a „peremkultúra” „sajátossága” a „hasonlóban feltárható (!) rejtőző”, de ezt nem lehet kimondani. (Mégis kimondta.)

Szerencsére (vagy szerencsétlenségünkre?) Bányai továbbmegy, rátér a nyelvhasználatra, s a peremkultúra hátrányos helyzetének hiányaként „nyelvnek fokozatos és szembetűnő archaizálódását” említi. Ezt a nyelvet „hangtani és morfológiai különlegességek” jellemzik, ez az „elkülönbözödés”, „nem elhatárolódás”, lényege pedig „a hasonlóságok feltárásában rejlik: a peremkultúra nyelve a hasonlóságok, nem az azonosság, sem a sokszor kikényszerített(!) különbségek nyomán lesz felismerhetően saját nyelv”. S amikor azt várjuk, hogy a szerző ezt részletesebben kifejtsen, hangtani és morfológiai példákkal szolgáljon (melyekből épp eleget találhat a „peremvidék” magyar köz- és sajtónyelvében), kijelenti, hogy a peremkultúra hátrányos helyzetének „következő jele” a nyelvromlás (bizonyára a nyelvhasználat romlására gondol). Gyorsan megjegyzi, hogy a nyelvművelés mellett a szabad nyelvhasználatot kellene biztosítani (mert bizony nálunk se egyik, se másik nincs meg), majd legnagyobb meglepetésünkre azt állítja, hogy a nyelvhasználat romlása „a peremkultúra értékévé” változik. S két példát említ: Végel László Egy makró emlékiratai című regényét és Domonkos István Kormányeltörésben című versét. (Hogy miért nevezi őket kultikusoknak, azaz a „hitélethez, a vallásgyakorlathoz tartozó”-nak, az rejtély.) „Mindkettő a nyelvromlásról szól” – mondja Bá-

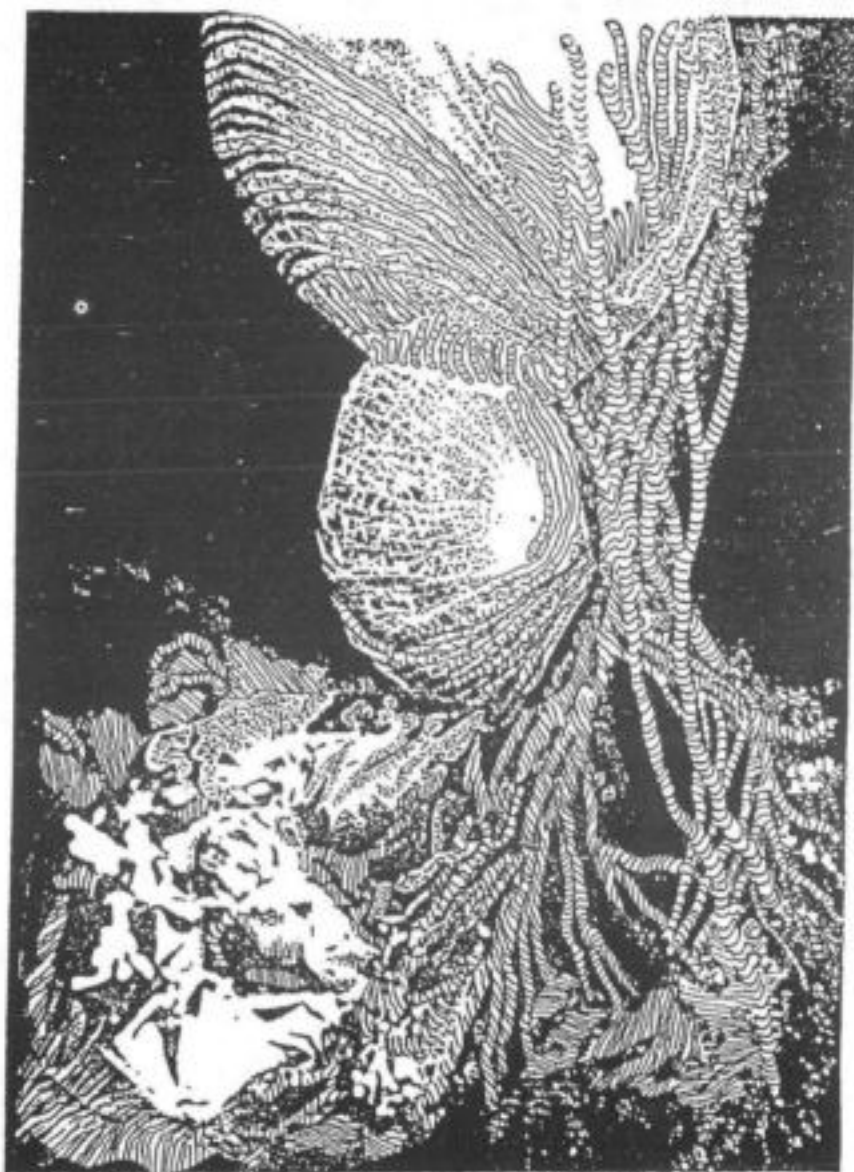
nyai. Igaz. De eltérő módon. S ezt Bányai nem veszi észre. Ha elhanyagoljuk a Végel-regény címében szereplő azonosíthatatlan szót, inkább a szerző – mármint Végel – nyelvhasználatának romlásáról beszélhetünk, hisz azt többi könyve is bizonyítja. Ki kell csak nyitni a már említett Peremvidéki élet című kötetét. A nyelvhasználat romlásának félelmetes mennyiségű jelét találjuk benne, s ezt nem lehet „az esztétikai és poétikai megformálás eszközeinek” tekinteni. Csak néhány példa tanulságképpen: „az utcát pánikhangulat veszi uralmába”, „ellenforradalmi tevékenységnek nevezték ki”, „márványba borított luxusszínház”, „a Dunát átszelő hídfő”, „személyességbe betoloncolt ember”, „ne gyaníthasson meg bennünket lelkesedéssel”, „mitológéma” stb. De találunk ilyen nyelvi gyöngyszemeket az Áttűntetésekben, A nagy Közép-Kelet-Európai Lakoma bevonul a Pikareszk Regénybe c. könyveiben is. Mindezt azért mégsem lehet megvédeni azzal, hogy ezek a vétségek az „esztétikai és poétikai megformálás eszközeivé” lettek. Ellenkezőleg: írói felelőtlenségnek és a szerző nyelvi műveletlenségének kell tulajdonítanunk. Ha pedig ezt a hátrányt valaki úgy tekint, hogy „az esztétikumig, a kultikusságig(?) hatóan” lehet elmélyíteni, az mind a nyelvhasználatnak, mind az irodalom lebecsülésének a bizonyítéka.

Mint már említettem, Bányai szerint a peremkultúra lényege az a bizonyos „rejtőzködő”, amely a „hasonlóban” tárható fel. Később eltér ettől a megállapítástól, s így vélekedik: „a kulturális intézményrendszer, valamint a nyelviség hiányosságai írják körül... (az) ambivalensen hátrányos helyzetű kisebbségi kultúrát”. De miért ambivalensen? Bányai erre a kérdésre így válaszol: „Az ambivalencia pedig a peremkultúra létformája.” Az ambivalencia az „egy időben két irányban való érvényesség”. Valószínűleg a „középpont” és az „idegen kultúra” ez a „két irány”. S ez igaz. Már csak az marad homályban, hogy lényegében melyik felé kell inkább közelednie, hajolnia a kisebbség kultúrájának. A középpont felé-e vagy az idegen kultúra felé? Csak-hogy az „idegen kultúra” felé való közeledés a megszűnés veszélyével járhat, a középpont viszont természetes közege a peremkultúrának is (hogy Bányai kifejezését használjam). Bányai viszont másként értelmezi a dolgot. Mészöly Miklós és Heidegger nyomán arra a következtetésre jut, hogy „A kisebbségi mint peremkultúra... hátrányos helyzete is »tér-nyerés«, a »vadon«, más szóval a provinciális és (a) banális irtása, hogy a peremlakó ember számára... elérhető legyen a szabad és a nyílt”, ám maga is belátja, hogy Közép-Euró-

pábam nem viszonyulnak „nagyobb belátással és megértéssel a kisebbségi kultúrákhoz”. Anélkül, hogy mélyebben elemezné ezt a helyzetet, s miután megállapítja, hogy a közép-európai kultúrák „peremkultúráként is értelmezhetők” (ami túlságosan konstruált tétel), egyszerűen közli, hogy ezek a kultúrák a peremkultúrákban önmagukat láthatnak meg. Mintegy tükörben. Ezáltal pedig – megint csak hipotetikusán állítja Bányai – „Jemondának uralkodó szándékukról a peremkultúrák felett”. És itt tűnik ki ennek az egész konstrukciónak az ingatag volta: csak meg kell nézni Kelet-Közép-Európa térképét, a földrajzit és a szellemi, át kell gondolni a XX. század politikai történetét ezen a területen, meg kell ismerni az itt élő népek gondolat- és hitvilágát (Bányai bizonyára jól ismeri), s beláthatjuk annak a lehetetlenségét, amit a Híd cikkírója elvár. Persze ő ma-

ga is tesz némi engedményt, hisz azt mondja: „ha más nem, legalább a központ és a perem, a többség és a perem közötti dialógus válna lehetővé”. Ez nemes cél, dicséretes szándék, de ismét azt kell mondanom: megvalósításához gyökeres gondolkodásbeli, viselkedésbeli, sőt erkölcsi változásokra, megújulásra van szükség. Ha ezt el lehet érni, nyert ügyünk van.

Előbb azonban meg kellene szüntetni a „peremvidék”, a „peremkultúra” és a hasonló fogalmakat, el kell tüntetni a valóságos és a szellemi határokat, olyan kultúrterveket kell készíteni és megvalósítani, mint amilyen Szenteleky ajánlott, de nemcsak a Duna menti országokra vonatkozóan, hanem tágabb térségben. S akkor talán megoldódnak azok a kérdések is, melyekről Bányai szól a maga módján a legújabb kisebbségi magyarórán.

A legutolsó lehetőség – Egy „elfektetett” oktatásügyi programról –

– Ne hagyjátok a templomot, /A templomot s az iskolát! – olvashatjuk Remenyik Sándor Templom és iskola c. szép költeményének minden versszaka végén. S noha a refrénben a templom szó – nyilván a ritmus kedvéért – kétszer is előfordul, kézenfekvő, hogy a nemzeti önazonosságtudat, tehát számbeli kisebbségként való megmaradás szempontjából a vallás és az anyanyelvű oktatás, e két nélkülözhetetlen és semmi mással sem helyettesíthető intézmény egyaránt meghatározóan fontos szerepet játszik.

Az utóbbi talán még nagyobbat is, mert hiszen a felekezeti hovatartozásnak ott van nemzet-, illetve nemzetrészmegtartó ereje, ahol az idegen etnikumba ékelődött népcsoport vallásában is különbözik az – úgymond – államfenntartó (többségi) népelemtől. Az utóbbi néhány évszázad európai történelméből számtalan példát hozhatnánk fel erre a református többséggel összehasonlítva sehogy sem képes észak-írországi katolikus kisebbségtől az ortodoxia iszonyatos nyomása alatt porladozó csángó-székely szigetmagyarság már-már beteljesülő tragikus sorsáig. Emellett míg a vallási alapon történő identitásmegőrzés gyakran fanatizmusba torkollik, máskor pedig – a vallás egyetemességéből eredően hatástalan marad (a moldovai csángómagyarok például nem részesülhetnek anyanyelvű istentiszteletben és igehirdetésben, pedig ez a római katolikus egyházról általánosan elrendelt szabály), addig az iskola – ha egyáltalán működik – az anyanyelv megőrzésének és ápolásának s egyben a nemzeti önazonosságtudat fenntartásának is semmi mással nem helyettesíthető instrumentuma.

Amíg anyanyelvű oktatásunkat sikerül fenntartanunk – megmaradunk; ha azt elveszítjük – magunk is elveszünk. Az oktatásnak és nevelésnek három alappillére van: az iskola, a pedagógus és a tanuló (a családi környezet háttérével együtt), de ez nem fontossági sorrend, hiszen közülük egyik sem mellőzhető. Most mégis az elsővel, az iskolával szeretnénk részletesebben foglalkozni, csak hogy a szó szótári alapjelentésénél sokkal tágabban értelmezve, tehát a tanintézet ma-

teriális és szubsztanciális fogalma mellett az ott anyanyelven folyó oktató–nevelő munkát is ide értve. Számmal máig is érthetetlen, hogy ezzel a lényegbe vágó kérdéssel átfogóan alig foglalkoztak pedagógusaink közül. Hirtelenében csak dr. Ágoston Mihály egyetemi tanárt tudnám megemlíteni, sőt egy kivételével politikai pártjaink is csupán a feladat kitűzéséig jutottak el.

Az alább következő magyar oktatásügyi programot a 90-es évek végén a VMSZ Oktatásügyi Bizottságának (elnöke dr. Sántai Pál oktatásügyi tanácsos volt tagjaként, majd egy ma már nem működő pártnak a megbízásából többedmagammal dolgoztam ki. (Ezt azért tartom fontosnak megemlíteni, hogy elkerüljem az idegen tollakkal való ékeskedés szándékának még a látszatát is) Minthogy azonban az elkészült oktatási program közlését egyetlen sajtószerv sem vállalta, holott mindaddig – az említett terven kívül – még csak hasonló próbálkozás sem történt.

A politikai helyzet időközben megváltozott ugyan, ám ez a szóban forgó tervezet felhasználhatóságát alig befolyásolja. Az újabban meghozott fontos törvények a kisebbségi létnek a szóban forgó területre egyelőre nemigen gyakorolnak bármilyen hatást. Az ún. „omnibusztörvény” az oktatás és nevelés szegmenstumát ugyan tartományi hatáskörbe helyezi át, ám ez mit sem változtat azon a tényen, hogy a rendelkezési jog ezen továbbra sem az érintettek – esetünkben a kisebbségek – által választott testületet illeti meg, csupán egy olyan államigazgatási szervet, amelyben a kisebbség az eddiginél valamivel nagyobb részarányban, de továbbra sem döntően lesz képviselve.

A kérdés szempontjából nem sok javulás várható a szövetségi szinten a kisebbségi jogokról meghozott kerettörvénytől sem, hiszen az jó esetben is majd csak a megfelelő köztársasági és tartományi törvényben materializálódik, és netalán a szükséges büntetőintézkedések beiktatásával nyer kötelező hatályt. Az az intézkedés azonban, amely a felsőoktatás finanszírozását eleve a kisebbségek (nem létező) anyagi erejére hárítja át, miközben az állam szépen kihátrál az anya-

gi kötelezettség és felelősség alól, már előrejelzésként sem kecsegtet túl sok jóval.

Végezetül – hogy némi biztatót is mondjunk – a közhasználatúan csak „kedvezménytörvénynek” emlegetett magyarországi jogszabály úgy tűnik, a szülőföldön folyó anyanyelvű oktatás és nevelés terén a vártnál is nagyobb segítséget lesz képes nyújtani anyanyelv-

ükön tanulni kívánó gyermekeinknek és fiataljainknak (no meg természetesen a szülőknek is). Mindez azonban lényegében nem teszi feleslegessé az alábbi tervezetnek a néhány évvel ezelőtt elkészült szöveghez képest csaknem változatlan közlését azzal, hogy abból a döntéshozatal közelébe kerültek közül bárki megkísérelheti mindannak a megvalósítását, amit hasznosnak és értékesnek tart.

Az óvodától a felsőoktatásig terjedő magyar anyanyelvű nevelés és oktatás tervezete

I.

Közös célunknak, a délvidéki/vajdasági magyarság fennmaradásának egyik legfontosabb előfeltétele a fiatalok anyanyelven folyó nevelése az óvodától az egyetemig. Ez a követelmény aligha képezheti vita tárgyát a Jugoszláviában/Szerbiában működő magyar pártok és civil szervezetek között. A cél kitűzése és elérése azonban nem ugyanaz, a megvalósulásig még rengeteg a tennivaló, s nem kevés feladat vár mindazokra, aki a magyarság itteni megmaradásáért bármit is tenni szándékoznak.

A. helyzet ezen a téren – mint tudjuk – a legkevésebbé sem rózsás. Jelenleg Vajdaság lakosságának 16,86%-a magyar (a Szerb Köztársaságnak 3,52, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságnak 3,3%-a) az 1991. évi népszámlálás adatai szerint; az óvodáskorúak viszont csak 13,33, az általános iskolásoknak 12,86, a középiskolásoknak 11,35, az egyetemi és főiskolai hallgatóknak pedig mindössze 10,83%-a magyar nemzeti-ségű. Emellett anyanyelvű nevelésben és oktatásban csupán az óvodáskorú magyar gyermekek részesülnek csaknem teljes létszámban, a magyar anyanyelvű általános iskolásoknak csak 72,2, a középiskolásoknak 67,21, a főiskolai és egyetemi hallgatóknak pedig 55,82%-a tanul csak részben anyanyelvén kivéve az anyaországban tanuló délvidékieket. Alapfokú zeneoktatásban a 4284 magyar növendék 58,33%-a részesült anyanyelvén, 23,06% két nyelven, 18,61%-a szerb nyelven (Miroslav Samardžić: Položaj manjina u

Vojvodini. Centar za antiratnu akciju. Beograd, 1998). A felmérés a kétnyelvű – magyar-szerb tagozatokat is anyanyelvűeknek tekinti. Az adatok az 1996/97. tanévre vonatkoznak, azóta a helyzet tovább romlott. Az idei tanévben az anyanyelvükön tanuló magyar középiskolások aránya a középiskolák összes tanulóihoz képest csak 7,63 százalék.

II.

Mit tehetünk annak érdekében, hogy az évről évre fogyatkozó Vajdasági magyar tanulói fűszár az anyanyelvű oktatás mellett döntsön? Bár a végső cél a magyar nemzeti kisebbség számára az anyanyelvű nevelés és oktatás megszervezése az óvodától az egyetemig és annak a demokratikus utón megválasztott Magyar Oktatásügyi Tanács (vagy Bizottság) irányítása és ellenőrzése alatt történő működtetése, ezt távlati célnak kell tekintenünk, melynek megvalósulásáig a jelenlegi helyzetben is tenni kell, amit lehet, a szerbiai magyar nyelvű nevelés és oktatás körülményeinek a javításáért. Ezért a jelenlegi káros folyamatok megállítása vagy esetleges visszafordítása a fokozatosság elve szerinti cselekvést tarja helyénvalónak. A mindenre kiterjedő és minden szintű önálló anyanyelvű nevelést és oktatást lehet és kell is követelni, ám kevésbé valószínű, hogy rövid időn belül, rendszerbeli változások nélkül el is érhető, minthogy annak gazdasági és jogi, ezen felül pedig objektív és szubjektív akadályai vannak. Az idő viszont sürget, azért hát józan megfontolással fel kell mérnünk, hogy mi az, amit késedelem nélkül megtehetünk.

Hatályos jogszabályaink jelenleg is lehetővé teszik az anyanyelvű nevelést és oktatást az iskoláskor előtti intézményeiben, az általános és középiskolákban, a főiskolákban és egyetemeken, valamint a zenei, képző- és színművészeti képzés minden fokán. A tagozatok megnyitását megfelelő létszámhoz kötik ugyan, de az oktatásügyben illetékes miniszter ez alól a rendelkezés alól felmentést adhat. Ezt rendszerint meg is teszi, mert tudomásunk van róla, hogy az általános iskola alsó osztályaiban még egyetlen egy gyermek számára is engedélyezték tagozat megnyitását – igaz, hogy szerb nyelven. Magyar (és más kisebbségi) tagozat nyitása anyanyelven vagy két nyelven az általános és középiskola első osztályában legalább 15 jelentkezőhöz van kötve, de az oktatásügyi miniszter engedélyezheti annak megnyitását 10 vagy annál kevesebb tanuló jelentkezése esetén is.

A szerb tagozatra iratkozó kisebbségi tanulók kérhetik anyanyelvük és nemzeti kultúrájuk elemeinek oktatását. A nemzetiségi tagozatokon az osztálynaplót anyanyelven, a nyilvántartást és a bizonyítványokat pedig két nyelven kell vezetni, illetőleg kitölteni. Általános és középiskola alapítója csak a Szerb Köztársaság köztársasági lehet, iskoláskor előtti intézményt a község, alapfokú balet- és zeneiskolát jogi vagy természetes személy is nyithat. Főiskolát és egyetemet a Szerb Köztársaság kormányának jóváhagyásával természetes és jogi személy is alapíthat a nemzetiségek nyelvén, sőt hazai egyetemmel vagy egyetemei karral együttesen akár még külföldi természetes vagy jogi személy is.

III.

Mint látjuk, a hatályos jogszabályok nem gátolják az anyanyelvű nevelés és oktatás megszervezését a kisebbségi tanulók részére, csupán akaratonkon (főleg a szülőknél) múlik, hogy élünk-e ezzel a lehetőséggel. Ami a szervezést illeti, ennek terén a legfontosabb a felmérés és a propaganda. A szükségletek felmérésének rendszeresnek és minden tanulóra kiterjedőnek kell lennie. Elengedhetetlen követelmény, hogy minden évben legalább egyszer (április végén – május elején) felmérjük, hogy az óvodák – napközis nagycsoportos növendékei, az általános iskolák nyolcadikos és négyéves középiskolák negyedikes tanulói közül hányan vannak magyarok vagy magyar anyanyelvűek, a közülük hányan és milyen szakon – ágazaton – kívánják anyanyelven folytatni tanulmányaikat. (A pályaválasztásra vonatkozó felmérés természetesen csak az álta-

lános és középiskolák végzős növendékei esetében jön számításba.) Az adatok ismeretében meg kell állapítani, hogy hol lesz lehetőség magyar tananyelvű iskola vagy tagozat megnyitására a létszám és szakkáder tekintetében. Ha a törvényben előírt létszám nem teljes, de általános iskolai fokon legalább öt, középiskolai fokon legalább tíz tanuló igényli a magyar nyelvű oktatást, annak megszervezését az illetékes minisztériumtól mindenképpen kérni kell. Célszerű lenne elérni annak törvénybe iktatását, hogy az anyanyelvű oktatás – legalább általános iskolai fokon – az állam kötelezettsége és minden egyes tanuló alanyi joga legyen. Ahol a tanulók létszáma nem teszi lehetővé anyanyelvű tagozat nyitását, ott meg kell szervezni a magyar anyanyelvű tanulók utaztatását a legközelebbi megfelelő, magyar tagozattal is rendelkező tanintézetbe, vagy diákokthoz, esetleg befogadó családnál való elhelyezését, lehetőleg ingyen vagy jutányos áron a megfelelő iskola székhelyén. Elvileg arra kell törekednünk, hogy egyetlen tanuló se legyen rákényszerülve anyagi okokból vagy lakóhelyi viszonyai miatt a nem anyanyelvű („környezeti” vagy „államnyelven”) való tanulásra. Közép- és felsőoktatási szinten lehetőséget kell találni az anyaországi továbbtanulásra, de csak abban az esetben, ha Jugoszláviában nincs lehetőség anyanyelvű iskoláztatásra a kívánt szakon.

Mindennek elérésére anyagi eszközökre és a szülők meggyőzésére is szükség van. Az előbbi közül lettek, alapítványok és magánszemélyek támogatásából, diáksegélyező és egyéb szervezetek rendezvényein befolyt összegekből stb. lehetne előteremteni, az utóbbit szülői értekezleteken, politikai és civil szervezetek által rendezett gyűléseken, előadásokon, sajtótérmekek útján lehetne elérni. Ez utóbbihoz az iskolák tantestületének, az érdekelt szervezeteknek, a nyomtatott és elektronikus médiának a megnyerésére van szükség. Minden befolyásunk felhasználásával és parlamenti képviselőink útján is arra kell törekednünk, hogy a vonatkozó jogszabályok által megengedett két nyelvű tagozatok megnyitására ne kerüljön sor. Végül, szükség esetén az általános iskola alsó osztályaiban még az osztatlan (összevont) tagozat is jobb, mint a nem anyanyelven folyó oktatás és nevelés, mert egy rátermett tanerő – kis létszámú tagozat esetén – képes kompenzálni az ilyen oktatási módszerből eredő hátrányokat, illetőleg akár jobb eredményt is elérni, mint egy túlszűfolt normátagozaton vagy nem anyanyelvűkön tanuló növendékek esetében.

Legvégső soron az identitástudat megőrzése végett szorgalmazni kell az anyanyelvápolást a szerb tan nyelvű iskolákban és tagozatokon tanuló magyar anyanyelvű diákok részére.

Elengedhetetlen annak kieszközlése, hogy a magyar tannyelvű iskola vagy tagozat működésének létszámhiány miatt való megszűnése estén az ott foglalkoztatottaknak legalább még öt éven át munkát biztosítsanak, s az iskola/tagozat bezárását csak ennek a türelmi időnek a letelte után mondják ki.

A továbbiakban is ki kell használnunk azt a lehetőséget, hogy az egyébként szerb tannyelvű iskolák kihelyezett magyar (és más) nyelvű tagozatokat nyithatnak, ahol erre igény mutatkozik (erre már van példa: a zombori Tanítóképző Kar szabadkai, a nagyikindai Egészségügyi Szakközépiskola zentai, az ugyancsak nagyikindai gimnázium törökkanizsai tagozatai stb.). Megfelelő anyagi támogatás esetén kísérletet kell tennünk a jogszabályokban engedélyezett magániskolák (zene- és balettiskolák), főiskolák és egyetem alakítására.

IV.

A következő lépés olyan körülmények megteremtése, amelyeket a nevelésre és oktatásra vonatkozó jogszabályok ugyan nem irányoznak elő, de tételeken nem is tiltanak. Javítanunk kell a fennálló és a jövőben létrehozandó magyar iskolák és tagozatok oktatói állományának szakmai összetételén, valamint tankönyv- és tanszerellátottságán. Elő kell mozdítanunk a teljesen magyar nyelven folyó pedagógusképzést mind az óvó(nő)k és tanítók, mind az általános és középiskolai tanárok, mind a felsőoktatás területén működők tekintetében. Eddig adott a (részben) magyar nyelvű óvóképző akadémia (Újvidéken és Szabadkán), a zombori Tanítóképző Kar Szabadkára kihelyezett magyar tagozata, valamint az újvidéki Bölcsészkar Magyar Tanszéke és az ugyancsak a tartományi székvárosban működő Színművészeti Akadémia magyar tagozata. Ezen felül a Belgrádi Egyetemen magyart mint idegen nyelvet oktatnak, Újvidéken pedig szerbet mint környezeti nyelvet oktató tanárokat is képeznek. Kitűzött célunk viszont az, hogy a tanárképzés minden szinten anyanyelven, esetünkben tehát magyarul folyjon, s evégett a Vajdaságban négyéves tanárképző főiskola vagy egyetem nyíljon általános és középiskolai tanárok, iskolapszichológusok és -pedagógusok képzésére. A kéttantárgyas képzésre a magyar nyelvű iskolák kisebb

kapacitása miatt van szükség, de elképzelhető az is, hogy bizonyos kevésbé frekvenciált tantárgyak oktatására képesítő szakokon csak két évenként vagy még ritkábban indítsunk évfolyamot.

A képesített magyar pedagógusok deficitáris létszáma miatt diplomáciai úton engedélyeztetni kellene anyaországi vendégtanárok határozott időre szóló jugoszláviai munkavállalását, különösen a felsőoktatás és a posztgraduális képzés szintjén. El kell érünk, hogy a magyar iskolákban és tagozatokon oktató tanárok magyar nyelven tehessenek szakvizsgát. Később ennek kötelezővé kell válnia. Közép- és felsőoktatási szinten ki kell harcolnunk, hogy az oktatás nyelvétől függetlenül mindenki anyanyelvén felvételizhessen, illetve ha felvételin az anyanyelv vizsgaként szerepel, az mindenki számára valóban az anyanyelv és ne a szerb nyelv legyen.

Ami a tankönyveket és egyéb segédeszközöket illeti, el kell érni a magyar tannyelvű iskolák és tagozatok teljes ellátottságát minden szinten. A tankönyvek és tanszerek – ha csak lehetséges – eredetiek, tehát vajdasági magyar szakemberek által írottak, illetőleg készítették legyenek. Amíg ilyenek nem állnak rendelkezésünkre, addig a nemzetközi egyezményekre hivatkozva engedélyeztetni kell anyaországi tankönyvek és segédeszközök akadálytalan behozatalát, esetleg itteni használatra való adaptálással – kiegészítéssel egybekötve. Tankönyvfordításra csak végszükség esetén szabad vállalkozni, de lehetőleg az így nyert fordításokat is ki kell egészíteni a magyar kultúrára, tudományra, történelemre vonatkozó adatokkal.

V.

A harmadik s egyben végső lépéshez már a hatályos jogszabályok módosítására van szükség. Törölni kell az oktatásról szóló törvénynek azt a diszkriminációs rendelkezését, mely szerint kisebbségi pedagógusok híján egyes tantárgyak szerb nyelven is oktathatóak a kisebbségi tagozatokon. Meg kell követelnünk, hogy magyar iskolákban és tagozatokon csakis a magyar nyelvet anyanyelvi szinten beszélő pedagógusok (szakiskolai oktatók) működjenek, még a művészeti tárgyak (zene, képzőművészet stb.), a testnevelés és a honvédelmi ismeretek, sőt a szerb és az idegen nyelvek oktatási területén is. Azt is meg kell követelnünk, hogy a magyar tannyelvű iskolák vagy tagozatok igazgatója magyar anyanyelvű legyen, az iskolapedagógus és pszichológus legalább anyanyelvi szinten beszélje a

magyar nyelvet (magyar nyelvből vizsgát vagy magyar nyelvű szakvizsgát tegyen).

A magyar nyelvű pedagógusok hiányát ideiglenesen anyaországi pedagógusok foglalkoztatásával kell áthidalni, s egyidejűleg megfelelő ösztöndíj – politikával oda kell hatni, hogy a fokozott mértékű magyar pedagógusképzés ezt a fogyatékoságot felszámolja.

Következő hosszú távú feladatunk a magyar nyelv és irodalom oktatásának a szerb nyelv és irodalom oktatásával való kiegyenlítése. Ez azt jelenti, hogy a magyar tagozatok tanulói ne kerüljenek hátrányos helyzetbe a szerb tagozatokat látogatókkal szemben, azaz ne álljon fenn az egy tantárgy heti 3-5 órával történő oktatása miatt többletmegeterhelés. A magyar tannyelvű iskolákban és tagozatokon a szerb nyelv és irodalom a nagyobb órásszámmal oktatott idegen nyelv helyébe lépne, az idegen nyelvet pedig a szerb tagozatokon második idegen nyelvként oktatott tantárgy órásszámmal oktatnák. Ugyanakkor pozitív diszkriminációként lehetővé kell tenni, hogy a magyar tannyelvű iskolák és tagozatok tanulói az első vagy második idegen nyelv egyikét kötelező, másikat fakultatív tantárgy gyanánt tanulhassák. Ugyanakkor a szerb tannyelvű iskolát vagy tagozatot látogató kisebbségi tanulók a szerb nyelvet ne anyanyelvként, hanem környezeti nyelvként tanulják, vagy szabad választásuk szerint az első idegen nyelv órásszámmal anyanyelvápolásban részesüljenek. A szerb tannyelvű iskolában vagy tagozaton tanuló szerb és más, nem magyar anyanyelvű tanulóknak is lehetővé kell tenni a magyar vagy más kisebbségi nyelv tanulását az egyik idegen nyelv helyett. Ez, különösen a Vajdaságban, nagyon is előnyös lenne, hiszen elképzelhető, hogy egy világnyelv ismerete mellett a másik világnyelv ismeretére nincs akkora szükség, mint egy környezeti nyelv tudására.

A felsőoktatásában minden tanszakon biztosítani kell a magyar nyelvi lektorátus helyreállítását, ha az oktatás nem magyar nyelven folyik. Azokban a felsőoktatási intézményekben, ahol egy idegen nyelv tanulása a szaktantárgyakon kívül kötelező, az a magyar anyanyelvűek számára lehessen a szerb, a nem magyar anyanyelvűek számára pedig a magyar is.

Végző célunk a magyar nyelvű nevelés és oktatás teljes irányítása és ellenőrzése egy, a délvidéki/vajdasági magyarság által megválasztott, szakemberekből álló Vajdasági Magyar Oktatásügyi Tanács vagy Bizottság útján. (A továbbiakban: Oktatásügyi Tanács.) Ennek a Tanácsnak, melynek létszámát és összetételét pártbefolyástól mentes közmegegyezéssel kell

meghatározni, a hatáskörébe tartozna a magyar iskolahálózat kialakítása az óvodától az egyetemig; az így létrejött iskolahálózat finanszírozása és fenntartása; a tantervek és óratervek elkészítése és egyeztetése az Oktatásügyi Minisztérium megfelelő dokumentumaival az anyanyelv és irodalom, valamint a történelem tantervének és tanmenetének kivételével, amelyet az Oktatásügyi Tanács által kijelölt szakemberekből álló bizottság önállóan állít össze (a köztársasági/tartományi illetékes hatóság vagy a bizottság összetételét vagy az összeállított tantantervet hagyja jóvá); az iskolai felügyelet szerveinek (szakfelügyelőknek, pedagógiai intézeteknek), iskolabizottságoknak, iskolaigazgatóknak és a pedagógusoknak a kinevezése a pedagógiai intézet, illetőleg a tantestület által lebonyolított pályázat alapján; a tankönyvek és tanszerek használatának engedélyezése. Az Oktatásügyi Tanácsnak szorosan együtt kell működnie a Vajdasági Magyar Nemzeti Tanáccsal, valamint a tartományi vagy köztársasági oktatásügyi minisztériummal.

Rendkívül fontosnak tartjuk az általános és középiskolák tanulóinak erkölcsi nevelését és hitoktatását.

VI.

Az eddig elmondottakból világos, hogy oktatási stratégiánk hosszú távra szóló, lépcsőzetes terv. A benne foglalt feladatok és előirányzatok között vannak hatályos jogszabályokon és jogerős minisztériumi rendeleteken alapuló, azonnal végrehajtható tennivalók (magyar tannyelvű iskolák és tagozatok alapításának, illetve megnyitásának megszervezése, az anyanyelvápolás bevezetése a nem magyar tannyelven tanuló magyar anyanyelvű tanulók számára, a törvény/jogszabály által lehetővé tett magániskolák, felsőoktatási intézmények megnyitásának kezdeményezése), hatályos jogszabályokba és rendeletekbe nem foglalt, de tételen nem is tilalmazott intézkedések bevezetése (anyanyelvű pedagógusképzés minden fokon, anyaországi pedagógusok ideiglenes foglalkoztatása, a magyar nyelvű tankönyvekkel és segédeszközökkel való ellátás hazai tankönyvírók alkalmazásával vagy anyaországi tankönyvek behozatalával, anyanyelvű felvételi vizsgák és szakvizsgák bevezetése). A harmadik feladatcsoport öt éven belül megvalósítható távlati terv, amely a jelenlegi körülmények között nem kivitelezhető ugyan, de ennek ellenére állandó és elsőrendű feladatunk az oktatásügyi program valamennyi célkitűzé-

sének napirenden tartása a helyi önkormányzatoktól kezdve egészen az illetékes nemzetközi szervezetek szintjéig, akár az azokban jelen lévő, választott képviselők, akár különféle beadványok, folyamodványok stb. által. Ugyanakkor jelen kell lennünk a nyilvánosság minden területén, és szóban forgó követeléseinket ismertetnünk kell a közvéleménnyel előadások, politikai és más gyűlések, kulturális és egyéb rendezvények alkalmával, valamint a nyomtatott és elektronikus hírközlés/tájékoztatás útján.

Mindezek érvényesítése előtt azonban mindenképpen meg kell próbálkoznunk néhány diszkriminatív, a kisebbségi nevelésre és oktatásra káros jogszabály hatályon kívül helyezettetésével. Elsősorban a magyar iskolákban és tagozatokon egyes tantárgyak szerb nyelven történő oktatásának a kizárására, a tanulók vagy egy részük anyanyelvét nem ismerő iskolaigazgatók, pedagógusok, pszichológusok és szakfelügyelők eltávolítására, illetőleg ilyenek kinevezésének a megakadályozására kell törekednünk. Tisztában kell lennünk azzal is, hogy a kisebbségi szülők egy része

pusztán nemzeti érzületből vagy pedagógiai-lélektani meggondolásból nem fogja gyermekét anyanyelvű iskolába vagy tagozatra íratni attól az egyébként téves meggyőződéstől vezéreltetve, hogy gyermekének érvényesülése–boldogulása elsősorban az államnyelv minél gyorsabb és tökéletesebb elsajátításától függ. Ennek ellensúlyozására el kell érünk, hogy a nyelvi egyenjogúság a két- vagy több nyelvű környezetekben minél teljesebb mértékben érvényesüljön, és az adott közigazgatási egység (korábban: társadalmi–politikai közösség) közintézményeiben és –vállalataiban a hivatalos használatban lévő nyelvek ismerete (tudása) a munkaviszony létesítésekor vagy a vezető munkahelyek betöltése során lehetőleg követelmények, de legalábbis előnynek számítson, s az anyagi juttatásokban is kifejezésre jusson.

Ennek tervezése azonban már túlmutat az Oktatási Tanács feladatán, és a vajdasági magyar kisebbségi érdekszervezetek hatáskörébe tartozik.

A vezérezredes utolsó levele

(kisregény)

(I. rész)

Egyetlenem!

Rettenetesen fáradtnak, agyonütdöttnek érzem magam, aludnom kellene, hosszú, mély álomba merülve talán ki tudnám pihenni magam – ha egyáltalán meg lehet szabadulni attól a fáradtságtól, amit az ilyen semmittevés okoz; de hát akármennyire kívánom, előre tudom, hiába feküdnék le, hiába erőltetném az alvást, most sem sikerülne: mint oly régóta már az álmatlan éjszakák után, csak még kimerültebb lennék. Nem lehet ennél szörnyűbb: mikor megszoktad, hogy egész életedben teszel, állandóan teszel valamit, akkor egyszer csak vége mindennek, el vagy zárva a világtól, semmi lehetőség nincs a cselekvésre, s éppen akkor, amikor erre a legnagyobb szükséged lenne. Hiába minden, de ha tudom is, akármennyire biztos lehetek is benne, hogy semmi értelme, mégis meg kell írnom ezt a levelet, meg kell mindent próbálnom, ha csak egy csöppnyi esély is mutatkozik, hogy sikerül; he száz levelet kell megírnom, hogy abból egy eljusson hozzád, akkor tétozázás nélkül ezt teszem reggeltől estig ezekben a napokban, amelyek életemből még hátra vannak. Ha vannak.

Lehet, hogy nem napokról, csak órákról van szó, persze. Amióta ide átraktak, semmit sem tudhatok biztosan, minden pillanatban bármi megtörténhet velem, ha úgy akarják, akár karóba is húzhatnak, azt tesznek velem, amit akarnak, teljesen ki vagyok szolgáltatva a kommunista szerb hatalom kénye-kedvének. (Nem akarom azt elhinni, semmiképpen sem szabad abba beletörődnöm, hogy a hazám, a magyar állam éppen-séggel a kisujját sem hajlandó megmozdítani értem, pedig az itt eltöltött hónapok után arra kell gondolnom – egyre inkább gyötör a balsejtelem –, hogy az otthoni illetékes hivatalokban senkit sem érdekel, mit tesznek velem ezek itt az újvidéki börtönben. Téged fölösleges arra kérem, hogy próbálj megmozgatni mindent, amit csak lehet, hogyha innen nem is tudnak kiszabadítani, de legalább ne feledkezzenek meg rólam; biztosra veszem, hogy az én figyelmeztetésem nélkül sem múlik el napod úgy – noha sejtem, egyébként is milyen nehéz

most ott a sorsotok -, hogy ne fordulnál valakihez segítségért vagy tanácsért szerencsétlenségem enyhítése érdekében.

Tegnap délután kezdődött a tárgyalás, ma engem hallgattak ki, mert ugye én vagyok az első számú vádlott, hát eltartott egész nap. Ez az ügyész mi mindent össze nem hordott ellenem! Ennyi szemenszedett hazugságot elképzelni sem tudtam! Igaz, nagyobb részét hallottam én már Pesten is. Nahát, az ügyész magyar – képzeld, még ez is! –, hát amit lehetett, ártírt a pesti vádiratból, meg aztán ezek hozzácsaptak még egy nagy adag magyarellenességet, mert attól szikráznak itt a szavak is, a tekintetek is, ahogy a nagyterembe lépve végignézek a tömött széksorokból felénk forduló arcokon.

A régi Leventeotthon termében tartják a tárgyalást, nincs messze a börtöntől, egy kis autóbuszon hoznak ide bennünket. Tegnap egymás mellett ültünk az első padsorban mind a kilencen, mögöttünk egy-egy fegyveres őr, s aztán a következő sorokban a közönség; kíváncsiak, nyugtalanok, indulatosan be-bekiáltanak az emberek. Nem csoda persze, bizonyosan vannak közöttük olyanok, akiket a csendörök a razzia idején éppen ide tereltek be igazoltatásra. Az emlékek fellevenednek a megjelenésünkkel...

Október vége, hideg van a teremben, jólesik a nagykabát, két éve, hogy felvettem ezt a meleg krombit, jól megszolgált Sopronköhidán, az osztrák hegyekben, aztán Budapesten, most meg itt. Ha nincs, hát alighanem összefagyok.

Egyszer-kétszer így is megkaptam a náthát (negyvenöt januárjában a köhidai börtönben még hasznom is volt belőle, a nyilasoknak el kellett halasztaniuk a kihallgatásom), de ez alatt a két év alatt – most kell, hogy legyen az évforduló, minő dicsőséges! –, amióta rabságba kerültem, nagyobb betegségbe nem estem, pedig sem az élelmezés nem volt kifogástalan, sem a higiéné, és Köhidán a hastifusz is ránk ijesztett. A magam bőrén tapasztaltam meg, miért fontos a katonai nevelésben, hogy kezdettől fogva a legsúlyosabb fizi-

kai megpróbáltatások elviselésére készítsék a növényeket.

Lám, miket írok! Javíthatatlan vagyok, súlyos szakmai elferdülés, mintha itt most fontos lenne számomra, hogy az utókornak írásban hagyjam meg ezt a tanulságot. De az mégis teljesítmény, hogy ilyen szörnyű körülmények között, ilyen lelki megalázások és testi gyötrelmek mellett is talpon maradtam, s erőt érzek magamban, hogy az előttem álló szenvedésekkel is szembenézzek.

Mert hogy a legnehezebbje csak ezután következik, amit tegnap meg ma hallottam, abban már nem lehet kételkedni. Ezért is ültem le most, több héttel az első levelem elküldése után a második megírásához. Munkám során nemegyszer megtörtént, hogy megbántam, amit tettem, lelkifurdalás kínozott, dilemmák között vergődtem, jó volt, hogy ezeket, a legmeghittebbeket is megbeszélhettem veled, legtöbbször esténként, amikor otthon kettesben maradtunk, ez volt az az idő, amikor szabad utat kaptak azok a gondolatok is, amelyek csak miránk tartoztak. A vádirat felolvasása, de különösen a kihallgatásom után millió egy olyan kétely mart belém, amiről – sokkal inkább, mint előbb bármikor – szerettem volna beszélni veled, s noha tudtam, hogy ez sohasem volt ennyire lehetetlen, mint éppen ekkor (s egyáltalán, látjuk-e még... lehetséges, hogy többé már nem látjuk egymást?), nem maradt számomra más, kínomban le kellett ülnöm az asztalhoz.

Te most arra gondolhatsz (ha egyszer mégis kezdedbe kerül ez a levél), hogy ha asztal van a cellámban, ha papírt, ceruzát kaptam, akkor talán mégsem bánnak velem olyan rettenetes embertelen módon. S hozzátehetem ehhez, hogy pár héttel ezelőtt az ügyészi kihallgatások kezdetén még levélborítékot is adtak, nyugtattak, hogy címezze meg neked, ragasszam le, elküldik biztosan. S kézbesíteni fogják a válaszodat is.

Előbb kételkedtem, aztán elhittem nekik, legalábbis úgy tettem, mintha elhittem volna. S mert valóban úgy éreztem, fennáll némi esély, hogy megkapod a levelet, megfogadtam a tanácsukat. S nem tudhatom, talán valóban elküldték, mert mért ne tették volna, de ami azután következett, s hogy tőled nem érkezett sem válasz, sem másféle jelzés, hát biztosra veszem, hogy átejtették, mint azóta más esetben is.

Ezért nem írtam aztán jó néhány hétig semmit, csak vergődtem itt magamban, a cellám falai között, titokban abban a lehetetlenben reménykedve, hogy akad talán valaki, aki nem feledkezett meg rólam, aki nek hatalma is lesz, s kiemel ebből a pusztulásból; ta-

lán hiú ábrándokban ringattam magam, talán mégsem, akármilyen kilátástalan a helyzetem, csak hinni kell, hogy történik még valami, hogy bekövetkezik egy fordulat végre az én javamra is.

Kezdetől fogva bíztam ebben, számomra más nem maradt, ezektől semmi jót nem várhatok, ezt már az első napokban láthattam. Nem is számíthattam másra, s hogy ezt tudom, nyomban a tudomásukra is hoztam már az első kihallgatáson, kijelentve, hogy ezt a bíróságot nem tartom illetékesnek, előtte nem akarok vallomást tenni és semmilyen formában nem vagyok hajlandó részt venni a munkájában. Régen volt ez, sok minden történt azóta, addig próbálkoztak, hogy rávetek (miért hagytam magam? de mi mást tehettem) nemcsak az ügyész, a bírák is beszéltek velem, mintha nagyon fontos lenne számukra, hogy meggyőzzenek, hogy belássam, nem egy előre megírt színdarab szereplői leszünk, de a tárgyalásnak valóban az lesz a célja, hogy a háború alatti szörnyűségekről kiderítse az igazságot, s mert tudják, hogy én e borzalmakat már akkor elítéltem (még erre is hivatkoztak!), hát joggal számíthatnak ez emberségemre, hogy az igazság kivizsgálásában a segítségükre leszek. Ezt mondták, az a bíró is azzal etetett, hogy az igazságot akarják. Azt persze, bólogattam a szavaira. Sejtették ők, hogy az igazság ellen nem lehet kifogásom, az ilyen közreműködést nem tagadhatom meg, de nehogy azt higgyék, olyan könnyen lépre csaltak, annyit mégis megmagyaráztam a bírónak, hogy azt azért én is tudom (amit ő is persze), hogy más az ő igazságuk, és megint más az enyém. Erre meg ő is csak bólogatni tudott. De múltak a napok, s a cella magányában be kellett látnom, hogy kilátástalan helyzetbe kerültem, tehetetlenül magamra hagyatva, s teljes kiszolgáltatottságomban semmilyen feltételeket nem támaszthatok velük szemben, meg kell tennem, amit kívánnak tőlem. Figyelmeztettek is rá, hogy saját érdekem kívánja meg, hogy ne utasítsam vissza ajánlatukat, hiszen csak természetes: ahogy én viselkedek, olyan lesz majd velem szemben a bánásmód. És végül magam is úgy láttam, tekintetbe véve, hogy azt tesznek velem, amit akarnak, a tárgyalás kínálja az egyetlen lehetőséget – mivel nyilvános tárgyalást terveztek –, ez lesz még az egyetlen, talán az utolsó alkalom, hogy (az ítéletet nem is befolyásolva) kifejtsem a magam igazát.

A bírák között nem, de az újságírók, a közönség között talán akad majd valaki, aki... Szóval, hogyha én a tárgyalóteremben elmondok valamit, akkor az talán

(mert meghallják) otthon is cselekvésre készíti az illetéseket.

De ha nem, ha ezek lesznek a hozzád intézett utolsó szavaim, akkor – mert megint csak reménykedhetek, hogy talán eljutnak hozzád - az utolsó levelemben írom meg, amit ebben a pillanatban (talán közvetlenül a kivégzésem előtt) a legfontosabbnak tartok.

Mondtam már Pesten az ottani vádakkal kapcsolatban, s ha nem is kellene ismételni, akkor is újra csak arra kérek, egy szót se higgyél el azokból a koholmányokból, amelyeket (ha valahogy eljutnak hozzád) a vádirat ellenem összehord! Nem ember, de szörnyű fenevad lennék, ha akár a tizedét is elkövettem volna azoknak a bűnöknek, amelyeket itt az ügyész a fejemre olvasott. Úgy mutatják ezt itt be, mint a razzia főbűnöseinek tárgyalását, s talán mert ebben az ügyben az én rovásomra sehogysem tudtak elegendő gonoszságot összekaparni, hát elővették a keleti frontot, hogy én voltam az oroszokhoz betörő csapatok parancsnoka, hogy a megszállt területeken terrort veztettem be, hogy embertelen kegyetlenségeket követtem el a lakossággal és a hadifoglyokkal szemben; hogy én küldtem a Don-kanyarba a 2. magyar hadsereget, hogy én vagyok az oka a pusztulásának, hogy én állítottam fel a vészbírószágot, s ez aztán a kommunista és más haladó hazafiak ezreit ítélte halálra; az ítéleteket én hagytam jóvá, rendre elutasítva a kegyelmi kérvényeket; hogy én vagyok a felelős a zsidó munkaszolgálatosok szenvedéseikért meg a frontra küldéséért; hogy parancsokkal én akadályoztam meg, hogy a honvédség szembeszálljon a német megszálló csapatokkal; hogy én dolgoztam ki a szerbiai megszállás tervét, s persze a legsúlyosabb vád, hogy én adtam parancsot a több ezer áldozatot követelő razzia végrehajtására, hogy noha módomban lett volna, nem akadályoztam meg a vérengzést, s aztán védelmembe vettem a vétkeseket, mikor pedig megkezdődött a tárgyalásuk, nem tartóztattam le őket, s ezzel lehetővé tettem szökésüket.

A pesti tárgyaláson már hallhattad ezt a felsorolást, ott is megcáfoltam az állításokat, a tanúk legnagyobb része ugyancsak nekem adott igazat, s aztán az ítéleteket tudod. Komiszul bántak velem a börtönben, lépten-nyomon éreztették, hogy örülnöm kell, amiért nem kerültem több más háborús bűnösrel együtt én is a bitófa alá. Kezdték már megbarátkozni a gondolattal, hogy éveket kell börtönben töltenem, reménykedve, hogy előbb-utóbb talán csak kiszabadulok, s marad

majd még egy-két év nyugalomban, veletek együtt a Klotild-ligeti házban.

S aztán, amit nem vártam, életem sok csalódása között talán a legfájdalmasabb: idelöktek ezeknek prédára. Súlyosabb büntetés nem érhetett volna. Ezek itt elégedetten dörzsölhették a kezüket, a honvéd vezérkar főnöke nem mindennapi zsákmány, most mondhatnám – lehet cinikus ilyen helyzetben valaki? – hogy én még így is a hazám szolgálatában álltam, nem tudom ugyan, hogy szólt az alku, de talán nem adtak olcsón, cserébe kaptak értem valamit, valami ígéretet legalább.

Sok dilemmát ébresztett bennem a mai kihallgatás, eddigi életem, az elmúlt évtizedek hordaléka lavinaszerűen zúdult rám, meg kell szabadulnom fojtó szorításából, pályám eseményeinek súlyos kösziklái... Ah, nem is! A legfontosabb mégis az lenne, nem lehet, hogy meghaljak anélkül, hogy tudnám, hogy jutottam ide, hogy kerültem ebbe a rettenetes helyzetbe. Mi történt a világgal, mi ezekkel az emberekkel, hogy elvetemült gonosztevőnek tartják azt, aki egész életét a legnemesebb eszmékért áldozta? Nálad senki jobban nem tudhatja, hogy akárhova állított a sors, a szolgálatot, amit vállaltam, a haza védelmét mindig a legnagyobb odaadással igyekeztem végezni, magas beosztásomat anyagi előnyök elérésére soha nem használtam fel, noha erre nem egy alkalom kínálkozott, s éltek is vele sokan a bajtársak közül. Újra és újra csak azt látva, hogy hiába mondom, bizonygatom, senki sem akarja meghallani az igazságot, egyedüli vigaszom maradt, hogy te, aki mindenkinél jobban ismersz, te (s ez mindennél fontosabb) megmaradsz meggyőződésedben, semmi, a világ összes hazugsága sem tántoríthat el attól a hitedtől, hogy ártatlan vagyok.

Istenem, azt a megalázást! Most én magyarázam ezeknek az újvidéki kommunista bírácoknak itt, képzeld el, ezeknek kell, hogy bizonygassam: a háborúba lépésre nekem semmi befolyásom nem volt, az ukrán lakossággal meg a hadifoglyokkal nem kegyetlenkedtem; hát mi köze az újvidéki bírácoknak az én ukránai magatartásomhoz, honnan veszik ők maguknak a jogot, hogy az én ottani cselekedeteimet megítéljék? De mit tehetek, gondoltam, ha már így van, megpróbálom elmondani nekik is, amit már Pesten kifejtettem, hogy a reám zúdított rágalomözönnek éppen az ellenkezője az igaz (noha tudtam, s micsoda szörnyűség, hogy akármit csinállok, mindenről tudom, hogy hiába, hogy semmi értelme, ahogy ennek a levélírásnak se, s mégis csinálnom kell eszeveszett kitartással, anélkül, hogy bár-

mi eredményre számíthatnék), ám gyorsan újfent arról győződhettem meg, hogy a bírák, ha ugyan figyelnek a szavaimra, ezt nem azért teszik, mert kíváncsian várják, milyen új mozzanatok kifejtésével járulok hozzá az egyes események megértéséhez, s bennük az én magatartásom helyes megítéléséhez; úgy látszik, ez már mind előre meg van írva, az egész játék most csak arra jó, hogy a közönség mulattatására (és minden alkalmat kihasználva) meg-megcsillogtassák velem szemben szellemi fölényüket. Képzeld el ezeket, ezt a határtalan szellemi nyomort! A bírák (különösen az a fiatalabb magyar szavazóbíró) szükségét érzik annak, ilyen lelki táplálékra szorulnak, hogy egy szánalmasan nyomorúságos, kilátástalan helyzetbe lőkött szerencsétlennel szemben fölényeskedjenek; mint ahogy a magasból a karvaly köröz a kiszemelt áldozata, fölött, készenlétben várva figyelik szavaimat, s az első kedvezőnek ígérkező alkalomra lecsapva már ragyog is szemükben a káröröm.

Arról kezdtem nekik beszélni, hogy én az első naptól a háborús részvételünk csökkentésére törekedtem (aminek ezek éppen az ellenkezőjét állítják, pedig ez annyira átlátszó hazugság, egyszerűen szégyenlem, hogy cáfolni vagyok kénytelen), s a voronyezsi vereség után kiküldöttem útján kapcsolatba léptem az amerikaiakkal, készültem az átállásra, csak a kedvező alkalmat vártam, gondolom, ezek már tudott dolgok, kétségbevonhatatlan tények, tanúim vannak rá, bármikor bizonyíthatják; persze megint együgyűnek bizonyult az igyekezetem, hogy eme tények feltárásából valami előnyöm származzék, mikor az amerikai kapcsolatot említettem, az a fiatal magyar bíró nyomban lecsapott:

– Mért nem fordult az oroszokhoz?

– Messze voltak még az oroszok – próbáltam volna magyarázni.

– Messze?

– Ezer kilométernél is messzebb volt akkor még a front.

Készségesen válaszoltam, már-már abban a hitben ringatva magam, hogy talán csakugyan sikerült felkeltenem az érdeklődését, s meg akar tudni valamit a részletekről is, de nem hagyott sokáig kétségben, gyorsan észhez térített cinikus megjegyzése, pontot tett a reménykedéseimre:

– Persze, Amerika közelebb volt.

Mit mondhattam erre? Lecsaptam a fejem, szégyelltem magam, bántott, hogy ilyen naivul megint kelepcebe estem, de gyorsan magamhoz tértem, újra a

szemébe néztem, ha tud a tekintetemből olvasni (de hogy tudna), láthatta volna a bírói asztal magaslatából is, hogy a szégyent ő hozta rám, ömiatta égeti az arcot, amiért a fajtámbeliek között ilyenek vannak...

Nem is mondtam aztán erről semmi többet, tudomásul kellennem, ez ellen hiába kapálóznék, itt most nem az én akaratom szerint történnek a dolgok, szinte mindegy, hogy mit teszek, mit mondok, az ítéletet ez nem befolyásolja (de szörnyű, hogy ha biztos vagyok is előbbi állításomban, s ha nem látok is semmi olyat, ami reménykedésre adna okot, valahol nagyon mélyen mégis pislákol a bizakodás, s időnként magasra csap a lángja, mintha dacolni akarna a hazugságok (özönével); azért naponta ígérkeznek olyan események, amelyek szorongással töltenek el, holnapra verhető F.Cz. altábornagy kihallgatása, számomra a tárgyalás legizgalmasabb fejleménye lesz; végeredményben ettől sem szabad fordulatot várnom, minden okom megvan, hogy féljek az altábornagy vallomásától, de ha arra gondolok, hogy régi barátomról, bajtársamról, tábornoktársamról van szó, akivel a viszontagságos évek után most együtt állunk az ellenség bírósága előtt, akkor hihetem, hogy talán neki is eszébe jutnak a mostani nagy számvetés közben a barátság melegétől áthatott közös estéink, s ezek az emlékek, sok más mellett, ezek is befolyásolják az ember vallomástétel előtti elhatározását.

Ha ebben a komédiában létezik valami, aminek reám nézve súlya lehet, akkor az nem más, mint éppen az ő vallomása. Reggel együtt visznek majd bennünket, biztosan megint azzal az autóbusszal, aztán megállunk a Leventeotthon sarkánál, pár lépés csak az alagsori bejárat, innen a csigalépcsőn föl a tárgyalóterembe, ott leülünk egymás mellé a hosszú fapadra, s szó nélkül várjuk a tárgyalás kezdetét. Most még egy nyomasztó éjszaka áll előttem, a szememet sem tudom majd lehunyni, számtalanszor átgondolom majd a holnap várható eshetőségeket. Az altábornagyot nyilván csak a razzia részleteiről fogják kérdezni, az ellenem felhozott vádpontok között is ez a legsúlyosabb, s noha őrá már otthon kimondták a halálos ítéletet, a menekülésre itt sincs semmi esélye, s alighanem hozzám hasonlóan kínos gondolatok között gyötrődve virrasztja át cellája hideg kilátástalanságában a végtelen hosszúnak ígérkező éjszakát, közben éberrel figyelve minden, a folyosóról

2.

Akkor szerdán este kikapcsolták a villanyt, vagy áramszünet lett, nem tudtam befejezni a levelet, másnap nem volt sem kedvem, sem erőm a folytatáshoz. A tárgyalásról visszaérve, mikor a cellámat rám zárták, s leültem a priccsre, úgy kalapban, télikabátban, valami érthetetlen, ismeretlen reszketés fogott el, valami azelőtt sosem észlelt borzongás, nem tudtam magamnak parancsolni, görcsösen rángatóztak az ujjaim, hiába próbáltam őket megállítani.

Nem jött meg a kedvem a levélíráshoz csütörtökön sem, pénteken sem, pedig lett volna miről írnom; amit a tárgyalóteremben hallottam, amit átéltem, kétegyeket ébresztett bennem, s minderről csak veled tudtam megnyugtató őszinteséggel beszélgetni. Az otthon biztonságának melege kellett ahhoz az őszinteséghez, az olyan otthoné, amelyenné csak a te csodálatos fantáziád tudta varázsolni a Váralja utcai lakásunkat. Sok minden mellett ezt is csodáltam benned, bámulatos volt az a képességed, hogy a lakásban a berendezést lakályos otthonná tudtad álmodni; a lámpaernyőtől a heverőig, a szőnyegtől a borospohárig mindennek a te ízlésed adta meg, a helyét, a színét, formáját s mindebből az összehatás csakugyan varázserővel, észrevétlenül és ellenállhatatlanul sugallta, hogy nekem sehol máshol a világon nem lenne ilyen jó dolgom; mindegy, hogy a rekamién heverve olvastam-e az újságot, a vacsoraasztalnál fogyasztottam-e akár a déli maradékot, az íróasztalomnál ülve végeztem-e hazavitt hivatali teendőimet, fizetésosztás után, esti rádiózás közben beszéltem-e meg veled a pénz beosztását, vagy éppen fejemet az öledbe hajtva próbáltam megszabadulni a sokszor elviselhetetlenül gyötrő napi gondoktól; mindegy, a lakás melyik részében mit csináltam, sosem ütköztem semmi bántó aránytalanságba, a berendezés jóleső összhangja - csak utólag, sok gondolkodás után tudom ezt így, már csak az emlékekből megfogalmazni, talán ez is egy formája az (idejében eléggé kifejezésre nem juttatott) utólagos hálának -, az az összhang (s a Klotildligeti ház!) valójában azt a harmóniát fejezte ki, amelynek soha ki nem hűlő fénye az elmúlt huszonhat évben életünk együtt eltöltött napjait beragyogta, s aminek az emlékének cellám fagyos falai között is melegedhetek még.

Hol van már az az otthon, hová tűnt el, miért kellett így elpusztulnia, kérdezem magamtól számtalanszor, de még ennél is szörnyűbb: reménykednem sem

lehet már, hogy egyszer még veled együtt örülhetek az oltalmának; álmódzhatok csak róla a kemény priccsen hánykolódva, s ezt is ki tudja, hány napig, meddig marad meg még életemnek ez az egyetlen dédelgetett, titkos gyönyörűsége. Látod, még itt is erre, folyton erre gondolok, hogy mi szép volt az életemben, aminek emléke halálomig pótolni tudja elapadó életerőmet, hogy ezt is csak neked köszönhetem, s ezért sem lehet úgy elmennem innen mindörökre, hogy még egy utolsó hálát ne mondjak legalább. Ezt, hogy eljöhess még egyszer, mielőtt minden véget érne, ennek a kérdésnek a teljesítését nem tagadhatják meg a legbarbárabb, legkegyetlenebb diktátorok sem. Mikor fülelek a kinti neszekre, ezeket szimatolom az orrommal, s hallgatom minden porcikámmal, akkor előttem, a józan eszem előtt is titkolva azt várom, hogy értem jönnek, fölkeresnek egy szobába, ahol már ott állsz te, és semmivel sem törődve, a belépés pillanatában a nyakamba kapaszkodsz. Hiába győzögetem magam, hogy ez teljesen lehetetlen, egyre csak várom, hol türelmesen, hol idegesen a viszontlátásnak ezt a pillanatát. Feledhetetlen lenne. Neked is. Fájdalmasan feledhetetlen. De nem lesz ebből semmi, persze hogy nem. Talán nem is csak ezek miatt, de sejtem, hogy otthon is borzasztóan nehéz. Neked meg még különösen, a kicsit is kire hagyni... Őt nem említettem eddig, nem mintha nem gondolnék rá naponta, de hát elég ez a mostani fájdalom, ne fokozzuk tovább az emlékeinkkel is; ha van mivel, próbáljuk enyhíteni inkább.

Itt vagyok most, mélyebb szakadékba ember nem zuhanhat, annak is a legalsó részén, meredek, magas sziklafalak közül föl nem kapaszkodhatok többé soha; törhetem a fejem, teszem is már mióta, s féltő, hogy mégis a tanácsstalanság éjszakájában vakoskodva hagyok itt mindent, a sok gondolkodás után sem tudok rájönni a nagy bukásom okára, mi volt a vétkem, mi az a nagy bűn, aminek elkövetése után hiába próbáltam megállni, csak csúsztam tovább feltartóztathatatlanul a lejtőn. Hogy örültem annak, melyik ember nem örülne, mikor a pálya legmagasabb fokát elértem, s mintha ez, a felemelkedésnek ez az utolsó lépcsője csak azért adatott volna meg, hogy aztán nagyobb legyen a bukás, fájdalmasabb a zuhanás. Hittem pedig, a fiatal Horthyval meg aztán a kormányzóval folytatott beszélgetés után is biztosra vettem, semmi kétely föl se merült bennem - a hiúságomnak volt szüksége ezekre az illúziókra? -, hogy a tisztség amire fölkerétek, amire kineveztek, olyan esélyt nyújt a cselekvésre, tu-

dásom, bátorságom, emberségem megmutatására, amilyenről pályatársaim csak álmodozhattak.

Úgy gondoltam akkor, hogy a háborús körülmények között a vezérkari főnöki teendők végzéséhez valóban szükség van azokra az erényekre, amelyekkel én rendelkeztem. Ez lehetett a meggyőződése a kormányzó fiának is, ezért hívta fel apjának a figyelmét reám. Örültem már annak, hogy együtt vacsorázhatok a kormányzó fiával, akkoriban tértem vissza a frontról, kertetelés nélkül elmondtam neki a tapasztaltakat, nem titkolva el azt sem, amit hazaindulásom előtt már a fronton is közöltem egyik-másik (akkor még győzelmi mámorban úszó) tisztársammal, vagyis hogy le kell számolnunk a villámháborús ábrándokkal, nagy ütközetek várnak ránk, sok áldozatot követelő, hosszú harcokra van kilátás, s ha nem leszünk óvatosak, könnyen elvérezhet az egész magyar hadsereg, pedig azt meg kellene őrizni, a háború végén, a végső elrendeződéskor lehet rá majd legnagyobb szükségünk, nehogy megismétlődjön a tízenkilences anarchia, amikor románok, szerbek, szlovákok szabadon fosztogatták a védelem nélkül maradt országot; hogy ennek a megismétlődését meg tudjuk akadályozni, mindenekelőtt erre kell törekednünk, és semmiképpen sem az oroszországi harcokba való teljes bekapcsolódásra, hangsúlyoztam többször is felbátorodva a fiatal Horthy érdeklődésének láttán. A vezérkar meg a honvédelmi minisztérium is rajongott a hadbalépésért, hát a kormányzó fia énelőttem nemigen hallhatott másoktól nem éppen elragadtatót, sőt azzal inkább ellentétes beszámolót a keleti frontról, már ezért is gondoltam, emlékezetes marad neki a kassai vacsora, ahogy nekem is, ebben már akkor biztos voltam, ám azt még nem sejthettem, hogy ez lesz életem legjelentősebb (talán legvégzetesebb) sorsfordulója; folszállok a vonatra, s elvisz a végállomásig, de befolyásolni többé már nem tudom sem az irányát, sem a sebességét. Gyanútlan őszinteséggel meséltem el észrevételeimet, örülve, hogy nem kételkedik meglátásaim helyességében; hogy Pesten milyen sűrűdások vannak egyrészt a kormányzó és a kormány, másrészt a vezérkar között, erről nem sokat tudtam, a frontszolgálat távol tartott a központi eseményektől, minden hátsó gondolat nélkül fejtettem ki a vezérkar főnökével homlokegyenest ellenkező nézeteimet. Augusztus végén volt ez, s a kormányzó pár nap múlva már döntött is. Elértem azt, hogy én, a győri suszter fia kaptam meg ama legnagyobb kitüntetésnek számító tisztséget, ami után az arisztokrata családból származó tábornokok közül is többen hiába sóvárog-

tak. Emlékszel rá, valóban büszke voltam akkor, mint előbb is már több alkalommal; nem fukarkodott velem a pálya, bátorságomért, szorgalmamért, önfeláldozásomért megkaptam az elismerést; ennek fogtam fel ezt az utolsó nagy lehetőséget is.

Tudtam akkor is, hogy amit elfogadok, roppant nagy felelősséggel jár, rendkívül nehéz feladatra vállalkozom; pár évvel ezelőtt voltam én már a vezérkari főnök helyettese, ismertem azt a munkát, de más békeidőben és megint egészen más, amikor háborúban áll az ország, mégpedig kilátástalan háborúban, ahogy én láttam akkor. Be kellett volna ismernem, hogy győnge vagyok, hogy nincs elég erőm az emberfeletti képességeket követelő feladatok teljesítésére, szerényen meg kellett volna köszönnöm a bizalmat, s kimenteni magam, otthagyni a harcot, amely győzelmek helyett csak kudarcok sorozatát ígerte. Végül is ez hiányzott, ez vészett ki belőlem: a dolgok józan megítéléséhez nélkülözhetetlen szerénység. Magammal beszélgetve tőled kérdezném ezt, de (mentegetőzés?) nyomban tolaakszik a válasz, pillanatnyi időt sem engedve most a dilemmázásnak: sokéves szolgálatom alatt semmi sem állt távolabb tőlem, mint a felelősség elől való gyáva menekülés, hát a kormányzó előtt sem engedhettem meg magamnak, hogy a felelősségtől való félelmemben kibúvót keressek, így próbálva meg elkerülni a felkínált magas beosztással járó veszélyes, nagy kockázatot, amiben aztán csakugyan bővelkedtek a mindennapjaim.

Sosem voltam nagyravágyó, ha feladatot kaptam, azt nem a remélt előléptetés vagy kitüntetés reményében igyekeztem tőlem telhetően a lehető legjobban teljesíteni, hanem mert vallottam, hogy az ember, hogy mindenki igyekezzen önmagából a legtöbbet nyújtani; megköveteltem ezt beosztottjaimtól is, de önmagammal sem tettem kivételt. A szorgalmas munka, a bátor magatartás, az önfeláldozó helytállás nem került el a figyelmem, megkapta az őt megillető megbecsülést, ahogy megkaptam én is, s ezt bizonyítja - ma is becsvágygal gondolok erre - pályám töretlen fölfelé ívelése. Mikor az ember jól választja meg hivatását, mikor szereti a munkáját, mikor megtanul mindent, ami elvégzéséhez szükséges, mikor nem sajnálja a fáradságot és önfeláldozóan végzi a dolgát, akkor megvan a feltétele a boldoguláshoz. Tudtam, hogy származásom engem nem fog a méltóságok közé emelni, ha érvényesülni akarok, akkor minden megbízatást a lehető legjobban kell teljesítenem, csak így, kitűnve tudom felhívni magamra a figyelmet. S a figyelem nem is került

el, a hadapródiskola után pár év szolgálat, majd innen Pestre az előkészítőbe, utána meg Bécsbe a hadiiskolába. Kedvem leltem a lelkiismeretes munkában, talán ezért is adódott igazán sok alkalom az öröme, az egyik a legnagyobbak közül éppen ez volt, huszonhárom éves koromban szemeltek ki a sok száz vagy ezer fiatal tiszt közül mindenekelőtt annak alapján, amit a néhány évi szolgálatban felmutattam; arról győzött ez meg, én így fogtam fel, hogy az utat, amin haladok, jól választottam meg, s feletteseim úgy látják, a bécsi iskola után a vezérkarban is megállok a helyem; az első nagy siker, amit fáradozásomnak, erőfeszítéseimnek köszönhettem.

Amin elindultam, a becsületes munka útját jártam tovább, s most, elérkezvén életem hatvanadik évéhez, amikor élvezhetném a kiérdemelt pihenést, most... Nos, nem tudom, borzalmas belegondolni, hogy én ekkora tévedésben éltem, amit abban a szent hitben tettem, hogy becsülettel szolgálom a hazámat, hát lehetséges, hogy az mind csupa gonosztett volt, amiért a legsúlyosabb büntetés a megérdemelt jutalom?

Hiába a kérdés, a kérdések kínzó sokasága, nincs, aki megválaszolni vagy legalább megérteni akarná őket. Önmagamban magammal vitatkozhatok csak. Hogy néha tévedtem, hogy hibákat is elkövettem, ezt most már magam is belátom. Hogy ezek súlyos következményekkel jártak, azt sem tagadhatom. Beismerő vallomást teszek. De nyomban hozzá kell fűznöm: meri-e valaki azt állítani, hogy azokban az időkben az én helyemben nem követett volna el súlyos hibákat? Ám hozzám nem méltó mentegetődzés lenne ez, nem csökkentené felelősségem súlyát. Törekvéseim tisztaságát azonban nem vonhatja kétségbe senki, s amit vallomásom elején a bírónak mondtam, hogy nem érzem magam bűnösnek, az én lelkiismeretem tiszta, e meggyőződésemtől eltántorítani nem hagyom magam. Ezekről itt biztosan nem.

A bánásmód Pesten sem volt jobb, s a veszély, a legnagyobb, engem itt is bajtársaim tanúvallomásaiktól fenyeget. Hihetetlen ez: a németeknél is a beosztottjaim jelentgettek fel, így akarván elnyerni kegyeiket, (végül ez sikerült is nekik), most itt, a kommunistáknál is az a volt bajtársam vállalja a koronatanú szerepét, akinek a megmentéséért, amikor bajba került, mindent elkövettem, s kiállításomnak a következményeit ma is viselnem kell.

Hányszor kellett megvédenem őt is, másokat is az újvidéki vérengzések miatt, s nem is csak a hivatalos megbeszéléseken, hanem baráti társaságokban is,

amikor a legélesebb hangon ítélték el a tisztogatási műveletekben tanúsított magatartásukat. Nem engedtem bántani őket, ragaszkodtam hozzájuk akkor is, amikor már szinte egyedül maradtam a nézetemmel. Ekkor is tévedtem? Hát lehet, hogy azokban is csalódom kell, hogy éppen azok okozzák a legkeserűbb csalódást, akik mellett parancsnoki kötelességérzetből mindent kockára téve a végsőkig kitartottam?

Örökös önmarcangolás. Bele kell örülnöm. Én voltam annyira együgyű, vagy az ő romlottságuk nem ismer határt?

Negyvenhárom augusztusa, szeptembere. Nagy orosz támadások, német visszavonulás. Valamit tenni kellene. Létrejöttek az első kapcsolatok az amerikaiakkal. A legnagyobb titoktartás mellett, a németek nehogy megneszeljék. A politikusok lármája egyre hangosabb, az ellentétek egyre élesebbek. A jobboldaliak követelik, hogy vigyünk ki minden katonát a frontra, a baloldal, az angolpártiak az azonnali kilépést, a németekkel való fegyveres szembefordulást sürgetik. S egyik is, másik is azt tartja, hogy az ő érvei elvitathatlanok. Hogy mindkét elgondolás megvalósítása egyaránt rettenetes vérdíjat követelne, azzal nem törődnek. Erről vitatkoztam BZSE képviselővel is. Megszállott magyar fajvédő, naiv elképzelései vannak, szerinte is csak az elhatározás hiányzik, s már ki is űztük a németeket az országból. Az irodámba hívtam meg, ott beszélgettünk, majd egyik barátjához mentem vacsorára, egy vezérkari ezredessel együtt. Sejtettem, hogy megint erről lesz szó. Fejükbe vették, arról akarnak meggyőzni, hogy a németek elvesztették a háborút, halaszthatatlanul ki kell lépniük a szövetségből, szembe kell fordulnunk velük, ezt követeli a magyarság érdeke, s minden eszközzel meg kell akadályozni, hogy a német származású, németbarát tábornokok katasztrófába sodorják az országot. Hallottam, egy ilyen memorandumot talán a miniszterelnöknek is átadtak. BZSE aztán nekem is megküldte. Ez a vacsora is amolyan ürügy lesz csak, keresik az alkalmat, hallani akarják a véleményemet, meg szeretnének nyerni az ügynek, rá akarnak venni, hogy támogassam az elképzeléseiket. Amit katonai téren terveznek, az gyerekes dolog, nem lehet komolyan venni, de szándékukkal egyetértek; amiről ők gondolkodnak, annak, a kiugrásnak az érdekében én már eddig többet tettem, mint gondolnák, de - kiben lehet ma maradéktalanul megbízni? - nem állhatok ki eléjük előadni, milyen vonalakon keresztül keresem a kapcsolatot az angolszászokkal. Meg kellene érteniük: hogy meglesszük-e vagy sem, amit szükségesnek tartunk,

az nem a szándékon múlik, nemcsak azon; a lehetőségeket nem szabad figyelmen kívül hagyni, különben hiába a jó szándék, nagyobb katasztrófát idézhetünk elő, mint amit el szeretnénk kerülni. Aki ezt nem hajlandó figyelembe venni, az veszélyes kalandba sodorhatja az országot. Mégis vagy éppen ezért elfogadtam a meghívást, beszélgetnünk kell ezekről a dolgokról, talán ez is a feladataim közé tartozik, meg kell értetnem velük, elképzeléseik milyen következményekkel járhatnak.

Persze nem lehetnek illúzióim, nehezen megy az ilyen meggyőzés, láthattam ezt a BZSE-vel folytatott vitámban is, barátjával talán könnyebben szót érthetek. Most volt ez, alig három éve, szinte szájamban érzem a bécsi szelet ízét, mégis mintha egy örökkévalóság múlt volna el azóta, szinte a másvilágról tekintek vissza rá, hiszen számomra mindez már végérvényesen elérhetetlen álom marad. A bécsi szeletről, a csirkecomb-ról, egy olyan szeptember eleji vacsoráról, annak a budai háznak az esti hangulatáról én már csak ábrándozhatok, két vagy három napig tarthat még a tárgyalás, és azután...

Végighallgattam a többiek vallomását, Feketehalmyval, Grassival, Zöldivel szembesítettek is, borzasztó ez, mi történhetett velük, el sem tudom hinni, egyszerűen nem lehet igaz, hogy a szerbeket meg a zsidókat válogatás nélkül kiterelték az utcára, aztán hajtották őket le a Dunához, levetkőztették, kifosztották a szerencsétleneket, majd lövöldözték őket sorban a jég alá; megértem, hogy a kommunistákkal, a terroristákkal kímélet nélkül elbánnak, akik felgyújtják a búza-

kereszteket, lelövik az őrséget, bombát dobnak az üzletek kirakatába, azok nem érdemelnek mást, de hogy kivétel nélkül mindenkit így... Mondott utána hajmeresztő dolgokat nekem is FCZF: - „Itt nem maradt több partizán, mehet az V. hadtest az orosz frontra.” Mint annyi más félbolond tiszt, ő is arról álmodozott, hogy majd a németekkel együtt fog bemasírozni Moszkvába. Titokban talán kapott is ilyen sugallatot a németektől. De még ha így is van, még az elvakultságával sem lehetne megmagyarázni, amit csinált. A többiek, így Grassy is őt teszik felelőssé, azt állítja, FCZ mint parancsnok elégedetlen volt az első nap végén, amiért nem fogták el a partizánokat, s kijelentette, hogy halottakat akar látni. Grassy arra is emlékezett, hogy amikor az én mérséklésre felszólító táviratom megérkezett, azt mondta: „Nem értem, mit avatkozik bele Szombathelyi, nem történt itt semmi...” Siralmas, ahogy mindegyik a feljebbvalóját okolja, annak a parancsára hivatkozva próbálja kisebbiteni saját felelősségét, kölcsönös és kíméletlen vádaskodás; különösen Zöldi, a csendőrpáncsnok tűnt ki ebben, ő már a kárpátaljai akciókban is elvesztette az eszét, sok kellemetlenséget okozott, nem lehet véletlen, hogy amikor bíróság elé állítottuk, az ítélethirdetés előtt a honvédtisztekkel együtt a németek őt is megszöktették. Akár Feketehalmy szeméből, az övéből is gyűlölet árad, nem maradt más kívánságuk, minthogy engem is velük együtt végezzenek ki, hát lehetséges, hogy elvetemült gonosztevők...

A mozaikkép egyik alapeleme

**A temerini razzia - Ádám István - Csorba Béla - Matuska Márton -Ternovác István -
(A VMDP Történelmi Bizottsága, Temerin 2001)**

Az olvasó az 1944-es megtorlásokról írott munkák második generációs kötetét veheti kézbe. Az első generáció műveinek úttörő jellege és iránymutatása után immár eljött annak az ideje, hogy a lehetőségeket maximálisan kihasználva a délvidéki atrocitások egy-egy szegmentumát minél részletesebben tárják fel. Erre azért van szükség, mert az eddigi munkák sok tekintetben esetlegesek, rendszerezetlenek, szemelvény-szerűek. A szerzők a Temerinben történeteket igyekeznek minél pontosabban feltárni, leírni.

Az 1944-es razzia tekintetében bizonyára soha sem lesz teljes képünk (több okból), de az, amit a szerzői négyes tett, nem más, mint a Temerinnel kapcsolatos jelenleg hozzáférhető tények összességének számbavétele és feldolgozása. Nem vélekedésekről van tehát szó, nem csak „vitatható” visszaemlékezésekről, hanem rendszeresen és logikusan végzett munkáról, amelynek csak egy célja van, megadni a múlt elemeit, hogy a mozaikkép megrajzolható legyen. Noha lehet némi hiányérzete a könyvet olvasónak, mégsem vitathatja, hogy módszeres munka folyt, egy sajátosan pozitívista felfogás érvényesült. Sajátos, hiszen nem az iratok teljességét lehet számba venni, mert azokból egyszerűen nincs elég, nem sok tudható meg belőlük. Így a szájhagyományra, manapság divatos szóval mondva, az oral history adataira is támaszkodni kell, szerencsére lehet is. Ezeket elemezni pillanatnyilag ez a fő lehetőség, mert a razziaival most sem lehet csupán iratok alapján foglalkozni, hiszen releváns iratokat alig lehetett eddig találni, sőt bizonyára nem lehet a jövőben sem (noha ezt a lehetőséget sem szabad kizárni!). Nem marad tehát más lehetőség, mint a szájhagyományra támaszkodni. Aleksandar Kasaš kezdeményezte azt a vitát Mađari u Vojvodini 1941-1946 (Filozofski fakultet u Novom Sadu, Odsek za istoriju, Novi Sad 1996) c. könyvében, amely a források kérdésére vonatkozik, pontosabban a szóbeli közlések hitelességéről folyik. Ez a vita eldőlni látszik a Temerini razzia c. kötetben.

A források kérdése lényegi kérdés, ugyanis a szóbeli közléseknek kisebb a hitele, ez általános érvé-

nyű igazság, azonban a konkrét esetben ez nem érvényes, hiszen az írott források hiánya nyilvánvaló, és részrehajlás tekintetében azok talán még kevésbé megbízhatók. Másrészt a Temerinnel kapcsolatos visszaemlékezések egymáshoz kapcsolódó hálózatot alkotnak, e hálózatok csomópontjai egyértelműen kiemelkednek. Annyi emlékező, mint amennyi a könyvben szerepel, nem tudhatott egységesen torzítani. Kaliforniától Szabadkáig, Temerinig és Újvidékig ugyanannak a történetnek egy-egy szeletét mesélték a megnyilatkozók. Ezzel kapcsolatos az is, hogy egy páratlan megemlékezést is közölnek a szerzők 1974-ből (amikor még szó sem volt az adatok gyűjtéséről!). Ezzel szemben az írott források minden irányból hézagosság, nem alkalmasak arra, hogy általuk önállóan értelmezhető történet körvonalai rajzolódjanak ki, s csak a szóbeli közlésekkel kiegészülve állhatnak össze egy hiteles történetté, sőt az írott források inkább azok, melyek kiegészítői a szóbelieknek ebben a konkrét esetben.

Egy ilyen munkával nem lehet retorikai alapon vitatkozni (odamondogatni vagy megkérdőjelezni). Fontos, hogy a könyv egészét nem lehet semmiféle módszertani, megközelítésbeli hibával vádolni (esetleg egyes megközelítésbeli hiányokat lehet említeni), tehát az alaposág nem vitatható. Történetírói szempontból egy teljesen korrekt munka, még akkor is, ha a szerzők egyike sem „prof” történész kutató. A szerzők szövege, következtetései és a források mintaértékűen külön vannak válogatva, a tulajdonképpeni történetírói rész a kötet elején, a jellemző források pedig a kötet másik, terjedelmesebb felében vannak. Egyébként azt remélem, hogy az eddig megismert források egésze össze van gyűjtve, gondozzák őket, hiszen a ma még értelmezhetetlen, jelentéktelennek tűnő, akár egy mondatos visszaemlékezések is olyan adatok lehetnek, amelyek részletesebb, esetleg számítógépes elemzése alkalmas arra, hogy ma még elképzelhetetlenül pontos képünk lehessen majdan, a ma még értelmezhetetlen részletek egységbe szervezése által. Azt hiszem, hogy az adatfeldolgozást illetően nagy lehetőségek nyíltak meg.

A szerzők nem mennek bele rosszízű számháborúba, de a könyv fontos része az áldozatok névsora. Ebben – ahol ezt meg lehetett állapítani – elkülönítették a partizán razzia közben, a bírósági ítélet alapján kivégzett áldozatokat, valamint a Petőfi brigád halottjait, az elesett, ill. eltűnt honvédek és leventék eseteit. Egy külön listája van azoknak, akik esetében nem lehetett a halál okát és körülményeit megállapítani.

A szerzők a partizán razzia eseménytörténetét nagyjából felgöngyölítették azáltal, hogy megállapították: 1944. október 30-án, vasárnap volt a gyilkosságok csúcspontja, de már 28-án elkezdődtek, és hogy ezeket nagyrészt a temetőben és a mázsaházban követték el, ahol – egy szürrealista rémregénybe illően – harmonikaszóra dalolászta a gyilkolás, kínzás közben. Bőséges alátámasztást találtak a férfitaláltság kényszermunkára hurcolására, a járeki és gajdobrai partizán koncentrációs táborokra és a rablásokra is. Ezek tehát tények. Nagyon lényeges dolog az is, hogy leszögezték – a razzia során kivégzettek (ezekből van messze a legtöbb a második világháborús temerini áldozatok között) jogi értelemben ártatlanok, hiszen senkire sem bizonyítottak semmit, csak megölték őket. Ez is tény. Az, hogy az áldozatok valamelyike beszennyezte volna magát a zsidók kitelepítésében, gyilkolásában, ill. a zsabylai és csürogi 1942-es razziában, csupán bizonyítatlan feltételezés, mégis megtizedelték a temerini (és az egész délvidéki) magyarságot, ahelyett, hogy a bűnösöket próbálták volna megkeresni és elítélni. Érdekes olvasmány egyébként a kivégzettek ítéleteinek indoklása, amely merő általánosítás, holott egy ilyen indoklás konkrét bűnre kell, hogy vonatkozzon!

A szerzőknek nem volt lehetőségük arra, hogy olyan írásos parancsot találjanak Temerinre vonatkozóan, amely ismeretében értelmezhetők lennének az események. Ilyen parancs még nem került elő más települések kapcsán, s az egész térség vonatkozásában sem. A parancs tehát nem ismert, csupán a végrehajtás, így a razzia okaira következtetni kell. A következtetést a kutató a rendelkezésére álló adatok alapján teheti meg. A temerini és más délvidéki partizán razzia kapcsán is támpont Ivan Milutinović és Nikola Petrović 1944. október 17-i javaslata – amit Tito elfogadott – a katonai közigazgatásról, és Ivan Rukavina partizán vezérőrnagy 1944. október 22-i kiáltványa, amely Vajdaság szláv dominanciájának létrehozásáról beszél. Az események ismeretében, vagyis azáltal, hogy katonai egységek hajtottak végre tömeges kivégzéseket és elűzéseket, s hogy ez a Vajdaságban a németeket és a

magyarokat érintette, ez egészen világosan mutat az indítékokra, támpontot is adva a további gondolkodáshoz, még akkor is, ha nem lelhető fel konkrét parancs. Mégsem elég konkrét ez a támpont, hiszen továbbra sem tudjuk, milyen volt a konkrét parancs (azt azonban feltételezhetjük, a tömeges kivégzések szervezetségét figyelembe véve, hogy létezett). Nem tudhatjuk, hogy a történet vajon egy folyamat kezdetét, közepét vagy esetleg végét jelentették-e. Az sem világos, hogy a partizánok mennyiben teljesítettek parancsot és mennyiben cselekedtek saját indítékból. Fel kellene kutatni végrehajtóit, megtudni azt, honnan származnak, meghallgatni őket, hogy ki és mit parancsolt nekik stb. (Azért is lényeges kiegészítő adat lenne ez, mert érthetetlen miért voltak olyan vérszomjasak, pl. a mázsaházban. Lehet, hogy már azelőtt is részt vettek ilyesmikben stb.) Mészáros Sándor egyébként kísérletet is tett könyvében (Holttá nyilvánítva, Délvidéki magyar fátum 1944-45. I. Bácska. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest 1995.) a katonai csúcvezetők szintjén a másik oldal visszaemlékezésének meghallgatására, de nem ért el jelentősebb eredményeket, mert többen nem akartak nyilatkozni. A Temerinnel kapcsolatos könyvből mindkét kutatási irány hiányzik, pedig jó lenne tudni, milyen egység melyik alakulata, kinek a parancsnoksága alatt követte el a razziát (dr. Ribart említik, aki elrendelte a kijárási tilalmat 1944. okt. 27-én, de ez kevés). Objektív okokból ahogy erről a szerzők szólnak is – talán egyik út sem járható, hiszen ha lesz is levéltári adat, akkor arra valaki valahol csak véletlenül bukkanhat rá, hiszen nincs ma kutató, aki meg tudná mondani, hol is található egy ilyen dokumentum a kutatható állományban. Talán változást hoz ebben az, ha a ma még nem kutatható levéltári állományok megnyílnak – ez Jugoszlávia demokratizálódásának függvénye. Másrészt az akkori parancsok kiadói, végrehajtói optimális esetben is ma már 80 év körüliek ill. azon túliak, amennyiben még élnek, mégis ma lehetne az utolsó kísérletet tenni arra, hogy felleljék őket a jugoszláv utódállamokban. Az esetlegesen fellelhető további részletek fontosak lennének egy konkrétabb történet megrajzolásában, de ezek megelégszések hiánya nem a szerzőket minősíti, hanem azokat, akik mindent megtettek, hogy ne maradjanak nyomok.

A vérengzés okainak számbavétele páratlan szabadsággal történt. A gyilkolások egyrészt a háborús ellenség kollaboránsaival, valamint fegyveres erőinek egykori tagjaival való leszámolás végett folytak, de emellett jelen volt a kommunista előítélet, a nemzeti

gyűlölet, a bosszúvágy és esetenként a rablási vágy. A tények tehát nincsenek összhangban azzal, amit elvártak, és talán ma is elvárnak a vajdasági magyarságtól – azzal, hogy a partizánokat felszabadítóként emlegetse, s azzal, hogy mindezért hálával tartozzon. A tisztálítás végett fontos, hogy a szerzők leleplezik ennek az elvárásnak az indokolatlan voltát. Az 1944-es hatalomváltás nem felszabadulás volt, ill. nem lehetett felszabadulás mindenkinek a Vajdaságban, hanem a többségnek (hiszen akkor még a németek és magyarok együtt többen voltak, mint a szerbek, ill. a többi államalkotó) terror volt.

Érdekes egy pillanatra elidőzni a kötet nyelvezeténél is. Erre egyszerre jellemző a visszafogottság és a szókimondás. Nincsenek benne a gaztetteket befeketítő szóvirágok (ami pl. a korszak bírói ítéleteinek és a kommunista történetírás termékeinek sajátja). Magam is úgy vélem, hogy egy bizonyos cselekmény leírása elégséges ahhoz, hogy önmagában minősíthető legyen. Mindenhol a tárgyilagos, nem az eufemizáló kifejezést használják. Gondoljunk csak a címre! Ha a vajdasági szóhasználatban az újvidéki véres események kapcsán a pejoratív razzia szó él, akkor a temerini eseményeket is ezzel kell illetni, hiszen hasonló minőségű dologról van szó, ugyanúgy a genocidium genocidiumnak nevezetik a sajkászvidéki magyarok esetében is stb. Ez az elv követendő minden hasonló publikációban.

Az első kutató generáció munkái megtörték a hallgatás csendjét, ez különösen Matuska Márton első könyvére (*A megtorlás napjai*, Forum-Magyar Szó, 1991) vonatkozik –, meghatározták a kereteket, csapásirányokat – ez elsősorban Mészáros Sándor munkáinak köszönhető (főleg a *Holtta nyilvánítva* címűnek) –, és sok-sok részletet hoztak a felszínre, amelyekből csak sejthető lehet a teljes kép. A *Temerini razzia* c. könyv bizonyára még nem a végterméke a témával kapcsolatos kutatásoknak, de Temerin kérdése nagyvonalakban letisztázott, több részletkérdés még válaszra vár, némely vonatkozásban esetleg módosulhat is a kép, de alapvetően, lényegét illetően nem. Mert az adatok mennyisége elért egy kritikus tömeget, az adatok feldolgozottsága létrehozott egy, már az általánosítás szintjén is retorizálható struktúrát, amely lényegét tekintve mégsem retorikai, hanem tényyszerű. Ha a „második generációs könyvek” – amelyek közül talán ez az első – elkészülnek a többi vajdasági településre vonatkozóan is, akkor összeállítható lesz a partizán ter-

ror magyarok ellen elkövetett gaztetteinek „fekete” (vagy vörös) könyve. De alighanem még ez is csak része lehet egy nagyobb fekete könyvnek, hiszen egyre több adat, részadat válik publikussá arról, hogy a partizánok milyen atrocitásokat követtek el a hadifoglyok, a németek, ill. a szerb monarchisták, a szerb, a horvát és szlovén polgári elemek ellen.

A könyv érdemei között szerepel a részletes irodalomjegyzék. Azonban a tudományos munka elválaszthatatlan tartozéka a név- és tárgymutató is (pl. érdekes és fontos lenne tudni, ill. gyorsan megtalálni, ki és hol említi a mázsaházat, ill. hányszor és hol említik pl. Szabó (Nyiszom) Jánost stb.), ugyanis e nélkül a tudomány számára nagyban csökken a könyv használhatósága. Az ismert adatok alapján lehet, hogy megszerkeszthető lenne a temerini események hozzávetőleges időrendje (ha nem is óráról órára, de napszakokra lebontva). Nagy kérdés az oral historyval kapcsolatban, hogy mennyire kell az adatközlő szövegét érintetlenül hagyni. A mű arról tanúskodik, hogy a szerzők vélekedése ebben a kérdésben egy kissé eltért, de abban közös volt, hogy úgy gondolták: csak nagyon indokolt esetben nyúlunk (zárójeles megjegyzésekkel, ill. lábjegyzetekkel) a visszaemlékezők szövegébe. Lehet, hogy szükség lenne arra, hogy a visszaemlékezéseket többlet kommentálják, ill. jegyzeteljék, ennél azonban fontosabb, hogy megvannak a nyilatkozatok, mégis az alaposabb szöveggondozás a jobb megértést segítené, és azt, hogy világosabbak legyenek az összefüggések a visszaemlékezésekben. Tiszteletreméltó a helybeliek és a meggyilkolt emberek emlékét illetően az, hogy közlik képüket (már akiről találtak), ill. vázlatos életrajzukat, ezzel is „rehabilitálva” őket. Persze az igazi rehabilitáció a mindenkori jogutód, a jugoszláv állam részéről kell, hogy megtörténjen, ugyanúgy, mint a kárpótlás. Ebben az ügyben is lényeges lépés a temerini razzia történetének megírása, de további feladat a részletek minél teljesebb megismerése és dokumentálása.

A temerini razzia c. könyv nemcsak Temerint illetően érdekes, ugyanis a könyv szerkezete, az adatszerezés módszertana és feldolgozása mintául szolgálhat hasonló könyvek megírásához. Nem mellékes az sem, hogy a kötet szerzői nemcsak a temerini adagyűjtésben jeleskednek, bizonyára hasonló kötetek megírása lehetséges és szükséges is, hiszen partizán razzia gyakorlatilag minden délvidéki magyarlakta településen volt.

A családellenes szerb állampolitika mint a magyar kisebbség elleni nemzetiségi politika része a Vajdaságban

"Cselekedjünk úgy, hogy megmaradjunk!"

Sütő András

A szerbek 1918-tól kezdve napjainkig a magyar kisebbségellenes politikájuknak katonai-stratégiai és állambiztonsági jelentőséget adtak. A magyar kérdés fontossága miatt sok mindenről hajlandók voltak lemondani. Tudatosan terveztek egy általános családellenes politikát, és vállalták is a rájuk eső következményeit, csak hogy megszabaduljanak a nemzetiségektől, elsősorban persze az albánoktól és a magyaroktól, mivel politikai súlya e két kisebbségnek van.

Ez a „szerb áldozatvállalás” akkor fizetődött volna ki, ha megszabadultak volna a szerb nemzetállamtól veszélyeztető idegen nemzettestrészekről. Állambiztonsági utasítások alapján bizalmas kézükönvekből tanították ezeket az elveket és elvárásokat. Nyilvánosan nem volt szabad beszélni róluk, csupán így kellett cselekedni.

Le kell szögeznünk: a családellenes politika és a nagy nemzeti elvárások elsősorban a két tartományban, Kosovo-Metohijában és a Vajdaságban érintettek minden családot - a szerb családokat is. Mégis, a szerb állam különböző politikai, gazdasági, népjóléti, oktatási intézkedései, személyzeti-káderpolitikája mindenképp a magyar (és természetesen az albán) nemzetiségű családokat sújtotta és hozta hátrányos helyzetbe. Célja volt e családok erkölcsi erejének lezüllesztése, helyzetének kilátástalanná tétele. Kosovo-Metohijában ez a politika nem járt eredménnyel az albánok közösségi és összetartó ereje miatt. A magyar kisebbség esetében azonban súlyos következményei voltak. A szerb állampolitika sikeresen használta ki az individualizmusból eredő emberi gyengeségeket, az érvényesülési vágyat, a civilizációs igényekhez való igazodást.

Aligha van megdöbbentőbb adat, mint a következő: 1971-ben a gyermektelen magyar házastársak száma 28 769 volt. Számuk 1991-re 39 555-re emelkedett, azaz húsz év alatt több mint 10 000-rel nőtt.

Ilyen nagyszámú egyéni döntés nem lehet a véletlen szeszélyes játéka; a háttérben az állampolitikai döntések sorozata bújik meg. A családépítő politikát a

rögeszmés szerb nemzetállami törekvés folytán a családromboló politika váltotta fel.

Általános rész

A vajdasági magyar közösségben 1991-ben 3621 gyermek született és 6396 fő halt meg. A születési ezrelék 10,7, a halálozási pedig 18,9 volt. A természetes szaporodás, azaz csökkenés a 339 456 vajdasági magyarra -8,1 ezrelék volt. Így folytatódott ez a következő években is.

Vajdaság a földkerekségnek minden bizonnyal az a térsége, ahol a teljes és természetes népességcsökkenés a legnagyobb és a legkifejezettebb. Soknemzetiségű térségben a jelenség általános, a magyarok hozzájárulása a népességcsökkenéshez azonban hovatovább a legnagyobb. A magyar közösség ebben a térségben eltűnőben van. A nemzetiségeknek, elsősorban a legszámottevőbb nemzeti kisebbségnek, a magyarnak a magán- és közéleti zaklatása, bolygatása, nyugtalanítása, gyakori megkeserítése az elmúlt 75 év alatt folyamatos volt. A családépítéshez oly szükséges nyugalom és családpártoló általános légkör mindig hiányzott. Az általános gazdasági, politikai és jogi bizonytalanság a magyar családok mindennapi életének velejárója volt és maradt mind a mai napig. Különösen válságos volt az 1999-es és a 2000-es év, amikor sok család komolyan fontolgatta a kiköltözést. Kisebbségi sorsban nem lehet tartósan megkapaszkodni és gyökeret verni ebben a térségben - ez a nézet mélyen bevéődött az emberek tudatába. Az örökös éberség, a gyanakvás mindennel szemben, a személyi és köztudatnak az a mindenkorai készenléti állapota, hogy „állami becsapás”, „szerb fondorlat”, valamilyen „újabb merénylet készül ellenem vagy ellenünk”, „az adót, a közterheket ránk akarják áthárítani”, „az ostoba politikájuk következményeit velünk akarják megfizettetni,” s az a törekvés, hogy ezt valahogy ki kellene védeni, ha lehet

– mélyen átjárja az itt élő magyarság jellemét és egyéniségét. Mint általános lelki magatartás és tudati beállítottság, a múltban a lehető legnagyobb mértékben befolyásolta a magyar népesség alakulását is. Mindenki – de nem mint közösség, hanem mint egyén – valami módon kereste és meg is találta a kivezető utat az elnyomottságból, a lelki zaklatottságból, és ahhoz igazította elvárásait az élettel szemben, a pusztta létét mentve kereste a kitörés lehetőségét.

A népességszökkenés folyamatát számos családellenes állampolitikai intézkedés és tényező befolyásolta a gazdaság és a városfejlesztés területén. (Ennek nagy irodalma van, s másutt lesz szó róla.)

A család utáni vágy ösztöne állandó volt, s ezt a tudomány is segítette. (Számos gyermektelenségre ítélt házastárson segített, és gyermekáldással örvendeztette meg őket.) A családellenes társadalmi-gazdasági, politikai és jogi tényezők azonban a legváltozósabbak voltak, s végül a legtartósabbaknak bizonyultak, és agresszívan hatottak. Tanulmányom célja azonban nem ez, hanem a demográfiai és lélektani tényezők elemzése. Ugyanis valamennyi előzőleg említett tényező behatolt az emberi tudatba, annak gyújtópontjába, s ott akarat formájában befolyásolta és befolyásolja az élettel szembeni elvárásokat. A születési ezrelék az a kristálygömb, Aladdinnak az a csodalámpája, a tudatnak és a lelkiületnek az a gyújtópontja, ahol tisztán látható az egész társadalom állapota és az élettel szembeni elvárások. Mint minden népesség számát, így a magyar népességét is a természetes népmozgalom és a vándormozgalom befolyásolja. A nemzeti kisebbségek esetében azonban e két folyamat bővült egy harmaddal is: az asszimilációval. Az asszimiláció olyan erős tényező, amely minden megbízható számszerű kimutatást, tartósabb következtetést, értéktételeket vagy megállapítást a magyar nemzetiségről nagymértékben befolyásol. A kisebbséget, amely különböző lelki tényezők hatására asszimilálódni kezd, olyan centripetális erők hatják át, amelyek mozaikszerűvé teszik, vagy éppen darabokra tördelik a róla alkotott képet; a megvilágítást, a jelenségekbe való bepillantást fragmentalizálják. A jelenség szétfolyó plazmává válik, amelyet nehéz megragadni, és nem lehet megőrizni tartósan egy képben. A nem mindig látható asszimilációt nehéz számszerűleg is láthatóvá tenni, ezért a jelenségek irányzata sokkal negatívabb, mint ahogy az a számbelileg megállapított helyzetből következik.

Családideál – családtervezés

A családtervezés kérdéseinek tanulmányozásával Jugoszláviában nem foglalkoztak átfogóan a tudósok. Az ország etnikai belháborúban volt. A belgrádi tudósok figyelme már 1986 óta inkább a háború kérdéseire – és sajnos mindenekelőtt az előkészítésére – tevődött át. Sok belgrádi tudós, tudományos és akadémiai intézmény ugyanis a háború szolgálatába állt. Van azonban két régebbi keletű, értékes és átfogó tudományos kutatás, amely mélyrehatóan rávilágított a családtervezés problémáira és a helyzetére a korábbi Jugoszlávia területén. Az első 1970-ben szervezte a Társadalomtudományi Intézet Demográfiai Kutatások Központja, a másikat 1976-ban a Szövetségi Statisztikai Intézet. Mindkét kutatás reprezentatív mintán felölelte a magyar nők termékeny korcsoportjaihoz tartozó részét. Az 1971-es népszámlálás a termékeny korcsoporthoz tartozó magyar nők számát az azonos termékeny korcsoporthoz tartozó összes nők 2,26%-ában állapította meg az akkori Jugoszlávia területén. A kutatási mintában a magyar nők az összes termékeny korcsoporthoz tartozó nők 2,36%-át adták. Hasonló volt az arányuk az 1970-es és 1976-os mintában is. Az adatokból azonnal kiderül, hogy a kutatásban részt vevő termékeny korcsoporthoz tartozó magyar nőknek már akkor is csak átlag 1,57 élve született gyermekük volt; a szerb nőknek 1,89, a horvát nőknek 1,94. Az őslakos (a lakóhelyet nem változtatott nőknek) átlag 1,89, a város környéki falvakból a városba áttelepült nőknek pedig 1,62 gyermekük volt. Ezt az észrevételt azért kellett megtenni, hogy a valóságos állapotból is vissza lehessen következtetni az eszményi, a kívánatos vagy a tervezett családnagyságra, illetve az ezzel kapcsolatban adott válaszok hitelességére és megbízhatóságára. A kutatásnak ugyanis csak néhány eredménye tartalmazza a nemzetiségi jelleggel való párosítást. Tudjuk, hogy a magyar nőknél mennyi volt az élve született gyermekek száma, ennek ellenére feltételezzük, hogy válaszaikban őszintén jelölték meg az eszményi családnagyságot.

A kutatás szerint a házastársaikkal közös megállapodásban a nőknek 77%-a ellenőrizte az ellenőrizetlen családtervezést, s csak 9%-a volt amellet, hogy a nő annyi gyereket szüljön, amennyit szülhet. Ez azt jelenti, hogy a magyar házastársak már ebben az időszakban éltek a családtervezés új tudományos eredményeivel.

Vajdaságban a nők az 1970-es kutatás szerint az átlag 2,37 gyermekszámot, 1976-ban pedig már csak a 2,28-at tartották az ideálisnak. Napjainkra ez a szám már minden bizonnyal csökkent. Meglepő, hogy a városi és a falusi nők között, ha korábban volt is valamennyi különbség, a felmérés idejére teljesen elhanyagolhatóvá vált (azzal a kiegészítéssel, hogy a falvakból egyre több népesség költözik el, s velük együtt a termékeny korcsoportba tartozó nők is). Különösen a fiatal falusi és városi női népesség között tűnt el a korábbi különbség. Az idősebb korcsoport (a 45-49 éves nők) nem sokkal korábban még családonként átlag 2,5 gyermeket tartott ideálisnak, a fiatalabb korcsoport (a 15-19 éves nők) 1976-ban csak 2,1-et.

Mivel a férjezett fiatalabb magyar nőknek átlag alig több mint másfél gyermekük volt, de valószínűleg ők is a 2,1-et tartották ideálisnak (ami egyénileg biológiai indíttatású szemléletből ered), nyilvánvaló, hogy elégedetlenek vele, hogy ennél kevesebbet szültek.

Az ideálisnak tartott és megszült gyermekszám között fél gyermekhiány mutatkozott. Azok a nők, akik már hosszabb ideig éltek házasságban, a nagyobb gyermekszámot tartották ideálisnak, akik viszont rövid ideig, a kisebb gyermekszámot. Arra a kérdésre, hogy hány gyermeket terveznek, a Vajdaságban élő férjezett, köztük a magyar nők válaszából is minden esetben az derült ki, hogy jóval kevesebbet, mint ahány gyermeket eszményinek tartottak. Még azok sem, akik a két gyermeket tartották ideálisnak, terveztek két gyermeket, akik viszont a hármat tartották ideálisnak, csupán átlag 2,3 gyermeket terveztek be.

Az adatokból arra lehet következtetni, hogy a magyar nők 80-85%-a a két gyermeket tartotta ideálisnak, de ennél jóval kevesebbet tervezett szülni. Vajdaságban, 1976-ban az egygyermekes anyák, köztük a magyar nők 50-55%-a egynél több gyermeket már nem is akart szülni. Ezt főként személyes okokkal, elsősorban rossz társadalmi közérzetükkel indokolták, és csak azután következtek egészségügyi okok. Az indokok között a sor legvégén vannak a gazdasági jellegűek. Érdekesebb az is, hogy a házastársak egymás közti meg nem értése mint ok, amely eltérít a gyermekvállalástól, teljesen háttérbe szorult.

Vajdaságban tehát egyre kevesebb gyermeket terveztek be a nők: 1970-ben átlag 1,86 gyermeket, 1976-ban már csak 1,81 gyermeket. Akik még akartak szülni, átlag 0,34, illetve 0,30 gyermeket terveztek be. A tervezett gyermekszám azonban így is csak 2,2-re, illetve 2,1 gyermekre lett volna elég. Ebbe a képbe be-

leillettek a magyar nők úgy, hogy 72%-uk (1970), illetve 64%-uk (1976) helyeselte a terhességmegszakítást is mint a családtervezés durva módját; ez az arány éppen a magyar nők esetében volt a legmagasabb. Ugyanakkor 1970-ben a magyar nők termékenységeinek a mutatószáma csak 44,2 ezreléket tett ki.

A megkérdézett vajdasági házastársak 20%-a már a házasságkötés pillanatában nem akart egy-nél több gyermeket. Ez olyan tény, amely egy antropocentrizmusában és humanizmusában csorbuló új világkép kialakulására utal.

A teljes általános iskolai végzettségű vajdasági nők 1970-ben átlag 2,2 és 1976-ban a 2,1 gyermeket tartottak ideálisnak családonként, tehát már alig különböztek a közép-, főiskolai vagy egyetemi végzettségű nőktől. Nyilvánvaló, hogy mindenki azonos uralkodó eszmerendszer és értékítélet, önmegtagadó szemlélet és frusztrált érzésvilág keretében kezdett gondolkodni, és azonos kultúrkörhöz tartozott.

Rohamosan közeledtek egymáshoz a reprodukciós normákkal kapcsolatos követelmények és elképzelések a városi és a falusi, a gazdaságilag aktív és az eltartott városi és falusi nők között is. (A különbség 2,2, illetve 2,3 gyermek között ingadozott.) A 15-35 éves nők korcsoportjában a nők csak két gyermeket kívántak. Csupán a 45 évnél idősebb nők szerettek volna 2,3 gyermeket. Ők azonban egy régebbi műveltségi hagyományhoz tartoztak, és a termékeny korukon már túl voltak. Az egygyermekes nők 44,4%-a még akart gyermeket, viszont már 55,6%-uk úgy nyilatkozott, hogy nem kíván több gyermeket.

Nyilvánvaló azonban, hogy ezt a kijelentést utólag még sokan módosították, mert a népszámlálási adatok erre engednek következtetni.

Egy másik kutatás adatai szerint, amelyeket 1969-1974 között gyűjtött össze Radojka Prudan Újvidéken, sokkal árnyaltabb betekintést kaphatunk az utódkívánás szövevényes és többszörösen összetett kérdésébe. Radojka Prudan kutatása is reprezentatív volt, és nagyszámú magyar házaspár utódkívánásait ölelte fel. Szerinte a magyar feleségek 77%-a akart gyermeket, és csak 22,2% nem. A magyar és nem magyar férfiak 44%-a ellenben nem akart utódot, és csak 55%-a igen. E tekintetben nagy a különbség a szerb és a Crna Gora-i, illetve a magyar feleségek és férfiak között. Ez a kutatás arra világít rá, hogy a nőknek legalább a fele, amikor megfogalmazza reprodukciós elvárásait, figyelembe veszi a férj kívánásait, és azonosul velük. Nem elhanyagolható az sem, hogy a nők véle-

ményét a férfiak nemcsak befolyásolják, hanem kényszerítően is hatnak rá. Radojka Prudan felmérése arra mutat rá, hogy határozottan el kell utasítani a nőket befolyásoló férfiönzést.

Jövőképet, eszményeket a férfiak és a nők együtt kell hogy alkossanak, sorskérdésekben együtt döntsenek és ítélkezzenek; együtt és egymásra hatva mérjék fel lehetőségeiket stb.

Foglaljuk össze a fent említett, többszörösen rétegezett eredményeket, és vonjunk le belőlük a jelenre is érvényes következtetéseket:

1) a gyermekek számával kapcsolatos családtervezés a születésszabályozási és fogamzásgátlási technikák ismeretében, elsajátításával és gyakorlati alkalmazásával olyan eszköztárat kapott, amely arra utal, hogy az eszmény és az akarat ilyenkor előtérbe kerül mint döntő tényező. A házaspárokon múlik, hogy akarnak-e vagy sem gyermeket, és hányat vállalnak. Ahhoz, hogy a házaspárok gyermekáldást vállaljanak, sok családon kívüli tényezőnek kell egybeesni akaratukkal. Csak akkor alakul ki egyértelmű elhatározás, ha világosan láthatók a körülmények, ígéretes és értelmes a jövő. A fogamzási és szülési folyamatok tudományos és közhasznú ismerete, a születésszabályozás technikái olyan nagy felfedezésnek tekinthetők, mint a tűz vagy az atomenergia. Ennek folytán a család nagyságát elsősorban a családról kialakított helyes vagy téves, önépítő vagy önmegtagadó eszmények befolyásolják. A többi tényező is (meddőség, törvényesített vagy szabad partneri kapcsolat, egymástól való távollét, házasságkötés vagy válás, korosság stb.) mind je-

lentős, de másodrendű, mert szintén alárendelhető a születésszabályozásnak. A fogamzásgátlási és a születésszabályozási módszerek között még mindig vannak durva beavatkozások (bár ezek is ma már szakszerű módon történnek), és vannak humánus, megelőző módszerek. Ha 1976-ban még csak a népesség 70%-a fogadta el az új fogamzásgátló módszereket, ma már elmondható, hogy minden bizonnyal a népesség 95-99%-a használja.

Néhány következtetés: tapasztalható, hogy az új típusú kultúrához tartozó korcsoportokban átlag csak 1,9 gyermeket tervez a házaspárok 88%-a. Ez azt jelzi, hogy vannak olyan házastársak is, akik lemondanak arról az emberileg és biológiailag indokolt önző jogukról, hogy legyen utódjuk. A másik következtetés, hogy a nők és férfiak valamennyi összetételben: a gazdasági, műveltségi és más demográfiai összetételben homogenizálódnak, az ideális családnagyságról, a kívánt és a betervezett gyermekek számáról mindinkább azonos nézeteket vallanak.

2) Uralkodóvá vált az a nézet, hogy „nem kell a sok gyermek”, csak kettő, helyettem és helyetted - de sajnos ez sem valósul meg. A következmény: a születések csökkenő száma és a termékenység esése. Ebben a kultúrmodellben senki sem gondolkodik a közösségi normák szellemében. Annak, hogy a valóságban már a két gyermek sem születik meg, számtalan biológiai, gazdasági, egészségügyi és pszichológiai oka és nehézsége van.

A magyar népesség termékenysége (fertilitása) Jugoszláviában

Az élve született gyermekek száma 1000 15-49 éves nőre

	1953	1961	1981	1991	Index 1953 = 100
Magyar	72,2	59,4	54,1	46,4	64,3

Megjegyzés: Az 1991-es adat már Kis-Jugoszláviára vonatkozik.

A táblázatban látható, hogy a magyar nők 1991-ben 36%-kal kevesebb gyermeket szültek, mint 1953-ban. Ebben az időszakban nagymértékben esett a szülőképes nők száma is. (Ez egy másik táblázatban lesz látható.) A számokból kitűnik, hogy a magyar népesség csupán 1961-ig volt képes reprodukálódni, s ezután megszűnt a megújuláshoz szükséges vitális ereje.

Az élve született gyermekek száma egy magyar nőre számítva (korcsoportok szerint) Jugoszláviában

Korcsoport	1981	1991
Összesen	1,73	1,68
15-19	0,08	0,08
20-24	0,70	0,67
25-29	1,31	1,35
30-34	1,61	1,71
35-39	1,69	1,79
40-44	1,75	1,80
45-49	1,80	1,75
50-54	1,88	1,79
55-59	2,03	1,82
60-64	2,20	1,90
65-69	2,30	2,05
70-74	2,38	2,22
75+	2,62	2,33

A magyar nők teljes termékenységi arányszáma 1981-ben és 1991-ben egyetlen termékenységi korcsoportnál sem érte el a 2,1 gyermeket, hanem mélyen alatta maradt. Csak a 60-69 éves nők biztosították a maguk termékenységi idejében a magyar népesség egyszerű reprodukcióját. Nem számítva a 15-19 és a 20-24 éves korcsoportokhoz tartozó nőket, átlag 20-25% gyermek hiányzott a népszámlálás adott pillanatában az egyszerű népességi reprodukcióhoz szinte minden korcsoportnál és a termékenységi időszak lejártakor is (49 éves korban). A magyar nők 1981-ben és 1991-ben a tervezett és kívánt gyermekek 85%-át megszülték 30 éves korukig. Nem valószínű, hogy ez a helyzet jobbra fordult volna az újabb, a várható népszámlálás adatai szerint. A vitális statisztikákból kapott adatok arra engednek következtetni, hogy a 25-29 éves korcsoportokhoz tartozó nők gyermekeinek száma még tovább csökkenhetett, és valószínűleg nem haladta meg az átlag 1,3 gyermeket, a 30-34 éves korcsoportba tartozó nők esetében még tovább csökkenhetett és valószínűleg nem haladta meg az 1,1 gyermeket, a 30-34 éves korcsoportban az 1,7 gyermeket, így a helyzet a termékenységi kor végéig sem sokat javulhatott. Ezek szerint a nők teljes termékenységi arányszáma 1991-ben átlag 1,68 gyermek volt. Ezek a teljes és gyors kipusztulás mutatószámai, mert mint tudjuk, az átlag 1,5-1,6 gyermek ugyan magyar anyáktól született, de nem biztos, hogy magyar nemzetiségű utóddá vált.

**A vajdasági magyar nők (15-49 éves korig) termékenysége
korspecifikus arányszámai 1991-ben**

Korcsoport	Születések száma	Magyar nők	Ezer főre
15-19	428	9 346	47,5
20-24	1 408	9 691	156,4
25-29	1 108	10 373	110,8
30-34	491	11 239	44,6
35-39	150	12 683	12,5
40-44	35	11 789	2,9
45-49	1	12 939	0,0
Összesen	3 621	78 060	46,4

Megjegyzés: A vajdasági magyar nők esetében az arányszámok csak jelentéktelen mértékben térnek el a Kis-Jugoszláviára vonatkozóktól, mivel Vajdaságon kívül mindössze 5000 magyar élt, tehát a termékeny nők száma nem lehetett több, mint ennek a 23%-a, vagyis 1150 nő.

A magyar nők termékeny korcsoportja (15-től 49 éves korig) és a születések száma a korábbi Jugoszláviában (1971-ben) és Kis-Jugoszláviában (1991-ben)

Termékeny korcsoportok	1971	1991	Csökkenés 1971 = 100
15-49 éves nők száma	123 091	78 060	63,4
Születések száma	5 440	3 621	66,6

A vizsgált időszakban a termékeny korcsoportokhoz tartozó nők össz-száma valamivel gyorsabban csökkent (36,6%), mint a születek száma (33,3%). Mivel az említett időszakban az összmagyarság száma csak 22%-kal fogyott, ez azt jelzi, hogy a magyar népesség további előregedésének valószínűsége még nagyobb lett.

Az előző táblázat adatai alapján arra is lehet következtetni, hogy 1971-1991 között alapjában véve már nem történt jelentős változás a termékenységekben. A magyar családok már 1971-ben is ugyanazokhoz a reprodukciós normákhoz igazodtak, mint 1991-ben. Hogy Kis-Jugoszlávia magyar népessége mégis nagymértékben csökkent, minden bizonnyal egyrészt a megállapodottan alacsony reprodukciós normáknak, másrészt a kivándorlásnak, az elköltözésnek és az emigrálásnak tudható be.

Alacsony reprodukciós normák – Válsághelyzet a családban

Az alacsony reprodukciós normák a művi vetélés, illetve fogamzásgátlás következes alkalmazásával valósultak meg. E szinten a magyar népesség reprodukciója lehetetlenné vált, megállapodott az 1,6-1,7 gyermek szintjén. Mint ezt már említettük is, minden társadalmi, foglalkozási és szociális réteg, valamennyi korcsoport értékítélete a gyermekvállalás tekintetében közeledett egymáshoz, s a különbségek eltűnően vannak. Maradtak a biológiai különbségek a termékenységben. Ha nem váltak be a fogamzásgátló technikák, akkor minden társadalmi réteg megítélése szerint indokolt volt a terhesség-megszakítás. 1976-ban például a nők 65%-a élt ezzel a lehetőséggel, 100 terhességmegszakításra 85 gyermek született Vajdaságban. Egy nőre átlag 1,6 abortusz jutott. Ugyanakkor már 1976-ban a nők túlnyomó többsége (több mint 60%-a) rendszeresen járt fogamzásgátló tanácsadásra; véleménynyilvánításuk alapján 97%-uk jól tájékozott a fogamzásgátló módszereket illetően. Mivel a családnagyság (gyermekvállalás) nem az ideálisnak tartott 2,1, illetve a betervezett 1,9 gyermek, hanem csak az 1,6-1,7 gyermek szintjén valósult meg, a tulajdonképeni probléma a különbség. Miért nem született átlag két gyermek?

A házastársak jelentős része két gyermeket tervezett. Az első szülés után azonban nem várt gazdasági, anyagi, biológiai, genetikai, egészségi akadályok merültek fel a családban. Ezt megelőzően, vagy ezzel egyidejűleg azonban válságeseemények történtek a társadalomban, a gazdasági életben is, melyek hatása begyűrűzött a családi életbe. A demográfiai események, illetve folyamatok alakulását sem szabad elhanyagolni (házasságkötések és válások gyakorisága, halálozás, korosság stb.). A házastársak, bár tervezték a gyermekek számát, rosszul tervezték: életüket később számtalan, figyelmen kívül hagyott tényező befolyásolta.

Ugyanakkor az emberközpontú életfilozófiából ered az is, hogy az életben nem lehet mindent előre ki-tervezni; nem jó élet az, amelyet teljesen előre ki lehet tervezni, mert vesztli az értelmét, az eseménygazdaságát. Az egygyermekes családok gyakran csak később döbbennek rá, hogy eljárt az idő fölöttük, s egészségük, koruk vagy az első gyermek kora miatt le kell mon-

dani a második gyermekről. (A megkérdezettek 50%-a ezt vallotta.) Akiknek két vagy három gyermekük volt, szintén ilyen okokra hivatkoztak, de náluk már nagy súllyal szerepeltek az anyagi okok is, amelyek akadályozták őket az újabb gyermekvállalásban (a megkérdezettek 20%-a). Az egygyermekes családok úgyszólván nem is említették az anyagiak hiányát, mely eltérítette volna őket a második gyermek vállalásától; a kétgyermekeseknél sem mindig az anyagiak voltak a legfontosabbak, de már ez a tényező is megjelent. Mire lehet ebből következtetni? Arra, hogy akik vállalták a házasságot és a gyermeket, már előzőleg anyagi biztonságra törekedtek, és ezt minden bizonnyal meg is teremttették a tervezett gyermekszámhoz. A főiskolát és egyetemet végzett nőknél más volt a helyzet: az egy gyermek vállalása nem képezett különösebb akadályt érvényesülésükben; a kettő, úgy látszik, igen (50%-uk ezt hangoztatta is).

Ez az összetett kép úgy válik teljessé, hogy házastársi megállapodással vagy más okból kifolyólag az egygyermekes vajdasági, köztük a magyar nők 52%-a akart még egy gyermeket, a többi nem; a kétgyermekesek közül már csak 5% szeretett volna, 95%-uk befejeztnék tartotta a szülést. Ennek következményeként a világra hozott gyermekek száma mintegy 0,6 gyermekkel maradt el az ideálisnak tartott gyermekszámtól.

Ha ez az állapot állandósulna, az egyik nem fele nem tudna megújulni. Ugyanakkor az is látható, hogy habár 1976-ban az újszülöttek száma nem érte el az átlag 1,8 gyermeket, és 1991-ben ez a mutató csak 1,6-1,7 volt, a nők mégis vágnak a két gyermekre, csak nem vállalják. Véleményük szerint, ha már megvan a két gyermek, a nőnek joga van, hogy bármilyen módon védekezzen „a sok” (tehát a három) gyermek ellen.

Hogy a termékeny nők szüljenek legalább átlag 2,0-2,1 gyermeket, amit ideálisnak és kívánatosnak tartanak, illetve legalább 1,9 gyermeket, amit a magyar nők is betervezték, a házastársaknak egymás között minden bizonnyal még sok lesz a rendeznivalójuk. Sok feladat hárul azokra a társadalmi tényezőkre is, amelyek védik a nők egészségét, szülőképességét, termékenységét; azokra, akik segítenek neki a gyermekorvásban és -nevelésben; azokra, akik megszervezik a nők szabadidejét, tehermentesítik őket, a gyermekek ellenére is biztosítják számukra az érvényesülési lehetőséget. A szociális, gazdasági és egyéb körülmények javítása nélkül a családbővítés lehetőségei szűk keretek között maradnak. Gazdasági és szociális téren több

teendő van, mint bármikor, hiszen a jövőkép tele van bizonytalan mozzanatokkal.

Ahhoz, hogy a társadalom ismét emberközpontú intézkedéseket fogantasson, és eredményük is megmutatkozzon olyan értelemben, hogy vissza lehessen kapaszkodni az átlagos 2-2,1 gyermekszámra - amely az ember ösztönös vágya is -, legkevesebb egy-két évtized szükséges. Mit lehet még tenni a gyermekszám növeléséért, hogy az átlag ismét 2,2-2,4 gyermek legyen? A mai ember, ahogy a filozófusok fogalmazzák, az abszolút jelen időben él. Világunk egocentrikus világ. Az embert elődeinek múltja és utódainak jövője csak közvetve érdekli. Amit tesz, azt a jelenért, önmagáért teszi. Ezt a világnézetet, ezt a kultúrmodellt nem lehet már holnapra megváltoztatni, mert már kialakult egy ilyen életfilozófia és erkölcsi magatartás is. Ez az egész nyugati civilizációban jelen van, és jellemzi a mi életünket is. Az erőszakos, jogi módszerekkel folytatott populációs politika most, amikor a születésszabályozásban elért tudományos módszerek közhasználatúvá váltak, nem járna olyan eredménnyel, mint 40-50 évvel ezelőtt, amikor a népesség műveltségi szintje jóval alacsonyabb volt. Akkor a tudatot és a tudományt is sokkal több tévhit hatotta át, mint most, amikor a hitet is áthatja a ráció, és a hitvilág is egy tudományos világnézetbe igyekszik beilleszkedni. A jogalkotás bármely más területen a körülmények alakítására jobban tudna hatni, mint az erőszakosan irányított populációs politikában, hiszen az utódok létrehozása egyszerre képezi a társadalom leginkább mély áramlatú és rejtett folyamatait, ugyanakkor a leginkább légi, az eszményekbe kapaszkodó és a valóságtól legjobban elrugaszkodott folyamatait is.

Nem valószínű, hogy azok az emberek, akik a közösség reprodukciója szempontjából több gyermeket szeretnének, a jövőben magukhoz tudnák ragadni a hatalmat és a jogalkotást, és elrendelni azoknak, akiknek nincs elég gyermekük, hogy szaporodjanak. A jogalkotás sokat tehet más téren, de számos társadalmi csoport birtokolni akarja, amelynek ez a kérdés nem fontos. Az erőszakos népességi politika hívei állandóan komoly konkurenciával találják magukat szemben, és szükségszerűen alulmaradnának. Ezzel szemben a populációs politika hívei számos nem állami jellegű, hanem civil szervezetben vannak jelen, és ott fejtik ki tevékenységüket.

A jogalkotás területére nagyon nehéz, egyre nehezebb betörni, mert számos társadalmi és hatalmi csoport érdekelt benne.

A születésszabályozás korszerű, biztonságos módszereinek megtagadása, eltávolítása a társadalom tagjaitól nem járna semmilyen eredménnyel; illetve több kárral, mint haszonnal. Elsősorban tehát azon oknál fogva, hogy az életstílust a racionális szempont határozza meg és a jövőbe vetett hit helyett a jelen túlélése tapasztalható, kicsi a valószínűsége az olyan anyakultusznak, amely egy harmadik gyermekhez is ragaszkodna, hiszen a harmadik gyereket mindig a közösség érdekei nevében kérjük tőle! A házasságok és a családok helyzetének stabilizálódása, ha ehhez a szociális és gazdasági intézkedések és intézmények megfelelően hozzájárulnak (a nemzeti jövedelem újrafelosztása a többgyermekes családok javára, a kis lakások és toronyépületek helyett családi házak építése stb.) egész biztos, hogy ösztönzőleg hatna a népességgazdasági politikára, és az átlag 1,6 gyermekszámot többre növelné. Kétséges azonban, hogy a termékenységi együtthatót 2,1 fölé lenne-e képes emelni. A kettőnél több gyermekideál és -vállalás, úgy tűnhet, nem más, mint önként hozott vagy kikényszerített áldozat. Az emberiség tudatának fejlődése azt mutatja, hogy az egyéni és nem a közösségi tudat erősödése irányába tolódik el. Most, hogy a Föld népessége mindinkább egységes egészként érzékeli önmagát, ez az áldozat különösen nagyra tűnhet. Sajnos, szinte hiábavalónak is, mert a nagy nemzetek még nagyobbaknak és látványosabbnak tűnnek, mint korábban bármikor, a kicsik meg kisebbeknek és védtelenebbeknek. Ez a tény is növeli a kishitűséget és ezzel együtt a törpecsaládok irányába hat.

Családmentés külföldre

A népességpolitikai problémáktól függetlenül az emberek élnek a magánéletüket, és nem számolnak cselekedeteik várható közösségi következményeivel. Ez történt a vajdasági magyarokkal is az 1961-1991-es időszakban.

A vajdasági magyar kisebbség számát három tényező befolyásolta: 1. a családnagyság ideáljában történő változások; 2. a kivándorlás; 3. és a beolvadás. E három tényező hatása folyamatos és állandó volt, de nem mindig azonos intenzitású.

Az 1961-1991 közti időszakban a népszámlálásokban pontosan nem megállapított számú magyar vendégmunkás távozott az országból, hogy Nyugaton megteremtse a tartós beruházáshoz vagy a fogyasztá-

si cikkekhez szükséges anyagiakat, amelyekhez idehaza a munkájából sohasem juthatott volna. Végül célja mind-egyiknek a visszatérés volt. Ez azonban egyre jobban eltolódott, s legtöbbjük esetében kitelepedés vagy emigráció váltotta fel. Hamarosan kivitték feleségüket vagy menyasszonyukat is. A gyerekeik már idegenben születtek. A gyermekek számára a szülők országa lett az „idegen”, ahova nem kíváncsiak visszatérni. Túlnyomórészt családalapító korcsoportok távoztak, s gyermekeik ott születtek és ott maradtak, így a vajdasági népesség családalapító korcsoportjaiban nagyméretű és kétszeres le

szűkülés következett be. Ha ugyanis a legnagyobb méretű elvándorlás idején, 1973-1976 között távozott magyar vendégmunkások gyermekei visszatértek volna Vajdaságba, most ők lennének családalapító éveikben. Most születtek volna meg az első gyermekeik is. A családalapító korcsoportok további szűkülésének a másik oka kétségtelenül az 1991-2001-es jugoszláv etnikai belháború. A családalapító korcsoportok sok tagja elmenekült; a gyermekeik külföldön, az emigrációban születtek meg (vagy még meg sem születtek). A következmények jól láthatók a következő áttekintésből:

A vajdasági magyarok születési és halálozási számának alakulása

	1990	1991	1992	1993	1997
Születés	3760	3621	3365	3251	3068
Index	100,0	96,3	89,5	86,6	81,2
Halálozás	-	6396	6484	6278	6143
Index	-	100	101,4	98,2	96,0
Különbség	-	2775	3119	3027	3075
Vitális index	-	0,57	0,51	0,52	0,49

Egy népesség már akkor is kihalna a távoli jövőben, ha a vitális indexe 0,99 lenne, nem pedig 0,49, mint a vajdasági magyaroké. A külföldi munkavállalás következtében megcsonkult családalapító korcsoportok és az etnikai belháború miatt elmenekültek, kitelepültek és emigráltak száma negatív hatással lesz a vajdasági magyar népesség számának további alakulására és összetételére. E két tényező tovább csökkenti a népességet, gyengíti a természetes szaporodás lehetőségeit, csökkenti a születések számát és a termékenységet stb. Vajdaságnak szinte minden helységében megbomlott a nemek közötti egyensúly is, ami a férfinépesség egy részét fokozottabban arra kényszeríti, hogy a vegyes házasságban keresse egyéni boldogulását. A házasságokban a gyermekek egyre később születnek, s ezzel csökkent annak is a valószínűsége, hogy egy-két gyermeknél több legyen a családban. A népesség tragikusan elöregszik (nincs, aki eltartsa emberhez méltóan az öregeket), és nő a kihalás veszélye.

Tovább fog csökkenni a magyar népesség szám-aránya Vajdaság össznépességében, s ez számos veszélyt rejt a politikai és egyéb jogok érvényesítésében az ősi földön. Ám a kivándorlás és következménye, a születések számának esése nem enyhítette és enyhíti a vajdasági magyar népesség munkanélküliségét. A hazaküldött valutából nincs akkora haszon, mint azt a család remélte. Ugyanakkor viszont a kivándorlás és kitelepülés folytán a vajdasági magyarság elvesztette és állandóan veszti emberi tőkéjét, e tőke értékes részeit: a képzeteket, a vállalkozókat, az értelmiségi réteget stb.

Egyes helységekben a kihalás veszélye ijesztően közelinek tűnik. A következő áttekintés bepillantást nyújt a születések és halálozások alakulásába az 1993-as évben néhány településen, ahol eddig a magyarság a lakosság jelentős többségét adta, vagy jelentős volt a száma.

Helység	Születések száma	Halálozások száma
Ómoravica	41	134
Szabadka	989	1523
Csantavér	98	128
Hajdújárás	26	35
Ludas	3	31
Magyarittabé	17	27
Szentmihály	13	13
Magyarcsernye	23	50
Oroszlámos	31	26
Majdán	6	12
Szilágyi	11	28
Nemesmilitics	45	57
Újvidék	1870	2045
Szenttamás	157	212
Bajsa	30	50
Topolya	159	274
Gunaras	18	6
Kavilló	1	4
Pacsér	25	62
Kishegyes	75	120
Feketics	45	95
Királyhalma	18	29
Torda	17	51
Törökbecse	160	293
Ada	110	180
Mohol	56	112
Obornjača	–	7
Törökfalu	–	11
Adorján	–	13

Magyarkanizsa	96	169
Kispiac	18	17
Kishomok	1	2
Martonos	21	21
Orom	17	28
Tóthfalu	14	12
Horgos	74	124
Völgyes	7	3
Kisorosz	41	51
Szaján	13	26
Felsőhegy	22	26
Kevi	8	21
Zenta	232	381
Tornyo	24	28
Egyházaskér	5	11
Hódegyháza	8	21
Tiszaszentmiklós	23	58
Padé	46	65
Szanád	15	19
Csóka	57	70
Torontálvásárhely	47	93
Bácskertes	15	14
Gombos	28	41
Telecska	15	37
Bezdán	33	93
Doroszló	13	47
Óbecse	326	471
Bácsföldvár	67	85
Péterréve	76	133
Temerin	186	221
Rábé	4	-
Becskerek	822	1089

A születések és a halálozások közötti különbség még nagyobb lenne, ha ki lehetne mutatni csak a magyar népességre vonatkozó számokat. Ilyen adataink azonban, sajnos, nincsenek.

A magyar népesség számának csökkenése és szórványosulása a közösségi összetartozás gyengüléséhez vezetett. Ez azzal a veszéllyel jár, hogy az oktatási és művelődési lehetőségek teljesen elszorvadnak, számos helységben megszűnik a magyar tantervű oktatás törvény adta lehetőségéhez szükséges népességi-demográfiai alap, a minimum. A „mindenki egyért, és egy mindenkiért” elvét figyelembe kellene venni minden politikai cselekedetben és az erkölcsi magatartás kialakításában. Csak az a közösség maradhat meg, amely meg akar maradni mint közösség. A közösségi élet minden eddig ismeretlen formáját fel kellene tárnunk, hogy csökkenjen az aggregációk és a hajadonok száma (számos faluban ijesztően nagy). A nemzetiségi közösségekben leginkább hiányoznak a fiatalok számára a közös szórakozás és ismerkedés köznapi és ünnepi formái.

A vegyes házasságok valósága elkerülhetetlen, mert az elsődleges emberi jogokból ered. A baj az, hogy a vegyes házasságokban hihetetlenül kifejezésre jut a kisebbségi érzés. A magyar házastárs legtöbbször szinte értelmetlenül és hihetetlenül könnyen lemond a magyar azonosságtudatról, anyanyelvéről és továbbadásáról. Ha a magyar azonosságtudat megerősödne, létrejöhetne egy igazi érzelmi egyensúlyi állapot és kölcsönös megbecsülés a házastársak között. Kisebbségi lenne a szerb egynyelvűség veszélye, s az eltűnés veszélye is eltávolodna.

Családeliidegenítés (burkolt termékenységcsökkenés)

A családeliidegenítés több évtizede feltartóztatatlannak tűnik. Miután 1965-1975 között a Jugoszláv Kommunista Szövetség kidolgozta a jugoszláv népi nemzeti feletti ideológiáját, s az állam ezt anyagi előnyök juttatásával elkezdte ösztönözni, az örökös gazdasági elnyomottsághoz, a nyomorhoz és megaláztatáshoz szokott magyarok ezen az úton kezdték keresni a társadalmi felemelkedést. Ennek egyik útja kétségkívül a vegyes házasság volt. 1970-ig a házasságok 15-20%-a volt vegyes házasság, ettől kezdődően egyes időszakokban 30% fölé emelkedett. 1967-ben

1658 magyar hajadon ment férjhez, de csak 1182 választott magyar férjet. A házasságot kötött magyar nők 29,3%-a (ugyanabban az évben) szerb, jugoszláv, montenegrói vagy más nemzetiségű férfihoz ment feleségül.

A vegyes házasságokban a család kétnyelvűségét mindinkább felváltotta a szerb egynyelvűség. A vegyes házasságok száma növekedésének arányával megnőtt a magyar anyától született vagy magyar apától származó gyermekek száma is a vegyes házasságban.

A vegyes házasságokban magyar apától, illetőleg a magyar anyától született gyermekek túlnyomórészt szerb tantervű óvodába és általános iskolába jártak (hiszen alig 2-3 százalékuk járt magyar tantervű óvodába, illetve általános iskolába); ez a magyarok nagyon komoly és gyógyíthatatlannak tűnő azonosságtudati zavaraira utal, amelyeket képtelenek voltak leküzdeni. Ezt a beteg tudatot a magyar politikai szervezetek megjelenése és tevékenysége (1990-2001) sem tudta módosítani vagy legalább enyhíteni. A családeliidegenedés és a folyamatos kivándorlás a magyar népesség csökkenésére súlyos következményekkel járt, valójában közvetlenül kiváltja a magyar népesség csökkenését. Az asszimiláció és az állandósult kivándorlás nélkül a magyar népesség születési ezreléke a szerbekével azonos vagy annál még jobb lenne.

A vajdasági magyar népesség számának előrejelzése 2021-ig

Nyers számításokon alapuló hozzávetőleges becslést adhatunk. Alaposabb számításoknak nincs helye, mert a jelenség ez idő szerint megfoghatatlan. Az 1981-1991 közötti időszakban a vajdasági magyar népesség száma átlagosan évi másfél százalékkal csökkent. Ennek következtében a népesség száma 45 865 fővel lett kevesebb. Ha a csökkenés továbbra is ilyen arányú lenne, a magyar népesség száma a következőképpen alakulna:

Év	Népesség
1981	385 356
1991	339 491
1995	319 000
2001	296 300

Tudjuk, hogy 1981-1991 között a külső vándormozgalom és az asszimiláció együttes hatása a ma-

gyar népesség csökkenésére 26 000 főben állapítható meg. Ebben az időszakban sem lassult a külső vándor-mozgalom, s ugyanolyan ütemű volt, mint az 1961-1971 vagy az 1971-1981 közti időszakban. Tehát az 1981-1991 közötti időszakban előállt népességcsökkenés kisebb mértékben adódhatott abból, hogy csökkent a születések és növekedett a halálozások száma. Ha ilyen ütemű maradna a csökkenés, 100 év múlva egyetlenegy magyar sem élne a Vajdaságban.

Az 1991. évi népszámlálásnak a magyar népesség korösszetételére vonatkozó adatai is arra utalnak, hogy változatlan maradt a születések és a halálozások aránya. A hatvan évesnél idősebb magyar népesség aránya az 1981-ben jegyzett 21,6%-ról 1991-ig 23,8%-ra nőtt, így a magyarok adták e korcsoportnak a 26,4%-át a Vajdaságban, holott népességük aránya Vajdaság összes népességében mindössze 18% volt. Ezek szerint csökkent a termékeny és családalapító korcsoportok nagysága, és nőttek az előregedett népesség korcsoportjai. Nem azonos gyermekszám vállalása esetén reális azt várni, hogy a magyar népesség legkevesebb évi 1,5%-os arányban fog csökkenni. Az évi csökkenés átlagos nagysága azonban elérheti a 2%-ot, de az 1,8%-ot egész biztosan.

Ezek szerint az 1991-2001 közötti időszakban a népesség száma már nem 43 191 fővel fog csökkenni, hanem 56 458 fővel. A magyar népesség 30 év alatt megfelelődné.

Különbözőek a becslések azzal kapcsolatban, hogy 1991-ben és azt követően hány erőszakkal mozgósított és katonaköteles magyar férfi bujdosott vagy menekült el az országból, és később hány családtag követte őket az emigrációba. Azzal kapcsolatban, hogy hány katonaköteles fiatal mozgósítottak, létezik egy 1991-ben megjelentetett katonai jelentés, melynek alapján lehetséges volt következtetni arra, hogy mennyi magyar fiatal mozgósítottak. A tartalékos állományból és a kiskatonákból mozgósítottak száma elérte a 18 000 főt. Ha ezeknek a számát is hozzáadnánk az előző csökkenéshez, a magyar népesség száma már évi 2,3%-kal csökkenne. Nagyon nehéz azonban pontosan

megállapítani, hogy a 18 000 közül hányan bujkáltak itthon, és hányan emigráltak, illetve menekültek külföldre. Hasonlóképpen nehéz következtetni arra is, hogy hány családtag követhette őket. Mivel ez a folyamat a szemünk láttára zajlott le, bizvást állítható, hogy a méretei áthatották az egész kisebbségi közösséget, és egyformán érintettek minden társadalmi réteget. Ennek alapján akár arra is lehet következtetni, hogy a magyar népesség csökkenése 2002-re elérte az évi 2,5%-ot.

A távozási folyamat 2001-ben sem állt le, bár jelentősen lelassult. Ettől is függ majd a vajdasági magyarság végleges száma 2002-ben.

Ha igaznak bizonyulna az a becslés, amely szerint 1991 óta 50 000 magyar hagyta el a Vajdaságot, a magyar népesség 2001-ben 233 000 főt tenne ki. A 233 000 magyar között még nagyobb mértékű lenne az előregedés, mint 1991-ben. Ezt a népességet fogja sújtani továbbra is a természetes depopuláció és a burkolt termékenységszökkenés (az asszimiláció).

Bármelyik számítást is alkalmazzuk, mindegyik azt mutatja, hogy a vajdasági magyar kisebbséget további depopuláció és az eltűnés veszélye fenyegeti, már a rohamosan bekövetkező teljes kihalását és eltűnését éli. Ennek azonban nincs tudatában az irodalomközpontú értelmiség, pedig mindenkinél előbb kellett volna, hogy felismerje és figyelmeztessen a kihalás és eltűnés veszélyére. Ezt azonban elmulasztotta. A folyamat zajlott és zajlik magától – anélkül, hogy észrevették volna.

Sajtóhír, hogy 2002-ben Vajdaságban új népességszabályozási program készül, s ennek érvényesítésére egy népességszabályozási folyamatok irányításával megbízott minisztériumot hoznak létre. A külön minisztériumra eddig nem volt példa, így tapasztalat sincsen. Reméljük, hogy célul tűzi ki a Vajdaság minden nemzetének és nemzetiségének demográfiai helyzetjavítását.

Napló

1989. III. 17.

Régóta foglalkozom a gondolattal, hogy naplót kellene írni. Aztán olyan csábító volt ez a füzet is – keményfödelű, vonalas füzet, jó minőségű papírral...

Nem tudom, lesz-e elég erőm és bátorságom őszintén megírni, hiszen olyan időkben élünk, amikor gondolatokban is félek megfogalmazni sok mindent, nemhogy leírni? De csak őszintén érdemes...

A szorongás erősödik bennem, néha kisebb intenzitású, máskor felerősödik, „Újra kirakatok és koponyák törnek”, s csak reménykedhetünk, bennünket elkerül.

Semmi közösséget nem érzek velük: idegen vagyok közöttük, idegen mindenütt. Itt haza nélkül, mert nem érzem hazámnak, odaát szintén, mert nem ott nőtem föl. Alig köt személyes élmény bármihez is. Lógok, talán lebegek a semmik között.

1989. III. 20.

A magyarság helyzete az anyaországon kívül mindenütt kilátástalan? A csehszlovákiai tudósításban megszólalók szavából úgy tűnik: igen. Ők el merték mondani, habár szemiesítve, habár dadogva, riadt tekintettel és hangon: egyre kevesebb a magyar óvoda, iskola; vagyis: őket is a beolvadás fenyegeti, mint minket, mint mindannyiunkat a határon túl. Bennük volt bátorság kimondani, vajon lenne-e bennünk?

Ugyanazok a tünetek, mint itt, a Vajdaságban: a szülők szlovák iskolákba, óvodákba adják gyerekeiket, mert a magyar több kilométerre van a lakóhelyüktől, a szlovák a közvetlen környezetükben. Az emberek önként mondanak le nemzeti hovatartozásukról – Önként? – Nem tudom, érdemes lenne elgondolkodni rajta, mennyire hibásak maguk az emberek, s mennyire a társadalom (a szocialista társadalom), amely a kisebbségeket beolvasztására törekszik?

Igaz, én is milyen könnyen föladtam március 15-e jelentőségének megmagyarázását. „Az a magyaroknak valamilyen ünnepe” – mondták a gyerekeim, a hatodikosok. S mi mik vagyunk?

Isa pur és homu vogymuk.

Az fordult meg a fejemben, vajon mit tett volna a hatóság, ha itt próbált volna valaki Petőfi-szobrot megkoszorúzni, mint Csehszlovákiában? De itt még Petőfi-szobor sincsen! A Petőfi-iskolákból is mind „Petőfi brigád” iskola lett!

M., aki egy év után jött haza Nyugat-Berlinből, ma azt mondta: „Otthon Jancsival csak németül beszélünk.” Koppant bennem, de nem szóltam semmit. (Nem tudom elképzelni, nyelvtanuláson kívül hogyan beszélhet egy szülő gyermekével idegen nyelven?)

Versem szombatán sem hozta le a Kilátó. Kati mondja: „Jó, ez is bizonyítja, hogy jó vers.” Valószínűleg ebben is van igazság, de az a csöppnyi remény, valakiben, valakikben talán egy szikrányi gondolatot ébresztene, mindig itt motoszkál az emberben. És még ettől a kicsinyke esélytől is megfosztanak.

Egyre magányosabbnak érzem magam. Egyre kiszolgáltatottabbnak, kiszorítottak. Elveszőnek. Néha talán gyöngének is.

S az eltűnő, elkeveredő levelek?...

1989. III. 23.

Nagycsütörtök van. Istenem, hol vannak már azok az évek, amikor a húsvét misztériumát még megünnepelhettük – a templom sötétjébe gyertyafénnyel bevonuló nép összetartó erejét, a pap megnyugtató énekét: íme Krisztus világossága, vagy: íme Jézus kereszti drága, áldott fája, rajta csügg az egész világ váltságdíja...

És a még korábbi idők, a gyerekkor tavaszi melegengető ünnepével, nyusziváráásával, nyúlfészek készítésével... A vasárnapi nagymise, s utána az ünnep.

Most: ma elfogadták Kosovóban is az alkotmánymódosítást (azt, amit mi, a Vajdaságban egyhangúlag! elfogadtunk, olyannyira egyhangúlag, hogy meg sem mertünk szólalni azon a bizonyos októberi tömeghisztériától megbecstelenített délelőttön). Aggódom az albánok miatt: újra gyülekeznek, s félek, közéjük fog-

nak löni. Ők lesznek a húsvéti áldozat, a Bárány, amelyet föláldoznak?

Matuska a mai M.Sz.-ban megjelentetett írásában arról tudósít, hogy Újvidéken fölgújtották az egyik albán bódéját, persze ismeretlen tettesek, ismeretlen indítékkal, mint ahogy ismeretlenek a kisgyermek szemének kiszűrői és a kirakatok beverői is.

1989. III. 26.

Talán éppen akkor, amikor csütörtök este leírtam, verték az albánokat. A pesti rádió szerint lövések is eldördültek, s amit az itteniek elmondtak, egy rendőrt a bíróság elé állítanak, mert ellenezte a gumibot használatát. Farkasok közt mégsem válik egészen farkassá az ember? Egyébként a képek ugyanazok, mint a palesztinok esetében. Az állig fölfegyverzett rendőröket kövekkel hajigálják meg a fiatalok, azok meg válaszképpen brutálisan elverik őket. És a szituáció is megegyezik, csak a megítélése nem. Míg amazt a "palesztin nép szabadságharc"-ának, addig ezt "az albánok ellenforradalmi megmozdulásai"-nak nevezik.

Nem tudom, tudja-e Tolnai, mire vállalkozott a Vajdasági Íróegyesület elnöki tisztségének betöltésével? Tudom, mindig is jugoszláv beállítottságú volt, de hogy ennyire vak legyen? Vagy inkább valami más?

Igazam volt hónapokkal ezelőtt, amikor a Tan széket féltettem, hisz már akkor is annyira egyértelmű volt a vonalvezetés a Forumból az MT irányába. Kikezdtek, s persze ezt is ocsmány, alattomos módon. S ha azt szétrobbantják, ami csak idő kérdése, odalesz minden. Meddig fog küszködni az a néhány ember, akinek fontos, hogy itt továbbra is magyarul (is) beszéljenek? Meddig bírja, meddig bírjuk?

Érzem, borotvaélen táncolok én is. Egy kicsit félek, de erősebb bennem a becsület, a tisztesség iránti vágy. Bálint S. jó szerkesztéspolitikát folytat. Várt néhány hetet, és tegnap jelentette meg a versemet. Minden cenzúra nélkül. S ha valaki utánanéz a dátumnak? ...Gyűlik már rólam (rólunk) az anyag „bizonyos kártyákban”.

Elmúlt a húsvét. Jeltelenül, ünnep nélkül. Vajon lesz-e még idő, amikor újra tudunk ünnepelni, amikor lesznek megint hétköznapiak és ünnepek, és nem csak a rohanás, a növekvő fásultság?

Félelmetes volt az álmom az éjjel: itt, Horgoson is hemzsegték a katonák és a rendőrök. Lezártak minden utat. A Szeged felé vezetőt is. Én azon akartam menni autóval, de nem át, csak a határra vezető úton, és leküldtek róla. Elirányított egy rendőr, majd mind-

egyik útról lezavartak, én meg hol kerékpárral, hol autóval mentem.

Tegnapelőtt meg valami magas toronyból néztünk apámmal valamilyen filmet, amiben egy nő lezuhant valahonnan a magasból, s a látványtól én is zuhanni vágytam. Apám megsimogatott, s azt mondta: „Vigyázz, le ne ess, fiam! Lezuhansz, vigyázz!” Én meg arra gondoltam, hány évnek kellett eltelnie, hogy apám újra megsimogasson, a pusztulás szélén vagyok, s apám csak most lett hozzám egy kicsit is gyöngédebb – s éreztem a zuhanás vágyát, a mélységet kívántam, zuhanni vágytam... Még most sem tudom, túléltem volna-e, ha akaratlanul föl nem ébredek?

1989. III. 28.

21 halálos áldozata van a kosovói zavargásoknak. Legalábbis eddig ennyit ismertek be. Ebből két rendőr. Szerintem ők kezdeményezték a tüzet, az albánok csak visszalöttek. És őket még csak meg sem említik, kik voltak. Számukra senkik. Mi lesz a vége?

Tulajdonképpen várható és logikus következménye a hónapok (évek évtizedek) óta tartó üldöztetésnek. Minden nép történetében eljön az a pillanat, amikor már nem tűri tovább a megaláztatást. Az albánokéban most jött el. Próbálkoztak a Gandhi-féle szelíd tiltakozással, éhségsztrájkokkal, hallgatással, és amikor már így nem ment tovább, vonultak ki az utcákra. S hacsak ki nem irtják őket, mindannyiukat, a gyűlölet megmarad bennük és magzataikban. És ha általános fölkelés nem is lesz, de ezután robbannak a bombák...

A cinizmus és a megalázás magasiskolája: kivénnyeltek bennünket megünnepelni a szerb alkotmány meghozatalát (ellenszavazat nélkül fogadták el!). Kollektív megalázás: az elítéltek még örülnek is az ítéletnek, sőt: halált adnak érte. Az emberben csak felgyűlemlik a keserűség és köpní lenne kedve.

1989. IV. 3.

21 halálos áldozatot írtam, azóta 29-et mondott a bp.-i tévé, ezek 23-at ismernek be, meg több száz sebesültet. Vérbe fojtották a zendülést? Zendülés volt-e vajon vagy népfölkelés? Mit mondanak majd róla 20, 30 év múlva? Amilyen okosan, értelmesen beszéltek még az egyszerű albánok is az ősszel, amíg lehetett, amíg meg lehetett őket nyilvánosan szólaltatni, azok alapján szó sem lehetett félrevezetett tömegekről, hanem hatalmas elszántságról, amikor már készek az életüket is adni egy célért, egy eszméért. És föláldozták magukat. S hogy most mi következik? A kétoldalú

(vagy sokoldalú) terror, az albánok még fokozottabb megalázása, részükről a plasztikbomba. Dicső szocializmus! Így oldottad meg a nemzeti kisebbségek helyzetét – tankokkal, géppuskákkal.

Elkészültem a Szoltsenyicin-könyvismertetővel. Talán leközi a Hid, meg a Magyar Szó a kis írást (A finn partok felé). Nem szeretném, ha bárki is félreértené, én Finnországot csodálom, ma is mint életem egyik legszebb utazására gondolok a finnországi útra. S a finnek elbűvölők voltak, leszámítva egy-két kellemetlen élményt, embert, de a jellemző: a kedvességük, nyíltságuk, őszinteségük. És az a béke, nyugalom, amit nem tudom, hol lehetne még megtalálni.

Jól esett Sinkovits P. jelentkezése. Azt jelentené, mégis érdemes, mégis van, aki odafigyel, s talán így, egymásra figyelve könnyebb, erőt ad(hat).

Kíváncsi vagyok rá, a Panoráma mit fog elmondani rólunk, a mi helyzetünkről a kelet-európai magyar kisebbségek helyzetét foltáró ciklusában. Lesz-e bárkinak is annyi mersze, hogy a megközelítő igazságot elmondja, vagy a Végel-, Sziveri-féle értelmiségiek fognak szerepelni, s vajon lesz-e elég ereje és tájékozottsága a Magyar Tévének tények a foltárására?

1989. IV. 7.

Olvasom, ha hozzájutok, Radnóti naplóját. Talán kiderül, miért nem tudott elmenni. Talán rájövök, nekem nem szabad megvárom, bevárom a „végzet”-et?

Varga Szilveszter újra hangoskodik. Gratulál Bozsik Sinkó-díjához, de egyben figyelmezteti: vigyázzon, mert ezek, akik most „meghunyszakodtak” már tisztogatják is fegyvereiket. Félművelt, elsíratja Márait, akiről biztos vagyok benne, korábban azt sem tudta, léteznek-e? „Ellenzéki költő”, mint hasonszörű társai. (Toldi Éva mondta, vissza akarja vonni/venni kéziratát a Forumtól, mert „olyan emberei vannak ott, akik nem valóak oda”! Nem tudom, végül-is visszakérte-e verseskötetének kéziratát?)

Dr. Bori Imrét támadja a szegedi Déli Napló Illyés ellen írt cikke miatt. A bűnök nem évülnek el, de legalább odaát odafigyelnének egy kicsit jobban, kitől mikor kérjenek számon korábbi vétkeket, mivel mikor számoljanak le. Most semmiképpen sem. Nem olyan idők járnak, amikor könnyelműen bánthatnak vajdasági magyar értelmiségieket. Elfűjnak bennünket úgyis a fűző déli szelek. Biztosra veszem egyébként, hogy a Déli Naplónak innen tudósít valaki.

S a hír, miszerint Belgrádban megalakult az Emberi Jogokat Védő Egyesület – minden kommentár nél-

kül megjelenik ebben a lapban, akkor, amikor kijelentették (maga Végel beszélt erről az Újvidéki Rádiónak), hogy céljuk elsősorban a kosovói nem albán lakosság megvédése és támogatása. Emberjogi egyesület, nemzeti fönntartásokkal: szegény, nem dicsőség! (A szegény albán gyerekeket pedig tovább börtönzik be, háromtól hat évig terjedő börtönbüntetésre ítélve, mert „ellenforradalmárok”. És még csak arra sincs lehetőségünk, hogy kételyünknek adjunk hangot ezzel a gyalázzal szemben!) – Végelek meg védik az emberi jogokat Jugoszláviában!

Imi kéne, verseket, gyerekeknek, meg nem gyerekeknek, de egyre kevesebb az idő – talán ez kellene, hogy hajtson, ám a lélek kész, de a test gyenge.

1989. IV. 11.

Április 11. – a Költészet napja, József A. születésnapja.

Még mindig nem tudatosodott bennem egészen, hogy Weöres S. meghalt, ő egyenlő a gyermekkorral, a száncsengővel, a fenyves zöld erdővel, az újévekkel és a gyönyörű, békés, fehér karácsonyokkal, amelyek elmúlhatnak, de bennünk, bennem élnek örök időkre... Milyen lehetett szegény Károlyi Amynak? Annyi év után nélküle? Biztosan nem fog sokáig élni, utánahal, mint az Ágnis néni után az öreg Nagy Katona. Egyszer még megírom őket, s minden öregasszonyt, az arcukat, tekintetüket, szagukat, fekete ruhájukat, ahogy a templomba tipegnek a májusi délutánokon.

Istenem, de jó volt néhány sort nem a politikáról írni, nem vele foglalkozni. Szörnyű, egyébről sem tudunk már beszélni, csak a piszkos politikáról, de ez foglalkoztat mindannyiunkat, ettől félünk. És Kelet-Európában valami elkezdődött Csak háború nélkül úszunk meg!

A Panorámában szörnyűséges dolgokat mesélt egy volt román ügyész: meggyilkolt gyerekek, asszony, pap, férfi holttestét kutyákkal tépték szét a román katonák... És még mi minden történik, amit majd csak évek (évtizedek?) múltán tudunk meg? (Persze, az albánokkal sem bánhatnak túl finoman mostanság.)

Kellemesen meglepett R. Éváék tisztánlátása. Világosan látják helyzetünket, értették Tolnai föllépésének fájdalmasságát, viszont személyes ismerőseiknek (Koricáék) megbocsátották a Ristić iránti szolgálalkúságukat. – Nem lehet egyszerre szolgálni az Úrnak és Mammonnak! – Reményt ad, reményt adhat, hogy vannak még becsületes emberek közelünkben, akiket nem vakít a hatalom fölcillanó, hamis fénye, akik tisztán lát-

nak ebben a nagy, gomolygó ködben. (Jutka mondta, október 6-a után az utcák bűzlöttek, mint a kocsmák – forradalom!)

A grúzok ki akarnak válni a testvéri ölelésből. Persze, ezt is vérbe fojtották (16 halott, nők, öregek is).

A Times szerint több száz a halottak száma Kosovóban. És valami szépet: visszajöttek a fecskék.

1989. IV. 16.

Szerdán, 12-én lent voltam Újvidéken, meghallgatni nagybátyám doktori értekezésének megvédését. Szegény: mennyire megalázó, hogy olyanok „vizsgáztatták”, akiknek fogalmuk sincs arról, amit ő elvégzett. Penavinné csak rosszindulatúan fontoskodott, s annyira dilettáns módon szólt bele, hogy már én éreztem feszélyezve magam. (Pl.: Miért kell új terminológiát használni? Bori: „Hát hogy nevezze meg a fogalmakat, ha új dolgokat fedezett föl?”)

Bori tkp. jót akart a maga módján, de azt nagyon is a „maga módján” csinálta. Ezt is ő mondta: „Rácz tanár úr! Vannak-e a nyelvészek között is olyan vaskalaposok, mint az irodalmárok között, akik elleneznek a doktori értekezés kinyomtatását, tankönyvvé válását, ugyanis amikor én az ötvenes években azt mondtam: József Attila egzisztencialista volt, mindenki felhőrdült, ma meg...”. A védés alatt éppen csak hogy nem ásitózt, de többször türelmetlenül közbeszólt, fogják rövidebbre.

Egyedül Rácz Endre szólhatott némi szakértelemmel, viszont az ő szakterülete az összehasonlító nyelvészet, nem pedig a szótan.

És következtek a gratulációk és a gratulálók – álszent, képmutató munkatársak sora, akik a háta mögött kinevetik meg följelentik...

Két nap múlva újra Újvidéken vagyok, az Alkotók Gyűlésén, az AGY-on. Önsebeiket nyaldosók társasága: cselekvésre képtelenek, akiket két részre lehetne osztani: akik nem képesek és akik nem akarnak cselekedni. Szép, szép, hogy megállapítjuk: leépült a nemzetiségi oktatás, de mit teszünk (tehetünk-e valamit?) ellene? Mivel próbáljuk ellensúlyozni? Az önmagával foglalkozó irodalmunkkal? A folyóiratokkal, amelyek csak egy vékony rétegnek, talán kétszáz embernek szólnak, s a még talán meglévő 300-350 ezerrel ki törődik?

A hétvégén zajlott le a becsei verseny, a Középiskolások Művészeti Vetélkedője – az újságokban rövidke hír (a Tiszatájban!) az időpontról. Korábban többször írtak róla, s részletesen. Most?

Tolnai próbálja igazolni magát a Kilátóban, amit a Danasból vagy valamelyik más horvát lapból vettek át. Elmélete, mint a marxizmus, elvi síkon talán még elképzelhető, de a valóság egészen más. A Kl. Manni Mefisztó óta tudjuk: a művész nem lehet csak művész! (S éppen emiatt erkölcsi felelősség terhel mindannyiunkat!)

Némi remény: az Egyesült Államok és az Európa Parlament is foglalkozott Jugoszláviával. Végre elmarasztalóan.

Az Alkotók Gyűlésén Csorba Béla a szerkesztőségek és a Kiadó részéről a szerzőkkel való cinkos összekacsintást kérte számon. És mivé lehet e cinkosság is: Matuska sorozata a horgosi orgona-ügyről megjelenhetett, de az egyik vádlottnak, Antócinak csak a szerb szomszédai segítettek, csak a szerbiai küldött állt föl, s hagyta el a kihallgatást, „Ez már üldözés” szavak kíséretében...

(Föl-föl vetődik a gondolat: egy toll- vagy ceruza-vonáson múltott a sorsunk.)

1989. IV. 23.

Olvasom a vasárnapi Magyar Szót, s egyre jobban becsülöm őket kiállásukért, tartásukért. Teljesen magukra vannak hagyva, és ennek ellenére van bátorságuk leírni azt, amit leírnak. És félttem is őket: Ha logikusan gondolkodom, hamarosan szét fogják robbantani a szerkesztőséget.

Bálint S. készített interjút a szerbiai (ahová most már mi is „közvetlenül” tartozunk) oktatásügyi bizottság elnökével. A tét: az eddigi 15-ös nemzetiségi minimális tagozatok helyett a legkevesebb 30 gyerek. Ez váltig tagad, rengeteg homályos dolgot beszél, s végül kiderül: a harmincat ő személy szerint is sokallja, ezért javasolt 20-at (ami még mindig több, mint a 15), de a tartományok felé mégis a 30 jutott el. Nyíltan beszél nemzeti kisebbségekről, s arról, hogy a szerb nyelvet, a jobb megértés végett mindenkinek tanulnia kell. (Govori državim jezikom!) És még valami: ha a szülők akarják, márpedig a kevésbé homogén környezetekben, a vegyes házasságokban, ahol a környezet egyébként kisebbségi, akarni fogják, a diákok a tantárgyak egyik részét tanulhatják az anyanyelvükön, a többit az állam nyelvén.

Keck támadja a Magyar Tanszéket. Mennyit adhatunk nekik, meg a Magyar Szónak is? Fél évet, egyet? Ki tudja?

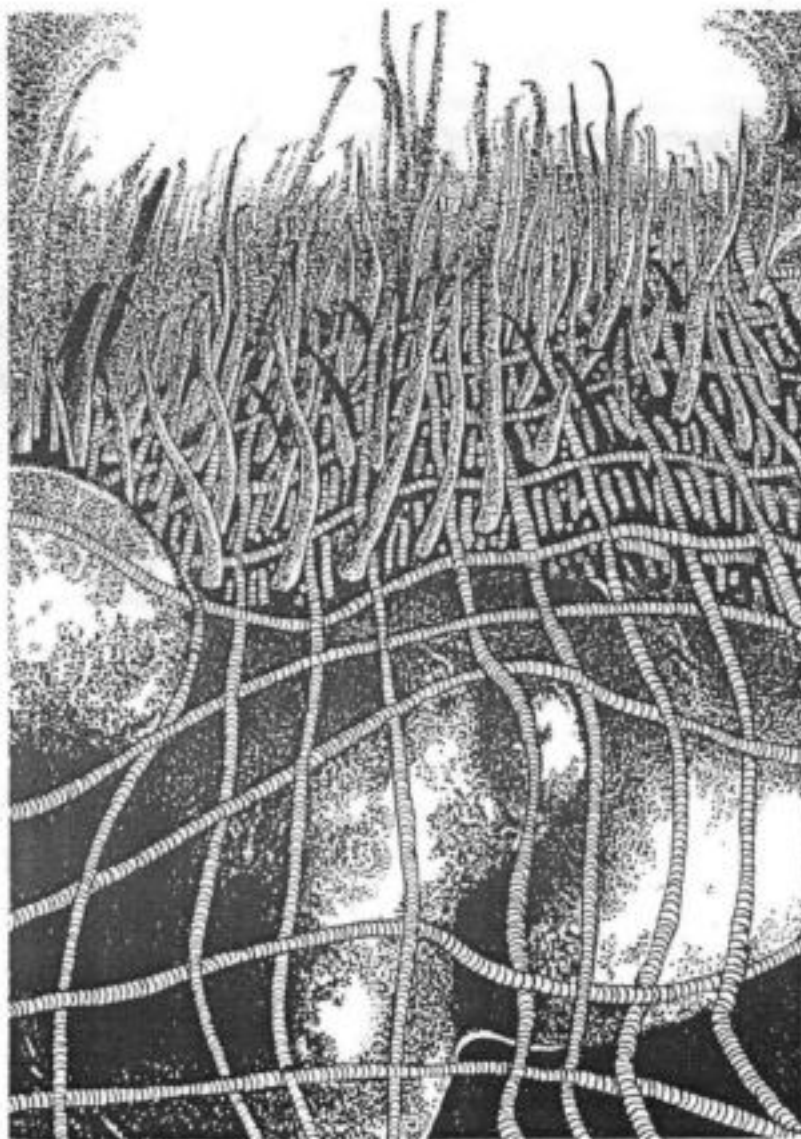
Este

Vegyes érzelmekkel néztem, hallgattam iskolásainkat, a diákjaimat föllépni egy műsoros délután alkalmával. Valamikor nem szerettem a népi és a népies dolgokat, csak az idegen, a külföldi, (főleg) az angol-amerikai kultúra vonzott, most meg elérékenyültem a kis gyöngyösbokrétásokon. Istenem, talán utoljára léphetnek föl? Nem, annyira rosszul talán még nem álunk, de szívszorogató érzés arra gondolni, hogy ez az enyém, ezt mind el kell hagynom egyszer, s ez mind el fog tűnni az egyre erősödő beolvasztás következtében. Talán némi ellenállást ki fog váltani éppen a fokozódó nyomás – a terem majdnem megtelt, az emberek-

nek hiányzik valami, amit csak az anyanyelvükön kaphatnak meg, amit csak a nemzetükben, saját kultúrájukban élhetnek meg. Ez a nép (meg az is, amelyet úgy manipulálnak, ahogy csak akarnak), de hol van az értelmiség? Mit tesz? Mit teszünk?

Legszebb pillanatok a Csínom Palkó, meg az Úgy tetszik, hogy jó helyen vagyunk itt c. dalok éneklése, tánc közben voltak, mint egy szimbolikus értelem-ben is. Másodikos, harmadikos, pöttömnyi gyerekek, „kikben megnő majd az értelem”, táncoltak, énekeltek, fősorakoztak és újra énekeltek.

„Végbúcsúknak hamar vége lesz...”

Vallomás a pályámról*

(II. rész)

Újvidékre visszakérülve ismét nem viselkedtem úgy, mint aki tartósan szeretne megtelepedni a tartományi fővárosban. Anélkül, hogy Major Nándorral igyekeztem volna kapcsolatot teremteni, szerkesztői állás után érdeklődtem. Erdélyi Károly, a Magyar Szó főszerkesztője csak egyszer állt velem szóba s akkor is kinevetett. Nem csoda, mert, noha népszerűsítettem a Forum könyveit, a kifogásaimat sem hallgattam el. Főháborodtam például azon, hogy a gyermekirodalmi antológiában a klasszikus és a mai magyarországi írók műveit képest túl sok vajdasági magyar szöveget találunk. Nagyon hiányoltam belőle (az állítólagos fasizmusa és művészete miatt nálunk is igencsak háttérbe szorított) Szabó Lőrinc verseit – a túlszerepeltetett Brasnyó- és Jung-versekkel szemben. Hiába dicsértem meg tehát Bori Imre Sinkó-monográfiáját, az államilag támogatott koncepcióját nyesegetni voltam kénytelen. A Dévavári által szerkesztett Dettre János-kötettel kapcsolatban pedig az volt a kifogásom, hogy a forradalmár-publicista írásait a korábban Szegeden közöltekkel együtt kellett volna kiadni. Részben e munkásság elmélyültebb megértése érdekében, részben pedig azért (amit azonban ilyen közvetlenül nem írhattam meg), hogy mint írástudók példát mutassunk a két állam bürokrácia által fölállított határkerítés semmibevitelére.

Ebben az időszakomban jelentkeztek irodalmi munkásságomban a túltermelés tünetei. 1980 őszétől ugyanis (ekkor költöztem Topolyáról Újvidékre) mellett, hogy a Kilátónak, a Magyar Szó szombati mellékletének heti kritikusa maradtam (s a hét közepén is jelentek meg ismertetőim a Magyar Szóban), Irodalom-esztétikai csavargások címen műelemző rovatot indítottam a Képes Ifjúságban s ezenkívül a Hídnak, a 7 Napnak és az Újvidéki Rádió Szempont c. rovatának is dolgoztam. Számos esetben két, sőt három-négy helyen is méltattam ugyanazt a könyvet. Nem véletlenül ezernél is több ma már a nyomtatásban megjelent publikációim száma.

– Elveszíti a kritikus becsületét! – aggódott Tomán László, a kiadó egyik, akkor már csak hébe-hóba publikáló szerkesztője, aki azt ajánlotta, hogy csak a könyvkiadónak írjak, méghozzá monográfiákat. (Ekkor már aláírtam a szerződést, melynek értelmében tanulmányt kellett írnom ifjúkorom egyik kedvenc költészetéről, az Ács Károlyról.) Erre, a „szalonképesítésem” miatt aggódva, visszautasítottam a szerkesztőt, mondván, hogy az eltérő helyeken megjelenő írásaim kiegészítik egymást, minthogy bennük szerkesztői, illetve lokális érdekekhez való alkalmazkodás helyett a saját észrevételeimet közlöm, amennyire lehet: argumentáltan. (E kritikáim közül néhány ilyen formában bekerült a *Források és partok* c. kötetembe, melyből – s ezt a gondatlanul benne hagyott eredeti jegyzet bizonyítja – a magyar irodalomra vonatkozó részt a szerkesztő kihagyta.)

Nem illetem én be akkor egyik kollektívába sem Újvidéken. Hiába ajánlott be az irodalmi szerkesztőként éppen leköszönt Herceg János az Újvidéki Rádióba a saját helyére. S hiába vett pártfogásba Deák Ferenc, akinek akkor már a belügy általi fizikai megkínóztatását követően a szívinfarktust is el kellett szenvednie. Gion Nándor volt akkor a „halljakend” a művelődési műsorokban s főnökei elvárásainak igyekezett eleget tenni. Az ő műveitől való viszonyulásom is tanúsíthatja, hogy tájékozatlanul vagy szándékosan rágalmaznak s a kritikai szavam hiteltelenítésére törekednek azok, akik azt állítják, hogy az újvidékiekkel kapcsolatos véleményemben bosszú vezérel. Nos, Gion prózájáról én mind a mai napig többnyire jót írtam. S ez Major Nándorra is vonatkozik, akivel életemben talán csak háromszor váltottam szót, s aki politikai hatalomként közvetve akadályozta meg, hogy másodszor is elhelyezkedjek Újvidéken. (1978-ban meghökkenve vettem tudomásul: megtette azt, hogy a Majtényi Mihály-novellapályázat eredményhirdetésére Topolyán // került sor, mivel én, akkor topolyai lakos voltam a zsűri elnöke.) No meg hobby Fehér Gyulára, aki a pártpolitikai direktíva szerint szűkítette a TV művelődési műsorainak ho-

rizontját s engem legfeljebb világirodalmi témák kapcsán juttatott szóhoz. Az is előfordult, hogy az egyik tájékoztató szerkesztő kamerája előtt mondtam a könyvismertetőmet, ám a közlés mégis elmaradt, mert Bori csak olyan föltétellel volt hajlandó dolgozni a TV-nek, ha engem (a jugoszláviai magyar irodalommal kapcsolatban) mellőznek.

Akik jobban ismertek, azok tudták: a műben rejtőző alkotói személyiséget is értékelve, nem azonosítom azt a magánemberrel. Ez ugyanis klikkhez is tartozhat. Azt szerettem volna, ha kritikus véleményemet minél kisebb mértékben kezdené ki az idő. Noha szépíróként könnyebben (legfeljebb egyes témáim mellőzésével vagy túlszimbolizálásával) érvényesülhettem volna, én Don Quijote módjára a kritika értéktudatosító-fővilágosító szerepére esküdtem. Ezért inkább összeszorítottam a fogam, s a vajdasági magyarság történetének tényei alapján úgy vélem, hogy vitáim során és értékeléseimben a lényegre illetően többnyire nekem volt igazam.

Vajon ki vállalt volna velem közösséget a nyolcvanas évek elején Újvidéken, ha a középiskolások becsei vetélkedőjén zsűritagként a világnyelvekről készített műfordítások háttérbe szorítása miatt tiltakoztam, amikor a műfordítók délszláv irányultsága is a kötelező törleszkedéshez tartozott? Pedig az én fenntartásom csupán azt jelentette, hogy az elgépiesedetten, kötelezően egyoldalú szellemi táplálkozás megbosszulja magát. A kiemelkedő délszláv írókat egyébként jómagam is megbecsültem és számos művüket népszerűsítettem. Nem egynek eredetiben olvastam a könyvét s írtam is róla. (Ma is ezt tartom a helyesebb megoldásnak a politikai és anyagi érdekből túlfavorizált műfordítás-irodalommal szemben.) Későbbi egyéves budapesti tartózkodásom idején a fiatalabb délszláv írók adataival egészítettem ki a *Világirodalmi lexikon* három kötetét.

S kinek lehetett az inyére az a Kanizsai Írótáborban (1982-ben) elhangzott kijelentésem, amely szerint túl sok marxista könyvet adunk ki, s jócskán meg kellene rostálni ezeket a kiadványokat. (Fenyvesi Ottó, az Új Symposion munkatársa ekkor még nem nekem adott igazat.)

Ennek a kritikus időszakomnak főleg annak határozott kimondása volt az értéke, hogy az intézményesen támogatott (ál)-avantgárd (amelyet egyre inkább posztmodernnek nevezünk) miatt csökken az olvasóink száma. Vezető íróink (Brasnyó, Tolnai) is beálltak a sorozatgyártók sorába, cinikus semmitmondásuk bogozgatása nem éri meg a befektetett időt. Egyébként

mindennél többet mond a válságukról az a tény, hogy abban az időben egyetlen tanulmányt sem írtak róluk kritikus nemzedéktársaik. Én igen. Erősen fenntartásokkal. Bori Imrének viszont szóbelileg igyekeztem felhívni a figyelmét az Alkotók Gyűlésén arra, hogy a budapesti könyvtárak használata nélkül már nem alkothat jelentőset irodalomtudományunk, minthogy a magyarországi liberalizálódásnak köszönhetően, a fontos nagyotmondásaink konjunktúrájának – vége; citatamániánk és szövegátmeséléseink kultúrájának is befellegzett, rá kell térnünk a tanulmányírás európai útjaira. Ennek sem volt eredménye. Bori és köre számára egzisztenciális fontosságú volt az összefonódottság. Gerold és Utasi, akik elé (mikor még a Forum Kiadóházban voltak) engem példaként állított a főnököm, a kétvétenkénti újráválasztásukért és a ranglétrán való haladásukért cserében a tekintélyvédelem kulcsfigurái lettek. A némileg szabadabb mozgású Bányai Jánossal és Fehér Kálmánnal egyetemben.

A válaszfal az élet és az irodalom között egyre vastagodik, méghozzá mesterségesen, gyarló emberi érdekeknek megfelelően, az olvasót elidegenítő módon – állítottam a Kanizsai Írótábor tanácskozásán, 1982 őszén. Ezt követően kezdte biztatni Bányai János a *Ketrecbál* c. kiemelkedő fontosságú regényébe kezdő Dudás Károlyt, hogy azután a mű megszületését követően, cenzorként is közbelépjen. S ezután nem hívtak meg engem majdnem másfél évtizedig a Kanizsai Írótáborba. Nem csoda, hiszen a Képes Ifjúságban sorozatban megjelent kisesszéim már a címeikben rendkívül provokatívak voltak: Amikor még avantgárd volt az avantgárd. Eretnékegetés?. Cinizmusok gondolkodnak. Az epigonizmusról. A giccsemler konjunktúrája. S a Dolgozók irodalmunk helyzetével kapcsolatos ankétjára íródott válasznak is hasonló a címe: Álirrodalmi termékek virágzása. Túl konkrét volt ez a kritikus kimutatások fedezetével született sommázás ahhoz, hogy ne sértettem volna ismét végig a Forum Könyvkiadó, valamint a lapok és folyóiratok öntelt vagy cinikus, netalán csak gépies szerkesztőit. Ilyen szövegek irogatása közben (a karrierizmus körjáról mondottakat nem közölték), a valószínű választ sejtve, a bürokrata pofátlanság határait tanulmányozva pályáztam meg jónéhány munkahelyet, köztük vezető állást (pl. a Forum Könyvkiadó és az Új Symposion főszerkesztői munkahelyét) is.

Az elszigeteltség élménye még inkább arra ösztönzött, hogy vitákat provokálva szóvá tegyem irodalmunk és kultúránk álliberális irányítottságát. Szánalma-

san egyedül maradtam. Amiről már 1981-ben Hornyik Miklósnak a TV részére készített műsorában a folyóiratainkról szólva is beszéltem.

A magánéleti vonatkozástól eltekintve az Újvidékről való másodszori távozásom végső indoka az volt, hogy a fiatal symposionisták is ellenem fordultak. Pedig csak azt írtam róluk, hogy nincs hiteles valóság-élményük, mert képtelenek kilépni a már beépült közvetlen irodalmi elődeik és a konformista politikusok árnyékából. Utóbb, mikor már ráeszméltek, hogy manipulálják őket, s emiatt meg kell vívni (végül tragikusan végződött) szellemi harcukat, s tudomásul vették, hogy értük haragszom, nem ellenük, változtattak magatartásukon, s elnézést is kértek tőlem. Csakhogy én már Nagybecskerekben éltem, félig-meddig önkéntes száműzetésben a második feleségemnél. (Mellesleg: a költőzködésem előtti napokban, amikor huzamosabban kellett telefonálnom s így öntudatlanul is sokat foglalkoztattam a lehallgatókat, két, számomra addig csupán látásból ismert nő állított elem: egy újvidéki és egy szabadkai... Nem álltam kötélnék, noha éreztem, hogy az elvtársaknak legkevésbé az én Becskerekre való költőzködésem felel meg.)

A nyolcvanas években kisebb mértékben tartottak igényt az írásaimra Újvidéken, mint Szabadkán. Am itt is rövidesen az Üzenetre korlátozódott a megjelenési lehetőségem, mert a 7 Nap irodalmi rovat szerkesztőjének (Csordás Mihálynak) kritikai kéziratát könyvben való megjelenésre alkalmatlannak találván, nem küldtem több kéziratot ennek az akkor népszerű hetilapnak. Nekem persze jobban fájt, mint a szerkesztőnek, hogy fércművét kiadhatatlannak minősítettem, de számomra az egészséges önbecslés a 7 Napban való rendszeres megjelenéseknél is fontosabb volt. Azzal vigasztalódhattam, hogy alig volt olyan írásom, amelyet Dévavári Zoltán ne közölt volna az ugyancsak szabadkai Üzenetben. Másodközlésben, kibővítve is a lehető legmagasabb tiszteletdíjért.

A nyolcvanas évektől novellákat is írtam, amelyeket főleg a Magyar Szó közölt. Nagybecskerekéről a Majtényi Mihály – novellapályázaton is részt vettem – több szöveggel. A Bányai János felügyelete alatt működő zsűri a kisebbségi élményt kifejező novellákat nem ajánlotta közlésre. Pedig hol voltam én a nemzeti elfogultságtól? Egy jó empátiájú kozmopolita is lehetett volna a diszkriminált írók szerzője. Elnéztem, undorodtam. (Azóta nem szánok időt a szépprózáírásra, pedig úgy érzem: novellaciklusok, regények feszítik a tarsolyomat. Egy satirikus drámát írtam 1998-ban

Titán Kámen, avagy a gerinctelenek címmel, a háború utáni magyar sorsot, a degenerálódás okait és formáit modellálva a szereplőkben. Színházaink természetesen inkább továbbra is külföldről importálnak darabokat, csak hogy egy ilyen fundamentális kisebbségi önkritikát ne kelljen színre vinni.)

Mivel a Bánság a vajdasági magyarság beolvastásának stratégiai pontja volt, ezért a belügy nem nézte jó szemmel ott-tartózkodásomat. Anyámtól örökölt lobbanékony természetem nehezen viselte el a provokációkat. Ezek közül hadd említsem csupán azt, hogy a belügyi szervek 1986-ban elutasította a kérelmemet, hogy az államok közötti csereakció keretében budapesti kutatásra mehessek, s egy névtelen telefonáló (a hangjáról ítélve szabadkai magyar politikusfeleség) erőltetetten mimelt montenegrói hangsúllyal megfenyegetett: ha nem változtatok magatartásomon, útlevelet sem fogok kapni.

Egyik bennfentes újvidéki komparatista ismerősöm (Dávid András) közölte velem, hogy a belügy dossziéja szerint „V. G. nagy erővel (sic!) rossz irányba vezet a bánati magyarokat”. A már tudottak ellenére is meglepett ez az információ, mert addig nem volt tudomásom róla, hogy én „vezetek”. Hacsak olyképpen nem, hogy némelyik, becsei vetélkedőn jól szerepelt diáknak (telefonon) azt tanácsoltam: iratkozzon magyar tanszékre. Vagy amikor beadvánnyal fordultam a becskereki Petőfi Sándor Művelődési Egyesülethez, hogy létesítsünk hagyományápoló, értéktudatosító vitatibűnt (Zrenjaninban!, ahol a környezet és a magyar kultúremlékek pusztítása „példásan” előrehaladott állapotban volt, s ahol a Bega régi medre melletti séta néhány perc alatt mazochista vergődéssé zülhetett az iszonyattól). Egyébként Vicei Károly zentai íróársamat be is börtönözték ehhez hasonló kísérletéért.

A Farkas Geiza Napok megalapítására vonatkozó javaslatomat elutasították, mire én az ezzel kapcsolatos naplójegyzeteimet eljuttattam az újvidéki és a szabadkai szerkesztőségekbe. Senki sem merte közölni őket. Sinkovits Péter, a Magyar Szó főszerkesztője a megvárakoztatásom után azzal fogadott, hogy az ilyen repülők nem ritkák...

Nem csoda, hogy így jártam, hiszen már a fogadtatásom is riasztó volt Becskerekben 1982 tavaszán. Mikor ugyanis az illetékesek tudomására jutott, hogy részt veszek a magyar nyelv és irodalom tanügyi tanácsosi munkahelyére kiírt pályázaton, a szakemberekből már összeállt bizottságot gyorsan leváltották, hogy olyan embert vehessenek föl, akit szükségleteiknek

megfelelően irányíthatnak. Állítólag ez alkalommal az volt a vesztem, hogy a pályaképemben a Szabad Európa Rádió méltatása is szerepelt. Igaz, néhány évvel később a Magyar Szó éppen nyugdíjba vonuló becskerek munkatársa üzenet formájában felajánlotta a napilap bánsági mellékletének szerkesztését, de az ajánlat nem volt annyira meggyőző, mint a feleségem álláspontja, s inkább maradtam a könyveim között, minthogy az elvtársak követelményeivel dacolva szorongjak s netalán a bánsági sárban süllyedjek el.

Második feleségem, aki egy ideig gépelte a szövegeimet, matematikus lévén, megtanított a szövegszerkesztésre, s én 1987-től Amigával dolgozhattam. Továbbra is penzumírásokkal árasztottam el az Újvidéki Rádió irodalmi mellékleteit, de tanulmányokat is írtam Kafkáról, Camus-ról, Hesséről, Csáthról, Kosztolányiról, Papp Dánielről, Gozdsu Elekről és Szentelekyről, akiknek a munkásságát a budapesti Országos Széchényi Könyvtárban is többször hetekig tanulmányoztam – a saját költségemen, mert ekkor már a Forum sem akart támogatni mint tudóst, s a tartományi tudományfejlesztő intézmény is elutasított. Igaz, a Híd (az 1984-től Bori által szerkesztett is) igényt tartott ezekre a többnyire vitalista szempontú, téma- és motívum-központú vizsgálódásokra. A kritikáimra viszont – főleg Geroldnak „köszönhetően” – nem.

Ugyanakkor annál fontosabb volt számomra, hogy Czine Mihály és Pomogáts Béla Budapesten, Gáll Ernő Kolozsvárott Ilia Mihály Szegeden és Tüskés Tibor Pécsen érdeklődést tanúsított a munkám iránt. Miután a magyar irodalomtudomány újvidéki fellegvárából eljöttem, nagy örömmre szolgált, hogy a budapesti Literatura közölte a Kassák-tanulmányomat és a Halász Gábor-értékelésem részletének is helyet adott. A szlovének érdeklődése is jól esett: az ő fölkérésükre terjedelmes tanulmányban tekintettem át a jugoszláviai magyar gyermekirodalom műveit a kezdetektől.

Ahhoz, hogy a két gyerekemről gondoskodhassak (a gyermektartás nem volt magas, de ez engem nem nyugtatott meg), és hogy a több ezer kötetes könyvtáramban maradhassak, a csökkenő tiszteletdíjakat 1985-től 1988-ig feketézéssel igyekeztem pótolni. Édességgel felpakolt tanárnőket szállítottam évente ötször-hatszor Romániába, Temesvár, Déva, Arad és Nagyszentmiklós piacaira. Ez a kemény munka egyszerre legfeljebb két napig tartott s élménydús volt. Az esett nehezemre, hogy azokat is másfelé vezették az érdekek, akiket joggal tarthattam barátainak. Az

egyedüli író, aki engem Becksereken járván fölkérés, Tari István volt. Viszont Csorba Béla meghívott az Új Symposion jövőjével kapcsolatos tanácskozásra Újvidékre.

Zrenjanin belügyeseinek ellenszenvét főleg azzal fokozhattam, hogy amikor a nyolcvanas évek közepén (ötödmagammal!) el akartak helyezni, nem reagáltam az idézésükre. Az kevés lehetett nekik, hogy 1983-ban – viszonylag jó zsoldért – nem merte elutasítani a katonaságtól érkező fölszólítást – a tartalékosok századosanfolyamát is elvégeztem Szarajevóban. Igaz, megbízhatatlan lévén, beosztást (hála istennek!) nem kaptam, tehát kapitánnyá sem léptethettek elő. (Ez később a polgárháború idején vált időszerűvé, ám én ekkor már kockáztatva, hogy nem fogom megkapni a számomra egzisztenciális fontosságú útlevelet, ellenálltam. Hiába kerestek tehát öt ízben is a lakásomon. Nem akartam a testvérgyilkosok bűnrészesé lenni.)

Ezek után nem volt más választásom, minthogy távozzak a Bánság fővárosából. 1988 őszén még egy kísérletet tettem Újvidéken a Forum Könyvkiadóban, de most nem főszerkesztőnek pályáztam, mint néhány évvel korábban. Bordás Győző, aki hajdanában szorgalmas tagja volt a feketicsi önképzőkörünknek, Mladen Leskovacnak, a főnöke apósának műveit ajánlotta fordításra. Megköszöntem. Egy évvel később, amikor már Szabadkára költöztem, Ács Károly levélben értesített, hogy kiadnák a verseimet. (Abban az időben, amikor az én írásomat kihagyva készítettek olvasottsági fölmérést a 7 Napban, s amikor Dévavári Zoltán és Dudás Károly megmagyarázta: nekem a kritikáim jelentősek, ne írjak /ironikus-szatirikus/ verseket. Különben abban az időben látott napvilágot az Üzenetben a Fehér Ferenc haláláról megemlékező versem, amelyet tudtom nélkül a budapesti Látóhatár is leköszönt.) Azóta néhányszor már hozzáláttam a verseim kiválogatásához. Leginkább azonban úgy gondoltam, hogy fontosabb dolgom is van a kiadásuknál.

Igazságtalan lennék a Forum Könyvkiadó iránt, ha elhallgatnám, hogy Rezervátumbeli magánvélemények című, vajdasági magyar prózai műveket értékelő tanulmánykötetem 1992 óta csupán azért nem hagyja el a nyomdát, mert néhány mondatot a bevezetőben nem vagyok hajlandó megváltoztatni. S a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság könyvsorozatában is már évek óta megjelent volna a Kétarcú vitalizmus című, nagy magyar írókat tematikailag és motívikusan elemző tanulmánykötetem, ha a recenzensek által jóváhagyott anyagot nem kértem volna vissza azzal,

hogy a viszonylagos teljesség érdekében még két-három írással bővíteni fogom. Sajnos, erre sem volt mind a mai napig időm.

Egy ideig haboztam, hogy Budapestre menjek-e vagy Szabadkára. Több mint egy évig (1990 őszétől) a jugoszláv–magyar művelődési csereakciónak köszönhetően (s annak, hogy a jugoszláv belügy a háború előtt szabadulni igyekezett a magamfajta gyanús értelmiségiektől) Budapesten (a Stefánián) volt lakásom. Ebben az időben a Soros Alapítvány Farkas Geiza munkásságát fölölélő tervem alapján („pályadij” címén) egy évig tekintélyes összeggel támogatott, s így befejezhettem, a délvidéki magyar irodalomról utóbb készült összefoglalóm alapozását.

Annak ellenére, hogy nekem nem lettek volna különösebb anyagi gondjaim Budapesten, még a nyolcvanas évek végén Szabadka mellett döntöttem és Palicson vásároltam villát gyümölcsös-sel. Kezdetben, a VMDK térhódításának idején azt hittem, közegemre találtam, s belevetettem magam a művelődésszervezésbe. Akkor még nem sejtettem, hogy átvedlett politikusainknak könnyen mozgatható emberek kellene, s a saját fejük szerint gondolkodókat legszívesebben át tessékelnék a határon. Én ennek ellenére sem áskálódtam, s nyílt, konstruktív, érvelő, értékorientált kritikára törekedve elleneztem a pártviszályokat.

A belügy természetesen Palicson is szem előtt tartott.

Egyik szomszédom, akinek mint jó szakembernek kényszerből kellett a rendőrség érdekeinek megfelelően elhelyezkednie, lelkiismeret-furdalásában bevallotta, hogy feladatként kapta az én megfigyelésemet. Arról kell neki jelentést tennie, hogy kik szoktak ellátogatni hozzám.

Az írásaimnak ekkor is nagyobb keletje volt Magyarországon, mint a Vajdaságban. A kilencvenes évek elején az újvidéki Híd folyóirat szemlélete változatlanul idegen volt számomra, a szabadkai Üzenetet pedig megszüntette a városi önkormányzat. A zsumálkritikáim egy ideig még megjelenhettek a 7 Napban, viszont a Magyar Szó legfeljebb a problémákat elkenő írásokat lett volna hajlandó tőlem közölni. Ezért én – a megélhetésemért is szem előtt tartva – magyarországi folyóiratokban (Kortárs, Magyar Napló, Hitel, Világszövetség, Magyar Fórum, Szivárvány, Életünk, Forrás, Alföld, Tiszatáj) jelentettem meg számos terjedelmesebb kritikámat. A Tokaji Írótabornak 1992-től 1998-ig a törzsvendége voltam, úgyhogy a kultúránkról és irodal-

munkáról tartott beszámolóim, hozzászólásaim rendszeresen napvilágot láttak az évkönyvekben.

Mégis: amibe Nagybecskerekben belebuktam, az Szabadkán látszólag sikerült. 1991-ben – a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság keretében – megalapítottam a Szabad Liceumot. Ennek a mai napig vitatibün jellege (is) van, mivel a szerintem lelki beteg magyarság gyógyulásának fontos feltétele a nyilvánosság előtti, nyílt eszmecsere. Az emberek megszólaltatása könyvek, írások és létfontosságú művelődési gondok kapcsán. Az előző évtizedek ideológiai dresszúrája és a polgárháború azonban megtette a magáét: ha érzékenyebb-veszélyesebb témát taglaltunk, a pedagógusok és a diákok közül alig jelent meg valaki ezeken a kéthetenként tartott rendezvényeken.

A rettegéshez és a nélkülözéshez egyre inkább új lelki teher társult: a VMDK-ban önző pártpolitikai érdekek gyöngítették a magyarság önvédelmi akcióképességét, a médiákban rendre személyeskedő vádak jelentek meg, lejáratva az addigi tekintélyeket, lejáratva a reménykedők lelkesedését, így aztán, annak ellenére, hogy az önkormányzat később anyagilag támogatta a Szabad Liceumot, a politika lényegében nem adott az itt megnyilatkozó értelmiség szavára. Mert követelésünkre az Üzenet folyóirat újraindult ugyan, de a magyarországi és vajdasági visszarendeződés következményeként, az oligarchia érdekeinek megfelelően, ismét elhallgatta a kultúra vitális kérdéseit. A magyar színház is ismét működni kezdett, ám a repertoárjában alig szerepelnek a vajdasági magyarság lélekállapotának és valóságos igényeinek megfelelő, komplex kisugárzású darabok. A tanítóképzés az évekig tartó huzavona után visszatért ugyan Szabadkára, de – ahelyett, hogy magyarországi tanárokat is alkalmaztak volna – az elidegenítés változatlan szellemében főleg azok okítják a leendő tanítókat, akik akadályozták ennek a kulcsfontosságú intézménynek a Szabadkára való visszakérülését. A magyarországi tankönyvek behozatalát sem tartják kellő nyomatékkal napirenden. S a nyári Kosztolányi Dezső Irodalmi Táborban a nagy érdeklődés dacára a nyolc nap kevés ahhoz, hogy a fiatalok nemzeti kultúrájukban találhassák meg önmagukat. S a tetejében 1999 óta a szabadkai városi önkormányzat a háború okozta anyagi nyomorra hivatkozva nem támogatja többé ezt a rendezvényt.

Emellett a szabadkai Városi Könyvtár (ahol végül művelődésszervezőként és kutatóként 1996-ban munkaviszonyba léptem) anyagiak hiányában és a behozatali engedélyt nélkülözve nem vásárolhat magyar-

országi könyveket. Hiába próbálkoztam személyesen az alapítványoktól kapott könyvek áthozásával, néhány eredményes út után a szállítmánnyal együtt visszaküldtek a szerb vámósok.

Az elmondottak alapján világos, hogy én nem voltam s nem is vagyok „Szabadka-párti” – Újvidék ellenében. Ahelyett, hogy a hibáiból erényt fabrikáló lokálpatriotizmus híve lennék, egy virtuális szabadkai-ságnak és Tisza-partiságnak voltam és vagyok a híve. Jugoszláviában ugyanis mindenekelőtt Szabadkán és Zentán lenne megalapozható a vidékünkön élő magyarság kulturális és egzisztenciális önvédelme. (Zárt-ság, provincializmus és szeparatizmus nélkül! Korántsem erőszakolva, de serkentve azt a politikai, gazdasági és kulturális folyamatot, amely előbb-utóbb az Egyesült Európába vezet bennünket.)

Ezért talán érthető az a gesztusom, hogy amikor 1992-ben Jung Károly estje a Szabad Liceumon véget ért, s az azt követő csevegés közben befolyásos vendégünk az újvidéki Magyar Tanszéken esedékes nemzedékcsere említve megkérdezte, mit szeretnék tanítani, én azt válaszoltam: huszadik századi magyar irodalmat, s másnap változatlan élességgel folytattam az újvidéki magyar kultúra lényegének tudatosítását a cikkeimben. S akkor sem kicsinyes számítás vezetett, amikor (szintén a kilencvenes évek elején) nem reagáltam Végel Lászlónak (a Soros Alapítványnak) egy könyvkiadói vállalkozásra buzdító ajánlatára. De az is egyértelmű: miért nem támogatta ezután az én kutatásaimat a néhány éve új nevet fölvetett Soros Alapítvány; s ugyanakkor miért fogta pártomat néhány évben a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány.

A vajdasági irodalomtudomány szemlélete – sajnálatosan – alig változott. Pedig kultúránk gennyzaccokjában közepébe metszettem bele, amikor 1992-ben A muszáj-Herkules címen tanulmányokat írtam a jugoszláviai magyar irodalom két világháború közötti kulcsfigurájáról, az addig homályban hagyott Szenteleky Kornélról. Dokumentumok alapján vitatkozva e pályával kapcsolatos előítéletekkel. A kommunista érában elefántcsonttoronyba zárkózott vajdasági irodalomkritika annak az irodalomtörténeti összefoglalómnak sem örült jobban, amelyet kritikusai munkásságomat összegezve, Magyar irodalom a Délvidéken Trianontól napjainkig címen a budapesti Bereményi Könyvkiadó fölkerésére írtam – 1993-ban. S a vajdasági költők műveiről főleg a kilencvenes években készült, utóbb Lefojtottság címen kiadott bírálataim is többnyire ellenér-

zést váltottak ki a körülmények által nyomorgatott, megalkuvó kultúrfelelősökben.

E sorok írása közben jut tudomásomra, hogy Bori Imre jugoszláviai magyar irodalomtörténetének legújabb kiadásában teret szentel e könyveim ismertetésének, annak ellenére, hogy alapkonceptióm az övével ellentétes. Könnyen szerezhethet érvenyt a pluralizmus elvének, hiszen a vajdasági magyarság elidegenedésének folyamata visszafordíthatatlannak látszik. Az újvidéki központú csúcsértelmiség inkább cinikusan mellébeszél, minthogy az egyedül célszerű kulturális radikalizmus útjára lépne. Alig akad valaki, aki kellő felelősséggel viszonyulna a vajdasági magyarság pusztulási folyamata lassításának kérdéséhez.

Az 1998-as magyarországi kormányváltás s annak eddigi eredményei mindenesetre reményt keltenek, hogy agóniánk a jövőben kevésbé lesz fájdalmas. Ha még sokáig a pénz lesz is főbb érték a drasztikusan lecsökkentett életterű ifjúság számára. Nem függetlenül attól, amit Bori Imre úgy fogalmazott meg, hogy nincs egységes magyar irodalom, ha nem ugyanaz a pénznem csörög a magyarok zsebében.

Ha arra gondolok, hogy kik és miért tisztelnék engem (noha ezt szavakkal vagy tettekkel nem mindig tudják kinyilvánítani), akkor sikeres embernek érzem magam. Pedig ma csupán egyetlen megjelenési helyem van a Vajdaságban: a Hét Nap. Élesebb hangnű, politikusainkat érintő cikkeimnek azonban itt is olykor heteket kellett várni a megjelenésre, s közöletlenek is vannak közöttük. A Hídnak, az Üzenetek, a Magyar Szónak nem küldök írásokat, mert csak kevés láthatna közülük napvilágot. Az Új Symposion viszont az évszámuk szerint is a fiataloké. S az utóbbi években Magyarországon is óvatosabbak a folyóiratszerkesztők a problémaérzékeny és szókimondó írások közlését illetően.

Jó közérzetemnek a tiszta lelkiismeretemen túl az az oka, hogy nagyszerű érzés abban a tudatban élni: önerőmből, klikkektől és politikai pártokról függetlenül lettem viszonylag ismert és elismert íróvá, esszéistává. Nem vagyok senkinek a lekötelezettje, senkiről sem írok viszontszolgálatra számítva. Büszke vagyok rá, hogy az általam méltatott írók között jóval több a barátom, mint a politikusok táborában. Ez az attitűd nem sok hivatalos elismeréshez juttat, de minthogy tisztában vagyok vele, leginkább mi a föltétele a díjszerzéseknek, szívesebben maradok továbbra is a garabonciás, a „kultur-fenegyerek” hírében. Tudva, hogy a „durvaságom”-nak inkább a tapintat, mint a keménység a

problémája. Nem csupán határon innen, hanem azon túl is.

A magyar kritikának ugyanis, főleg a lehetséges posztkommunista restauráció miatt, nincs szellem-erkölcsi gerince. Hiánycikk a műelmény kendőzetlenül őszinte, a tudományos kategóriákat csupán segédeszközzel használó bevallása. S még kevesebb a kritikusnak nem tetsző művek előítéletektől független, körültekintően argumentáló elemzése. A mindenkivel jobbanlévés, a mindent egybeölelés attitűdje ma a betűkultúra eszeveszett utóburjánzása idején legalább annyira káros, mint a klikkérdék szerint vagy izléseltérés miatt kegyetlenül megsemmisítő kritika. Ma a művet létrehozó s a benne megtestesülő értéktelenségek tudatosítására is óriási szükség van.

Visszaidegenedés című válogatott polémiáimat tartalmazó kötetem a Püspöki Kiadónál jelent meg 2000-ben. Nem tudom, vajon ez is úgy jár-e, mint A magyar irodalom a Délvidéken Trianontól napjainkig c. Többnyire radikális ártértékeléseket tartalmazó irodalomtörténeti összefoglalóm, amelyet főleg a Hidban támadtak fergetegesen és a folyóirat történetében nem látott terjedelemben. Ha néhány évvel ezelőtt a körülményekhez képest meg voltam elégedve ezzel a reakcióval, most abban bízom, hogy a mostani jugoszláv rezsimváltást követően az én könyvem eszméi legalább részben megvalósulhatnak.

Kritikusaimnak eddig nem volt szabad megérteniük, hogy az én szemléletem teljesséigényű. Viszont: noha okvetlenül tudnunk kell, hogy hol jár ma a tudomány Európában és az egész világon – de csak azért, hogy – a hathatóság érdekében! – legyen mit alkalmazni a körülményeinkhez. Irodalmunk a nagyvilágban eltévedve sokszor a teljességről mondott le, amikor nem örömeink is fájdalomaink totalításában jelenítette meg életünket: érzelmeinket, gondolatainkat, lefojtottságainkat, látomásainkat, óvatosan fölismert erényeinket és rosszul magyarázott hibáinkat. Az ábrázolásbeli szűkösség évtizedeken át lényegesen hozzájárult a társadalmi tudat csonkaságának fokozásához, az iskolai nevelés és tanítás okozta degenerációhoz, aminek következményeként csupán politikai változás kellett az exoduszhoz.

Engem (naivan) jó értelemben vett karrieristának neveltek. Apám, akit ma, 85 éves korában is – groteszk módon – a munkaneurózis gyötör, az egészséges becsvágyat és a méltányosság hitét alapozta meg bennem.

Gyermekkoromból a protestáns szellem segítő-készségét, a fölvilágosítás ambícióját hoztam magammal. Ebben gyökerezik az, hogy az irodalom engem mindig is a művelődési összefüggéseiben érdekelt. S talán a (legalábbis látszólag) „túlzott magabiztosság” is, amit olykor a szememre vetettek, részben ide vezethető vissza. Meglehet (anélkül, hogy a tudatában lettem volna), legbelül a predestináció elve működtetett engem.

A falumbeliek fölényességre való hajlandósága ugyanis nem alaptalan, hiszen annak ellenére, hogy a kétszáz évvel ezelőtti Közép-Bácskában letelepedett őseinket, a még vagyontalan telepeseiket a szabadságharc idején a svábok és a szerbek teljesen kifosztották, s hogy a két háború között nagy nyomás nehezedett rájuk, a bölcs Ágoston Sándor püspöknek köszönhetően a feketehegyieknek a második világháború idején még polgári iskolájuk (!) is volt, amelyet a szomszéd falvakból is látogattak a más vallású diákok. Szülőfalum, ahol ma már talán két és félezer magyar sem él, ma is a jugoszláviai protestánsok központja s nemzetközi ökumenikus jellegű rendezvények színhelye. S az utóbbi években a falu világi művelődési élete is föllendült. Hetente tartanak legkülönbözőbb előadásokat s évente a tartományi szintű Podolszki József – emléknapot is megrendezik. (Ennek az ünnepnek a Szabad Liceum volt a kezdeményezője Szabadkán 1996-ban.)

Nem tagadom: számomra az lesz igazán nagy nap, ha a tartományi előjáróink és Feketehegy politikai vezetői megemberelik magukat és a magyar nyelvű oktatás magyar igazgatót kap, véget vetve a több évtizede tartó megaláztatásnak.

Akik a Tito-korszakban éltek, azoknak aligha lehet teljesen tiszta a lelkiismeretük. Nekem nagy mulasztásaim, tévedéseim nem lehettek. Már a helyzetem miatt sem, hisz a művelődési életben törvényen kívül voltam. Másoknál jobban kellett vigyáznom, hogy ne hibázzak. Aki ugyanis kockázat nélkül – akár önmaga, akár az újvidéki (ritkábban: a szabadkai) kultúrpolitikus-klikknél poénokat akart szerezni az elmúlt negyed évszázadban, netalán valamely értékelésemben alaptalanul mellőzve, esetleg támadva érezte magát, esetleg bizonyítani akart a főnökeinek, vagy magasabb beosztásba akart jutni, az könnyen megtámadhatott!

A személyeskedésen túlemelkedő vita ritkán alakulhatott ki, mert többnyire nem azzal vitatkoztak, aki az írásaimban voltam, hanem akit belezárni akartak vagy kényszerültek a szövegembe. A nálunk társadalmi-történelmi okokból túlfelfüldött irigykedésre való haj-

lam is sokszor befolyásolta őket. Úgyhogy olykor éreztem: a doktorátusomból több károm van, mint hasznom, pedig a helyzetem miatt rosszul esett, amikor az utóbbi tíz évben, érveket nem találva a fejtegetett téziseim ellen, néhány ízben alattomosan a tudományos fokozatomat igyekeztek eltagadni.

Az igazságérzet azonban a káderekben is működött valamiképpen. Ha találkoztam velük, rendszerint zavarba jöttem, s még ha nem is terelődött a helyzetemre a szó, közvetett mentegetőzésként rögtön a bajaikkal, betegségeikkel hozakodtak elő. Jellemzően alig jutott eszébe valakinek, hogy fölvesse: mennyit nyerhetett volna kultúránk, ha az én autonóm emberre esküvő művelődési koncepcióm veszi kezelésbe a vajdasági magyar nyomorúságot. A determináltságok, a merev szükségszerűségek töltötték ki alibiként kádereink tudatát. Ha élesebb (becsületesebb) hangnemben akartam írni valamely vezető tekintélyünk művéről, leginkább az volt a szerkesztői ellenvetés, hogy az illető (nagyon) beteg. S én – mivel a szorongás mellett az együttérzés is mindig működött bennem – leginkább engedtem a félrevezetésnek. Pedig a halálos betegek továbbra is tették s még most is teszik a magukét. Engem pedig másik oldalról még inkább furdalt a lelkiismeret: ahelyett, hogy filantropikusan (gátlásosan) engedtem a belémnevelteknek, sokszor keményebben kellett volna írnom. Mert én többnyire, ha egy ember egyetlen műve volt is írásom ürügye, a művelődésben tipikusnak tartott jelenségekre igyekeztem utalni.

Vétkemnek azt tartom, hogy időnként – a még kegyetlenebb leszámolástól félve – hallgattam. Ennek ellenére a jugoszláviai magyar kultúra dekadenciáját számos írásomban kimutattam, s emiatt már a hetvenes és nyolcvanas évek fordulóján defetistának tartottak. Az idő viszont engem igazolt.

Mivel a Forum kulturbürokráciája nem ismerte el a másságot, nekem az anyagiak miatt pályát kellett volna változtatnom. Annál is inkább, mert nem egy esetben az általam megpályázott szabad állást munkaviszonyban levő, jó kádernak bizonyult ismerőseim (olykor barátaim) foglalták el. Attól, hogy meg szokták csodálni a munkabírásomat, még fölkapott volna az állam. Hogy erre nem került sor, azt részben rendezett magánéletemnek, részben pedig németországi, gyermektelen apai nagynénémnek köszönhetem, aki annak idején apámhoz hasonlóan sváb élettársat választott, s miután itt a második világháború után tönkretették őket, a férjét követve kivándorolt Nyugat-Németországba. Áldja meg az Isten!...

Életformámnak köszönhetően mind a mai napig egészséges vagyok. „Agyonolvasottságom” következtében túlfellett empátiám lehetetlenné teszi, hogy gyűlölködő legyek. Főleg a mai körülmények között nincs személyes okom, hogy bosszút álljak azokon, akik útját állták a szabad gondolatnak, az érdem szerinti érvényesülésnek. Könyvtárbeli művelődésszervező tevékenységem mellett A magyar irodalom és kultúra eszméletörténete a Vajdaságban 1945-től napjainkig címen terjedelmes monográfiát írok. Nagy-nagy tárgyilagossággal eddig szinte folyamatosan kendőzgetett beteg lényegünket igyekszem megközelíteni. A tanulság érdekében. A magyarországi, de titkon a szerb olvasó érdeklődésére is számítva.

A Városi Könyvtár vezetősége nem akadályozza a munkámat. Viszont nem is igen segítheti, mert a mind a mai napig hatékony belgrádi központ ún. jugoszláv politika érvényesítésére kötelezi. Ez az, amellyel 1993-ban az igazgatói állásra való pályázásom során nem tudtam egyetérteni, s annak ellenére, hogy a pályázók között kimagaslott a képzettségem, mégsem engem nevezett ki a belgrádi minisztérium. A bemutatkozó beszélgetésen szembe kellett szegülnöm a nagyszerb politikával, amely az én fölfogásom szerint bürokratikus és fasisztoid, mivel ahelyett, hogy ténylegesen segítené a nemzeti kisebbségeket fennmaradásukban, lehetővé téve az anyanemzetükkel való minél szorosabb kapcsolatokat, módszeresen akadályozza azoknak kialakulását. (Jellemző, hogy nekünk még a zentai könyvtárral való kapcsolatunk sem lehetett zökkenőmentes.) Szabadka lakosságának kb. 50%-a délszláv és ugyanennyi magyar, következésképp a könyvellátásnak, a műsorszervezésnek is tükröznie kell ezt az arányt, még akkor is, ha az államnacionalizmus elidegenítő manőverei, köztük a megfélemlítettség az elmúlt évtizedekben csökkentette is a magyar olvasók érdeklődését. Vagyis a könyvtár egészséges működése szempontjából teljesen mindegy, hogy városunk melyik országhoz tartozik, hiszen nekünk a könyvtárlátogatók minél körültekintőbb, állami, pártpolitikai, nacionalista stb. érdekektől független ellátása a feladatunk. A humanum és az erkölcs iratlan szabályainak megfelelően.

Az általam irányított Szabad Liceum-előadások – olykor a Horváth Emma szavalócsoporthal (Csáth Kör) vagy másokkal közösen – a magyar értelmiség (könyvbemutatók, művelődési események, intézmény-átalakítási kérdések által való) szóhoz juttatásával az elmúlt évtizedek kommunista, majd nemzeti szocialista

rombolásainak helyén próbálnak építeni valami életet serkentőt, tartós értékűt. A Városi Könyvtár viszont – az általa kötelezőnek tekintett belgrádi etnocid irányvonalat követve – akkor sem pénzelhette programjainkat, amikor még rendelkezett anyagi eszközökkel. Akkor anyagi támogatást a szabadkai városi önkormányzattól és az Illyés Közalapítványtól kaptunk. Újabban csupán az utóbbtól és a VMMSZ által a NKÖM-től jutunk szerény pénzüsszeghez.

Említett irodalmi és kultúrszociológiai projektomat nem mindenki nézi jó szemmel a munkahelyemen. Önmagában az is sokat mond a helyzetemről, hogy nekem a saját, otthonról hozott komputeremen kell dolgoznom. Ebből kifolyólag, mivel eleve tisztában voltam vele, hogy milyen körülmények között adatott élnem és dolgoznom, nem ért nagy kár, amikor (Koštunica diadalmaskodásának napjaiban) két díszkezet ismeretlen tettes – feltehetőleg a nagyszerb államvédelem magyarul is tudó embere – megsemmisített. Ha többéves munkámat nem teheték is tönkre, annál többet ártottak önmaguknak, így egyértelműen kiderült, hogyan viszonyul a balkáni állampolitika Szabadkán is a humanista, etikai alapozottságú értékrendjében nemzetfölötti, ám a nemzeti kultúrát a maga teljességében vállaló tudományos törekvéshez, amely a kabinetkereken túllépve az élet minőségének javításához igyekszik hozzájárulni.

Ma azért jobb a pozícióm ahhoz képest, hogy néhány évvel ezelőtt az egyik belügyesünk – mivel cáfoltam a kijelentését, hogy a magyarok 1956-ban telepedtek le a Vajdaságban – rám akart támadni. Igaz, az

ellentmondásomat a megértéssel egészítettem ki, mondván, hogy a papagájok mindig ártatlanok. Ti, a magyarok vajdasági teljes gyökértelenségének teóriája a szélsőjobbboldali Šešelj nevéhez fűződik.

Az is jól esik, hogy a kezdeti (1996-1998) huza-vona után mikor államvizsgát akartak a nyakamba varrni, miközben én csak arról voltam hajlandó tárgyalni, hogy nem leszek szigorú, ha jönni fognak hozzám vizsgázni e vidék kultúrtörténetéből – végre elismerik a doktorátusomat. Aki ugyanis ezzel az „első akadémiai” fokozattal rendelkezik, az mentesül az államvizsga kötelezettsége alól. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a kívülről kapott anyagi támogatás mértéke szerint szerkesztett Szabad Liceum szerves tartozéka a könyvtár munkaprogramjának. Ez csupán tolerált tevékenység, miként a tanulmányírásom is. A régió művelődési érdeke ugyanis még nem kapott helyet a könyvtárszabályzatban.

Valószínű, hogy a következőkben, különösen ha egy új, teljesen nyitott hetilap indulna, a hozzám hasonlóan gondolkodókkal előbbre vihetnénk kultúránk ügyét. Az eddigi tapasztalataim alapján úgy vélem, hogy az eltorzult tudatú jugoszláviai magyarság vezető pártja, a VMSZ a csoportérdeke szerint továbbra is látzatokkal fogja elkápráztatni a választóit és érdemben alig tesz majd valamit a tartományunkban élő magyarok anyagi, erkölcsi és szellemi romlásának megállításáért.

Ezt tudva a magamét (az autonóm egyén, autonóm nemzet, autonóm kultúra fontosságát) kell hajtogatnom, amíg és ahol van erre lehetőségem.

**2000 őszén a Magyar Írószövetség fölkerésére a chicagói North Western Egyetem részére készült szöveg.*

Adalék a magyar nemzetstratégia kidolgozásához (tézisek)

Az egyetemes magyar nemzeti közösség reményteljes jövőképe, a nemzetstratégiának kiművelése, kiépítése, a következő alapfeltételek megteremtését követeli meg:

– A magyar nemzeti közösség fogalmának elfogadása, hitelesítése, folyamatos erősítése, gazdagítása és ápolása. (A Magyarok Világszövetsége kongresszusának, megfogalmazásában is.) Ezért a kisebbségi nemzeti közösségek fogalma helyett használjuk inkább a „nemzetrészek” kifejezést, mert ez erőteljesebb hangsúlyt ad az egy nemzethez való tartozás jogának.

– Az anyaországban valamint a határokon túl élő magyarság bel- és külsőszágonként külön-külön nemzetrészeket alkot, a nemzeti kisebbség kifejezést fokozatosan el kell törölni, mivel ez a trianoni diktátumnak, a magyarság kollektív büntetésének szinte egyedülálló európai kényszerterméke.

– A nemzeti kisebbség jelentése fokozatosan veszítse el politikai jellegét, majd állami szintről épüljön le önkormányzati szintekre csupán mint matematikai fogalom.

– A nemzetrészek közötti szabad kommunikáció megszervezése, fejlesztése és gyakorlása álljon az egyetemes magyar nemzeti életminőség javításának szolgáltatásban: a szellemiség, a lelkeség megjelenítésével a nemzet életében. Ezt az anyagi jólét előretörő érveivel fölé kell emelni az ésszerű, egészséges arányok kialakítása és fenntartása révén.

– A nemzetrészek között a szellemi, lelki és anyagi szolgáltatások, szolgálatok szabad cseréjének elve és gyakorlata távlati célként fokozatosan alakuljon ki és érvényesüljön államhatári korlátok nélkül.

A fenti elv kezdeti formájának alapjait a már működő kedvezménytörvény képezi.

– A szomszédos országokkal egyetértésben – a kölcsönösségi elv alapján – a leszakított nemzetrészek minden tagját alanyi jogon illesse meg területi államának államalkotói, valamint saját anyanemzetének nemzetalkotói státusa.

– A gazdasági globalizáció szellemében a polgár alanyi jogát képezze az adókulcsának célirányos felosztása az igényelt szolgáltatások, vagy szolgálatok végzőinek javára, kezdve az önkormányzatoktól, az autonóm körzeteken át az anyaországi intézményekig (önkormányzat autonóm körzet, tartomány, köztársaság, szövetségi állam, az anyanemzet államáig).

– A polgárok egyéni adózása az adókulcsok célirányos felosztása révén úgy irányuljon a szolgáltatásnyújtás alanyai felé, államhatári korlátok nélkül, hogy a az a biológiailag és társadalmilag vitális szolgáltatások tekintetében a területi-állami, míg a szellemi, lelki, kulturális stb. igények tekintetében az autonóm körzetek és az anyaországi intézményeket illesse meg.

– Az igényelt szolgálatok adózás útján történő ellentételezésének vállalása legyen meghatározó mércéje az államalkotói, ill. nemzetalkotói jogok elismerésének is (a választójog megosztása; a schengeni egyezmény kiváltotta vízumkényszer alóli mentesség joga stb.).

Ennek megvalósítása feltételezi a szomszédos államok közötti multilaterális egyezmények megkötését, majd azok kényszere alatt a belső törvényhozások sorozatát. A mai demokratizációs folyamatok közepette a szomszédos államokban biztatón alakulnak a feltételek az említett egyezmények elfogadására, mivel az EU-integrációs feltételek erre sarkallják őket.

– A Kárpát-medence térségében a demokratizálódás elősegítése, valamint e folyamatok hozadékának ésszerű kiaknázása igazságos, az egyenjogúság, esélyegyenlőség elvein nyugvó egységes mércék alapján történik a térség nemzetei, etnikumai, felekezetei stb. között.

– A szórványban és szigetekben élő nemzetrészek számára a tartományi alkotmánytól egészen a nemzetközi garanciákig biztosítani kell az oktatási, kulturális és más, a nemzeti azonosságtudat megőrzését szolgáló igények szabad kifejezésének és megválasztásának jogát az autonóm körzetek és az anyaország

intézményei számára is, szubszidiáris szolidaritás elve alapján.

– Fennmaradásunkat csak a magyarként való itt maradásunk, ezt pedig csak az igazi demokrácia, a teljes egyenjogúság és esélyegyenlőség szavatolja.

Ez hát nélkülözhetetlen feltétele önbizalmunk, önbecsülésünk, emberi méltóságunk és nemzettudatunk erősítésének; a szabad kibontakozásunk lehetőségének; a tettvágy, az alkotókészség, a tudásközpontúság, a szorgalom és leleményesség, a gazdasági

boldogulás, életminőség, széles látókörűség kifejlődésének; az életkedv, a gyermekvállalási kedv újraéledésének; a demográfiai növekedés, a kulturális fejlődés felgyorsulásának. Mindez együtt pedig a helyes értékítélet, az emberi bölcsesség mozgósításához vezet.

Csak így leszünk képesek nemzetünk életfája gyökérzetének megerősítésére.

Ha mindezt okosan cselekedjük, úgy bátran egy nyílt szellemi vetélkedőre hívhatjuk ki környezetünket, egy ezeréves bölcsesség birtokában.

Aranystrarvas – gyógyturizmus

A valóság és álom határán vágúzunk

Meglepődve, de jó érzéssel hallok reggel a Kossuth Rádióban, hogy ma (2001. nov. 26.) van a gyógyturizmus és gyógyfürdők napja. Nálam tegnap volt (szinte „boldogsággal” töltöttem fel!), amikor kirándultam egyet a tápiószentmártoni Attila-dombon, voltam a Kincsem Múzeumban, láttam az épülő fedett uszodát és a már kész lovardát. Olvastam a 37 Celsius-fokos gyógyforrásról... Aznap délután hallok a rádióban, hogy minden harmadik település a gyógyturizmusban lát fantáziát. Megvalósításukhoz segíthet a kormány Széchenyi-terve, amely 10 milliárdot, majd még további 5 milliárdot különített el a gyógyturizmus fejlesztésére.

Pár hét múlva olvasom a Magyar Nemzetben (2002. jan. 8.), hogy idén 12 milliárd forint jut a Széchenyi-tervből azokra a programokra, amelyek a kulturális turizmust érintik... Lehet töprengeni, elmélkedni... Pályázni...

Bevallom, belőlem tegnap új ember lett. Keresztül-kasul körüljártam a tápiószentmártoni Attila-dombot, ahol zömmel fehér lipicai lovak legelték a száraz fűcsomókat, vagy öt-hat ló odajött hozzám, hogy valamiféle ősi szokás szerint köszöntsenek, hogy almát, pékterméket, „jóléti morzsát” kérjenek, hogy aztán „megbeszéljük” a homályba vesztett, de így is dicső lovas vitézségünk...

A karámból ráleheltek vágyaik, hogy végre tanítsanak már eltájtolt fiataljainknak egy kis harcmódot, gazdasági gyarapodást, természetes életmódot, áldásos megnyugvást, „kulturális turizmust”?! Beszélmem kell a Kaposmérőn megrendezett nyilas világ bajnokságról, ami Kassai lovas győzelmével ért véget, aki lovas vágóban négy másodpercenként kilőtt egy-egy nyilvesszőt a négy céltábla valamelyikének közepébe!! Magyarországon van a legtöbb lovas-íjász társaság a világon Hozzánk jönnek újra megtalálni, fölfedezni lovas múltuk. kezdve az oklahomai indiánoktól egészen a távol-keleti japánokig.

Aztán olvasom a Magyar Nemzet 2002. jan. 9. számában: „Ezen a napon halt meg Bercsényi László, a francia huszárság megszervezője, marsall (1778).” Nem akarok hozzáfűzni semmit, de fel a fejfel, magyar!

A domb energiaközpontján álltunk. Fújt a csípős alföldi szél. Hárman álltunk a lovak közelében és egy család. Egy férfi, egy nő s egy tizenvalahány éves kislányuk. Dühös voltam, amikor a férfi öklével vágott az egyik barátkozni akaró ló fejére, hogy „menj innen már!” Szomorúan gondoltam, hogy ime a pesti ember iskolapéldája! Mit keres ez itt a Nagy Magyar Alföldön?! Megértettem, amikor láttam, hogy feleségével béna kislányukat támogatták a karjánál fogva, hogy nagyon öregesen lépegetni tudjon.

Hol vagy Attila? 453-ban meghaltál! a legnagyobb Hun Birodalom (az Uraltól a Rajnáig) legfélelmetesebb „királya” voltál. Mit lehet tanítani a gót Jordanes és Kézai Simon krónikái nyomán? Hová lett a nagy dicsőségünk? Mit ír a nemrég meghalt Bóna István *A hunok és nagykirályuk* című művében?

Merengek múlton s jövődön.

A hunok királya jóindulatú és nagylelkű volt. Fényes fegyverzete, aranystrá, fapalotája fenséges volt. Nem őrzött pénzt a ládájában, amiye volt, azt elosztotta. Nagyon bőkezű és adakozó volt, azért még az idegen nemzetek fiai is szerették, s szívesen laktak nála. Milyen jó lenne, ha most is fogadhatna a legpompásabb sátránál, amely állítólag egymással csodálatosan összekapcsolt aranylemezekből volt összeerősítve. A sátrat tetszés szerint lehetett szétszedni vagy összerakni, a sátor tartóoszlopai vert aranyból készültek, kapcsokkal ellátva, az eresztékeknél az oszlopokat csodálatosan csiszolt drágakövek fogták egybe. Attila istállói tele voltak szebbnél szebb fehér paripákkal, de olyan bőkezű volt az ajándékozásban, hogy sokszor alig maradt egy-két paripája...

Nekem se maradna egy sánta gebe sem, úgy-hogy évszázadokat átívelő ábrándozásom után most felbandukolok a „varázsdombra”, az energiadombra, hogy elfelejtsem testi-lelki bajaim.

Egyébként tény és való, hogy Európában a földkéreg a magyar Alföldön a legvékonyabb, 10 kilométer, máshol Európában eléri a 40-50 kilométert is. A legtöbb gyógyvíz és jótékony kisugárzás pontosan ezen a környéken van, aztán Pest megyében és Budapesten.

Olvastam a tápiószentmártoni önkormányzat lapjának híradójában (2001. okt. 31-i számában), hogy a mai tudomány Szent György-vonalnak, illetve Leyzónának nevezi a földkéreg azon területeit, ahol a föld mélyéből történő kisugárzások hatványozottan vannak jelen. Az emberi szervezetre jótékonyan ható kisugárzásról, elektromágneses erőteréről van szó az Attila-dombon, ahol messze a legerősebb. Nem véletlenül Attila-dombján került elő a késői vaskorban a híres aranszárvas pajzsdísz, fejedelmi jelvény, ma a Magyar Nemzeti Múzeumban látható. A nemrég eltávozott László Gyula régész-professzor írta, hogy a tápiószentmártoni szárvas maga alá húzott lábú mozdulata számtalanszor ismétlődik ukrainai és ázsiai leleteken, de a mozdulatot nem értjük. A Kárpát-medencében két ilyen fejedelmi lelet került elő, a másik a zöldhalompusztai aranszárvas.

Az Attila-dombon 2,5- 3 Hz közötti a kisugárzás, amely jelentősen emeli az ember kreativitását s életerejét. Nem véletlenül találkozok itt annyi gyógyulni idezarándokló, pokrócban sétáló emberrel e fagyos és szeles időben.

Attila királyi címerén egy koronás fejű madár volt, magyarul turulnak nevezték, s minden hadban magukkal hordozták. A fél világ tartott félelmetes hadművészetük és politikaművészetük sikerétől.

Elsétáltam a fedett új lovardába, ahol majd télen is rendezhetnek lovas programokat (még nincs átadva, üres). A Kincsem Lovasparkhoz közel megtekintettem a Kincsem Múzeumot. Itt látható többek közt a világ legeredményesebb versenylovának, Kincsemnek a csontváza. Fotójáról ítélve szép, hosszú nyakú és lábú ló volt. 1874 után 54 nemzetközi versenyen lett első befutó, a helyi Blaskovich János földbirtokos tenyésztette, aki annak idején a dombnak is az Attila nevet adta, s aztán az 1923-ban megjelent Attila városa című tanulmányával felkeltette a szakma érdeklődését a szinte kibogozhatatlan történelmi múltba kalauzálva.

Kocsi János mai tulajdonos szerint 2002 tavaszán megindul Attila újra megálmodott falpalotájának építése, Domonkos László, a Művészeti Egyetem látványtervezési tanszéknek vezetője készítette a makettet a megvalósításához szükséges körülbelül 350 millió forint egy része is rendelkezésre áll.

Milyen jó lenne ha közben az aranszárvas és egyéb tárgyak után az építkezésnél felbukkannának olyan aranymeglepetések, amilyeneket még a világ sem pipált (az euro megközelítél): mondjuk egy mágikus erejű, aranyveretes Attila-kard; Attila arany-, ezüst- és bronzkoporsói, aranylemezes vaszablája (nemcsak a lovat, hanem egyes népeket is rövid kantáron tartott!) netán arany szíjvégek, hogy jusson és maradjon is mindannyiunknak Istenostorán bojtfoszlányaliból, de főleg azért, hogy szellemi kincsünk aranyfedezete mindig meglegyen!

Napról napra

Türelmesség és türelmetlenség

Véletlenül belecsöppentem egy tanácskozásba, amely a kisebbségi törvényről szólt, s mivel az a szakma is terítékre került, melyben egykor dolgoztam, váratlanul felkértek, beszéljek erről a részvevőknek. Nem készültem a felszólalásra, de minthogy az asztal körül nem volt senki más, aki a témáról hitelesen és szakszerűen számolhatna, ráálltam.

Amikor a szervezőkkel közöltem, hogy mondani-valómat magyarul kívánom előadni, mivel csak anyanyelvemen tudom pontosan kifejezni gondolataimat, azt az érvet szegezték nekem, hogy sajnós, nem minden jelenlevő ért minden nyelvet, ezért úgy egyeztek meg, hogy a tanácskozás azon a nyelven folyjon, amelyet mindenki ért. A tanácskozást a tolerancia jegyében és érdekében tartják, legyen hát én is toleráns, s beszéljek azon a nyelven, amelyet a részvevők egytől egyig értenek, tehát a többségi nép nyelven.

Türelmes ember vagyok, megértő ember vagyok, felvetődött azonban bennem a kérdés: miért legyenek éppen én, a kisebbségi toleráns? Ha már felkértek, hogy tartsak egy rögtönzött előadást, melyre nem is számítottam, akkor miért én, az előadó legyen toleráns, egyben pedig kerüljek kellemetlen helyzetbe, hogy nem anyanyelvemen beszéljek, tehát könnyen nyelvi hibát vétek (hogy rossz hangsúlyomról ne is beszéljünk), s miért ne lenne a hallgatóság (legalábbis egy része) toleráns (ez a szó most nagyon divatos, ezért használom néha a türelmes helyett), s esetleg tolmács közvetítésével kísérje figyelemmel szavaimat. Ez a megoldás a szervezőknek eszébe sem jutott. Mit tegyek? Utasítsam vissza a felkérést, vagy mondjam el, még ha dadogva is, hibásan is, rossz hangsúllyal is, más nyelven az igazságot, az én igazságomat? Hogy bizonyítsam, hogy én, a kisebbségi, türelmesebb vagyok, mint azok, akik csak hirdetik a türelmességet, elmondtam, amit akartam, de nem anyanyelvemen, nem érdekelt, mit gondolnak kiejtéséről, nyelvi hibáimról, s nemcsak azt mondtam el, amit gondolok a témáról, hanem bizonyítottam – remélem, hogy bizonyítottam

–: mi kisebbségiek igazán toleránsak vagyunk, nemcsak szavakban, de tettekben is.

Álszerűség nélkül elmondhatom, hogy a hallgatóságnak tetszett, amit mondtam, őket is őszinteségre, megnyilatkozásra készítettem. Nyelvtani hibáimat senki sem vette észre.

Megértés

Dragan Veselinov, a szerbiai kormány mezőgazdasági minisztere, aki egy néhány tagot számláló párt elnöke is, elégedetlen azzal, hogy a vajdasági Végrehajtó Tanácsban a művelődési tárca nem az ő pártjának a kezében van. – Egynémely autonomista párt nem érti meg a szerbeket, csak a többi vajdasági népet – mondta. Egyenes célzás volt ez arra, hogy a VT-ben a művelődési és oktatási titkár magyar nemzetiségű (Veselinov „autonomistá”-t mondott magyar helyett), tehát eleve nem értheti meg a vajdasági szerbség kulturális érdekeit. Akármennyire demokratának akar is mutatkozni Veselinov, ezzel az egyetlen megállapításával leleplezte igazi énjét. Mert csak a többség képviselője lehet igazságos – gondolja –, csak a többségi nép képviselője képes „megérteni a szerb érdekeket”, a többről ezt fel sem tételezi. S egy ilyen ember beszél a Vajdaság nevében, egy ilyen ember képviseli a Vajdaságot a szerbiai kormányban.

Utólagos megjegyzésként arra vonatkozóan, hogy „néhány autonomista pártok” – miként Veselinov mondta – mennyire „nem értik meg a vajdasági szerbeket”, álljon itt egy tény: miközben romba dőlt a szabadkai Népszínház épülete, a Matica srpska könyvtárának új része pazar márványburkolatot kapott.

Vajdaság autonómiája vajdasági kérdés

Az utóbbi időben többször elhangzott, hogy a Vajdaság autonómiája a szerbek kérdése, az ő gondjuk, nekik kell tisztázniuk a dolgot, a kisebbségiek ebbe ne szóljanak bele. Mondták pedig ezt épp magyar poli-

tikusok (inkább „politikuskok”). Ez persze politikai csel, mert így akarják, az ún. kisebbségi autonómiát előtérbe helyezni, hangsúlyozni, nem veszik azonban észre – vagy ez is a cselhez tartozik? –, hogy a kisebbségi népeknek a rendezéséből való kihagyásával olyan helyzet alakulhat ki ezen a területen – s a szélsőséges nacionalisták alig várják –, amikor a kisebbségeket nem is kell tekintetbe venni a vajdasági problémák megoldásakor. Mintha itt se volnának. S akkor valóban csak a szerbek gondja lesz a Vajdaság, kisebbségek nélkül. Radikálisák legnagyobb öröme.

A város napja

Amikor februárban Újvidék napját ünnepeltük, az Újvidéki Színház nagytermében a város magyarsága ünnepi műsorral emlékezett meg arról a napról, amikor Újvidék elnyerte a szabad királyi város címét.

Az ünnepség – zsúfolt nézőtér előtt – magyar nyelven folyt. S jött a szemrehányás: miért ünnepelnek a magyarok külön, miért nem ünnepelnek a város többi lakosával együtt? Nem is ez volt a baj. Hanem az, hogy a város magyarsága észrevette: a közös, együttes ünnepek a kisebbségek kizárását jelentik – a magyarság képviselői nem is jutottak szerephez a hivatalos városi ünnepen –, nem hallhatják nyelvüket, nem hallhatják szónokaikat, irodalmi műveiket, előadóművészeiket. Érezniük kell, hogy kisebbségiek, mellékesek. S az a több száz magyar, aki ott ült az Újvidéki Színház nagytermében, be se fért volna azokba a termekbe, ahol a hivatalos (állítólag közös) ünnepet tartották. Kítűnt tehát: a magyar nyelv, a magyarság kultúrája, a magyarok ünnepe zavarja a városi hatóságot. Ezt, a demokratikusait éppúgy, mint azt, melyet a város magyarságának támogatásával sikerült 2000 őszén megbuktatni. Akkor hol a különbség?

Kertes fogadalma

Egy régi újság került a kezembe, a Vreme c. belgrádi hetilap 1991. április 8-i száma. Ebben Mihalj Kertes, a felejthetetlen joghurtforradalmár, „a nép minisztere” és vámgazgató kijelentette: „Ha Miloševićet megdöntik, az erdőbe megyek, hajduknak. Amíg magyar vér csörgedezik ereimben, harcolni fogok a szerbekért, mert százszázalékosan igazuk van. Amit Milošević csinál, az jó neki is, de biz’ isten, nekem is.”

Azóta megbuktattuk Miloševićet, Kertes mégsem bujkál a šumadijai erdőkben, nem is harcol mint bösz partizán, hanem eltűnt a balfenéken. Ami pedig a

fogadkozását illeti – biz’ isten –, azt gondolja meg! Bármilyen jó is a kozt Scheveningenben, a bácskainak még sincs párja.

Gavrilo Princip hívei

Az Obraz és a Svetozar Miletić nevű szervezetek után megalakult egy új, amely Gavrilo Princip nevét vette fel. A szarajevói merénylőt. Aki miatt az első világháború kitört, s ha a történelem folyamatát követnénk, bizony eljutnánk egészen a berlini fal összeomlásáig. Holocaustot, Gulagot, Recsket, Goli otokot is beleszámítva.

Mégis vannak hívei Gavrilo Principnek, s ha nem fenyegetőznének – márpedig fenyegetőznek –, akkor is félelmetes lenne a tény: akik az említett szervezetekhez csatlakoztak, nem tanultak a történelemből, nem okultak a múltból. Az ellenségeskedés, a merényletek, a kiüzetés az eszményképük. És Bijeljina és Srebrenica, Štrpci és a rigómezei tömegsírok, melyeket hűtőkocsikban szállítottak Batajnicába. S míg ezeket a sorokat gépelem, Szerbia és Montenegro szétválásáról vagy egyben maradásáról vitatkoznak a szerbiai parlament habzó száju képviselői. Igen, Gavrilo Princip kísértete járja be ezt a (volt?) országot.

Utóirat: Mire ez az írás az olvasó kezébe kerül, megszűnt még egy versailles-i tákolmány.

Tanszéki újraolvasó

Újra olvassák, s talán újra is értékeli néhány költő műveit az újvidéki Magyar Tanszéken. Tolnai Ottó, Domonkos István, Koncz István, Fehér Kálmán, Fehér Ferenc költői műveivel foglalkoznak a tudós irodalomprofesszorok, hisz az új idők megkövetelik az új szempontok érvényesítését, na meg a divatos, általában kérész életű irodalomelméletek vajdasági híveinek is bizonyítaniuk kell naprakész voltukat. Ez az újraolvasás azonban nagyon egyoldalúra sikeredett, ugyanis a felsorolt költők egy részéről a tanszékitől eltérő véleményt is ismerünk, amely sajnos, nem épülhetett be kis vajdasági magyar irodalmunk kritikai megmértetésének corpusába, hisz épp a nemrég tanszéki újraolvasás főszervezője akadályozta meg Podolszki József kritikakötetének megjelenését, s így irodalmunknak az a jelensége, melyet Podolszki mutatványköltészetnek nevezett, nem kaphat, nem kaphatott kellő, objektív megvilágítást. A jövő irodalomtörténeteszei tehát csak a II. Vajdasági magyar újraolvasó nézeteit ismerhetik meg a „versféleségekről”, a líra „kulturaközi

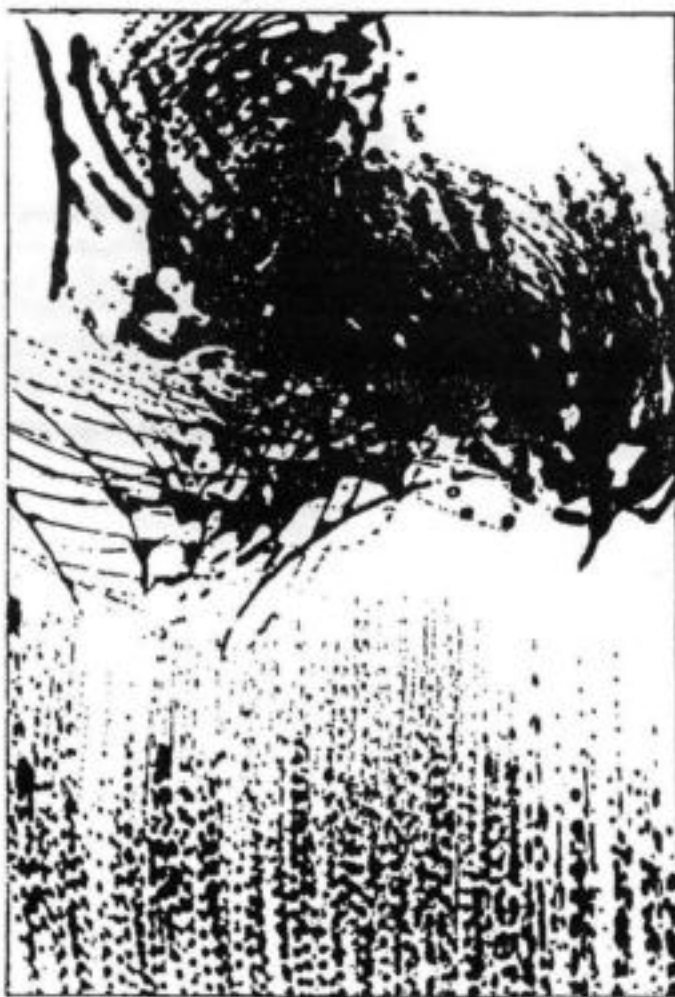
kontextusairól", a diszkontinuitásról, versbeszédéről, ez azonban nem minden. Más újraolvasásra, sőt az újraolvasás újraolvasására van szükség.

A háborús bűnös drámát írt

Bemutatták Radovan Karadžić háborús bűnös Sitovacija című drámáját tartalmazó könyvet. Egyetemi tanárok, írók beszéltek róla Belgrádban. A Sitovacija („helyzet”) olyan népetimológia, mint például Petar Kočić ukopacija szava. Közlötték azt is Karadžić barátai, hogy a boszniai rengetegben rejtőzködő háborús bűnös írópszichiáter-politikus-elnöknek nemsokára új műve jelenik meg, két kötetben, s a szerbség XX. századi nemzeti kérdéseiről értekezik benne. Mit mondjunk? A nemzetközi erők Boszniában hiába üldözik, hiába kutatják, Karadžić nincs sehol. Valahol ül, s háborítatlanul írja verseit (verseskötete nemrég jelent

meg), drámáját, politikai tanulmányait. S van kiadója, nyomdája, vannak írók, egyetemi tanárok, akik népszerűsítik egy háborús bűnös könyveit. Úgy látszik, mindenki tudja, hol tanyázik Karadžić, csak azok nem, akik keresik, akik le akarják tartóztatni. Csak azok nem, akik át akarják adni az igazságszolgáltatásnak, mert kétségtelen, hogy ez a költő stb. egyike a legfelelősebbeknek azért, ami Boszniában történt: a vérengzésekért, pusztításokért, kiűldözésért. Talán ezeket a kiadókat, írókat, egyetemi tanárokat is meg kellene kérdezni, hol is írja műveit Karadžić, úgy esetleg könnyebben nyakon csíphetnénk a nemzetközi erők. Ha már átveszik kéziratát, azt is tudniuk illene, hol készültek a művek. Kár lenne ezt az alkalmat elszalasztani.

Karadžić alkotásainak irodalmi értékéről pedig most ne essék szó.

Hibaigazítás

Folyóiratunk előző (II. évf. 1.) számában a Napról napra rovatban, a 67. oldalon az első hasábon lusztráció és lusztrálás helyett illusztráció és illusztrálás jelent meg. A nyilvánvaló sajtóhibáért az olvasók elnézését kérjük.

E számunk kiadását
Nemzeti Kulturális Alapprogram

és az óbecsei önkormányzat
támogatta.

Aracs

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Alapító: az Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Kiadja a Logos Grafikai Műhely, Tóthfalu

Főszerkesztő: Utași Jenő

Felelős szerkesztő: Vajda Gábor

Lektor: Gubás Ágota

Fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Szerkeszti a szerkesztőbizottság. Tagjai: Bata János, Cirkli Zsuzsanna, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor (képzőművészeti szerkesztő), Tari István, Tomán László, Utași Jenő, Vajda Gábor

Egyes szám ára 50,00 dinár, évi előfizetés 200,00 dinár + postaköltség. Külföldi előfizetés a belföldinek kétszerese.

Szerkesztőségi fogadóórák: **hetente szerdán 8-tól 12 óráig** a szabadkai Városi Könyvtár földszinti olvasótermében. A szerkesztőség címe: **Gradska Biblioteka – Városi Könyvtár, 24000 Subotica – Szabadka, Dušan cár u. 2. Telefon: (024) 553-115. Fax: (024) 42-069.**

Készült a Logos Grafikai Műhelyben, 500 példányban

A folyóirat megrendelhető: Grafička Radnja „LOGOS”
24427 TOTOVO SELO
Zlatiborska 4.

Tel/fax: +381 (0)24-883-040, www.aracs.org.yu: e-mail: logos@tippnet.co.yu

A Logos folyószámla száma: 46610-685-7-2020626 ZOP Subotica, filijala Kanjiža

A Szerbiai Igazságügyi Minisztérium a 651-01-157/2001-08 szám alatt jegyezte be a folyóiratot.

Pereg

Bolhabetűk cirkuszában
 Pattogó tekintetek
 Hallgat a mész – kóbor áram
 Nyafja régen – És pereg
 Bolhabetűk cirkuszában
 Pattogó tekintetek
 Hallgat a mész – kóbor áram
 Nyafja régen – És pereg

Tüdőmben kapar

Tüdőmben kapar a
 hátrány,
 az ölben hűvös az
 ártány.
 Fölöttem kőröz a
 sármány,
 de szépen röptül a
 sárkány!
 Mosolyban tessog az
 ármány,
 előnytől lesz a nagy
 hátrány.
 a sírkő igaz
 márvány.

Tari István – Képversei

Nagypéntek

Miért feszítették keresztre?
 Mert
 hinni
 tanította őket.
 Akik
 keresztre
 feszítettek,
 azok
 mind
 rossz tanulók voltak!

Kerekek zengése

Hideg fény szüremlik
 be az
 vonatok
 pecsételle
 ablaküvegén
 összefirkált
 homlokok
 koszos
 át
 Határok
 fölrezenés
 szabdalta
 nyalja

